Raftul Denisei

Un mare roman despre demonii lui Dostoievski

Leonid Ţîpkin

O vară la Baden-Baden

roman

Cu o introducere de Susan Sontag

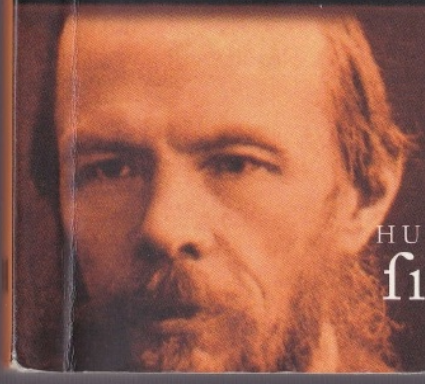

HUMANITAS
fiction

Publicat pentru prima oară într-o revistă a diasporei ruse, după ce manuscrisul fusese scos pe ascuns din Uniunea Sovietică, cu puțin timp înainte de moartea autorului, în 1982, romanul ***O vară la Baden-Baden*** este punctul culminant al unei vocații literare profunde, pe care medicul Leonid Țîpkin a cultivat-o în secret. Scrisă în perioada 1977-1980 și salvată ca prin minune de la uitare, cartea s-a dovedit una dintre cele mai importante opere rusești din a doua jumătate a secolului XX. Pendulând între un prezent nedefinit și anul 1867, când Dostoievski și tânăra lui soție, Anna Grigorievna, se îndreaptă spre Germania, locul unde scriitorul va fi consumat de patima jocurilor de noroc, romanul urmărește natura profund conflictuală a creatorului, dezvăluindu-ne tributul imens pe care îl cere sublimarea artistică. Însă dincolo de acest fir narativ, romanul ne oferă o călătorie prin sufletul Rusiei, un portret al marii literaturi a acestei țări și al scriitorilor care au încercat să păstreze intactă esența morală a artei de-a lungul calvarului comunismului.

Raftul Denisei

Colecție coordonată de
DENISA COMĂNESCU

LEONID ȚÎPKIN

O vară la Baden-Baden

Traducere din rusă de
NICOLAE ILIESCU

Introducere de
SUSAN SONTAG

HUMANITAS
fiction

Coperta de
IONUȚ BROȘTIANU

Redactor
RALUCA POPESCU

LEONID TSYPKIN
SUMMER IN BADEN-BADEN [LETO V BADENE]
Copyright © The Estate of Leonid Tsypkin 1981
All rights reserved
Introduction copyright © 2001, The Estate of Susan Sontag

© HUMANITAS, 2007, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ȚÎPKIN, LEONID
O vară la Baden-Baden / Leonid Țîpkin; trad.: Nicolae Iliescu; pref.: Susan Sontag. - București: Humanitas, 2007
ISBN 978-973-50-1595-4

I. Iliescu, Nicolae (trad.)
II. Sontag, Susan (pref.)

821.161.1-31=135.1

Să-l iubești pe Dostoievski...

Literatura celei de a doua jumătăți a secolului XX este unul dintre tărâmurile cele mai explorate. Este greu să-ți închipui că s-ar mai putea găsi o capodoperă neștiută, ba încă și într-o limbă care se află permanent sub observație. Cu toate acestea, cu zece ani în urmă, scotocind prin rafturile unui anticariat de pe Charing Cross Road din Londra am descoperit tocmai o astfel de carte: *O vară la Baden-Baden*. Fără să stau nici o clipă pe gânduri, eu aș include acest roman printre realizările cele mai remarcabile și cele mai originale ale acestui secol care debordează de literatură și texte exegetice.

Nu este greu de înțeles de ce această carte a rămas practic necunoscută. Mai întâi, autorul ei nu era scriitor de profesie. Leonid Țîpkin a fost medic și distins cercetător, care a publicat aproape o sută de lucrări științifice în Uniunea Sovietică și în străinătate. Dar nu putem să-l comparăm cu Cehov și Bulgakov, fiindcă acest medic-scriitor rus nu și-a văzut nici măcar o pagină din opera sa literară publicată în timpul vieții.

Cenzura și dificultățile legate de ea nu explică totul. Proza lui Țîpkin nu putea câtuși de puțin să fie

editată oficial, însă nu a circulat nici în *samizdat*. Din motive diverse: orgoliu, necontenită disperare, teama de a fi respins chiar și de grupările artistice neoficiale, Țîpkin s-a ținut departe de cercurile literare independente și clandestine, care erau în floare la Moscova în perioada 1960-1970, când el scria „pentru sertar". Scria pentru sine. Pentru literatură.

De fapt, am putea spune că romanul *O vară la Baden-Baden* s-a păstrat mulțumită unui miracol.

Leonid Țîpkin s-a născut la Minsk, în anul 1926, într-o familie de evrei. Părinții lui erau medici. Mama, Vera Poliak, era specialistă în tuberculoză. Tatăl, Boris Țîpkin, era chirurg ortoped. În 1934, când a început Marea Teroare, a fost arestat sub o acuzație imaginară, bineînțeles, însă a fost eliberat la intervenția unui cunoscut influent, după ce încercase să se sinucidă, aruncându-se în casa scării din închisoare. S-a întors acasă pe targă, cu șira spinării vătămată, dar n-a rămas invalid și a continuat să profeseze până la sfârșitul vieții, în 1961, la vârsta de șaizeci și patru de ani. Fratele și cele două surori ale lui Țîpkin, arestați și ei în aceeași perioadă, au pierit în lagărele staliniste.

Minskul a căzut la o săptămână după invazia germană din anul 1941. Mama lui Boris Țîpkin, o altă soră și doi nepoței au murit în ghetou. El, soția și Leonid, atunci în vârstă de cincisprezece ani, au fost ajutați să fugă de către președintele unui colhoz din apropierea orașului. Fost pacient al chirurgului, acesta, fiindu-i recunoscător, a poruncit să fie date jos

dintr-un camion câteva butoaie de castraveți murați ca să facă loc stimatului medic și familiei lui.

Un an mai târziu, Leonid Țîpkin a intrat la Institutul de Medicină, pe care l-a absolvit în anul 1947, după ce, la sfârșitul războiului, se întorsese la Minsk împreună cu părinții. În 1948 s-a căsătorit cu Natalia Micinikova, de profesie economist. Unicul lor băiat, Mihail, s-a născut în 1950. În această perioadă, campania antisemită, începută de Stalin cu un an înainte, luase amploare, și Țîpkin a fost nevoit să se ascundă la țară în rândurile personalului unui spital psihiatric. În 1957 a izbutit să se stabilească, împreună cu familia, la Moscova: i s-a propus un post de anatomopatolog la prestigiosul Institut de Poliomielită și Encefalită Virală. Țîpkin a fost încadrat în grupul ce se ocupa de poliomielită, în special de aplicarea în U.R.S.S. a vaccinului antipoliomielitic Sabin. Anii petrecuți la institut sunt mărturie a diversității intereselor sale științifice (printre care pot fi pomenite reacția țesuturilor canceroase la infecțiile virale mortale și patologia maimuțelor).

Veșnic pasionat de literatură, Țîpkin a scris întotdeauna câte ceva pentru sine – versuri și proză. Încă din studenție, la douăzeci și ceva de ani, se gândea să se lase de medicină și să se apuce de studierea literaturii, pentru a se consacra pe de-a-ntregul scrisului. Bântuit de eternele întrebări ale rușilor – cum să trăiești fără credință? fără Dumnezeu? –, el îl diviniza pe Tolstoi, care, cu timpul, a fost înlocuit cu Dostoievski. O altă pasiune a lui a fost cinematografia. Idol i-a fost Michelangelo Antonioni, însă nu i-a fost dat să devină un Tarkovski. La începutul

deceniului al șaptelea se pregătea să urmeze cursurile secției serale a Institutului de Cinematografie cu gândul să devină regizor, dar, cum a mărturisit mai târziu, trebuia să-și întrețină familia și a renunțat.

Tot atunci, la începutul anilor 1960, Țîpkin a început să scrie stăruitor. Versurile lui sunt puternic influențate de Marina Țvetaeva și de Boris Pasternak, ale căror fotografii atârnau deasupra micului său birou. În septembrie 1965, a luat hotărârea să-i arate câteva din scrierile sale lui Andrei Siniavski, însă acesta a fost arestat cu doar câteva zile înainte de întâlnirea lor. Astfel, întâlnirea celor doi, care erau aproape de aceeași vârstă (Siniavski era doar cu un an mai mare), n-a mai avut loc, iar Țîpkin a devenit și mai prudent. „Tatei nu-i plăcea să discute despre politică, povestește Mihail Țîpkin, care trăiește în California. La noi în familie, nimeni nu se îndoia că regimul sovietic era întruparea răului." După câteva încercări nereușite de a-și vedea versurile tipărite, Țîpkin a abandonat pentru câțiva ani literatura, consacrându-și tot timpul liber lucrului la teza de doctorat: *Studiul proprietăților morfologice și biologice la culturile celulare ale țesuturilor tripsinizate* (disertația anterioară pentru titlul de candidat în științe avea ca temă evoluția tumorilor cerebrale supuse unor multiple intervenții chirurgicale). După ce a susținut-o cu succes în 1969, a obținut un spor la salariu care i-a permis să renunțe la slujba de prosector efectuată seara la un spital raional. La patruzeci și ceva de ani, s-a așezat din nou la masa de scris, dar acum nu mai scria versuri, ci proză.

În cei treisprezece ani care îi mai rămăseseră de trăit, Țîpkin n-a creat prea multe opere, însă dimensiunile moștenirii sale literare nu ne oferă nici cea mai mică idee despre amploarea, profunzimea și complexitatea prozei lui. După câteva schițe scurte, au apărut povestiri mai lungi cu subiect complex, apoi – două nuvele autobiografice: *Podul de pe Neroci* și *Norartakir*, și, în sfârșit, ultima lui operă și cea mai lungă, *O vară la Baden-Baden*, un fel de roman oniric unde cel care visează – Țîpkin însuși – evocă viața lui și viața lui Dostoievski, îmbinându-le în torentul unei narațiuni debordante și pasionate.

Truda scrisului îl mistuia și îl izola. „De luni până vineri, relatează Mihail Țîpkin, la opt fără un sfert fix, tata pleca la muncă. Institutul de Poliomielită se afla undeva departe (aproape de aeroportul Vnukovo). Se întorcea acasă la șase fix, apoi, după cină și o siestă scurtă, se așeza la masa de scris. La ora zece se culca, uneori însă ieșea la o mică plimbare. Lucra, bineînțeles, și în zilele libere, în general, căuta să prindă orice prilej ca să scrie, însă îi era deosebit de greu. Se chinuia cu fiecare cuvânt, lucra la nesfârșit asupra manuscrisului. După ce încheia redactarea, dactilografia textele la o mașină de scris germană Erika, strălucind de curățenie, pe care i-a dăruit-o unchiul în 1949. Și manuscrisele lui s-au păstrat în această formă. N-a alergat cu ele pe la reviste și edituri și n-a vrut să le trimită nici la *samizdat*, se temea de «convorbirile» cu K.G.B.-ul și că își va pierde locul de muncă." Cât de mult trebuie să crezi în literatură ca să scrii fără speranța că operele

îți vor fi publicate vreodată! În timpul vieții, Leonid Țîpkin n-a avut decât foarte puțini cititori: soția, fiul și vreo doi-trei colegi de facultate ai băiatului său. N-a avut nici un fel de relații cu cercurile literare din Moscova.

Din familie, omul cel mai apropiat de literatură era sora cea mică a mamei lui Țîpkin, Lidia Poliak, critic literar. Cititorii romanului *O vară la Baden-Baden* fac cunoștință cu ea încă din prima pagină. În trenul ce mergea spre Leningrad, naratorul deschide o carte, care, judecând după duioșia cu care sunt prezentate unele detalii, se vede că îi era foarte dragă. O carte veche, aproape ferfenițită, care era *Jurnalul* Annei Grigorievna Dostoievskaia, cea de a doua soție a scriitorului. Această carte, spune Țîpkin, „o luasem de la mătușa mea, posesoarea unei biblioteci extraordinare, și, în adâncul sufletului, nu aveam de gând să i-o mai înapoiez". El a dat-o la legat, și „meșterul legător a tăiat egal filele și le-a pus între niște coperți din material tare și pe prima a lipit foaia de titlu a cărții".

„Mătușa", al cărei nume nu este pomenit, este tocmai Lidia Poliak, pe care, după spusele fiului său, Leonid Țîpkin o pomenește cu destulă răceală în câteva dintre povestirile sale. Reprezentantă a intelectualității din Moscova, cu numeroase relații în lumea literară, ea a lucrat, din 1930, la Institutul de Literatură Universală și a rămas acolo chiar și după ce a fost dată afară de la Universitatea din Moscova, la începutul anilor 1950, în perioada luptei cu „cosmopolitismul". La Institutul de Literatură Universală l-a avut coleg pe Andrei Siniavski. Ea a aranjat

întâlnirea cu Țîpkin și, pe urmă, l-a anunțat pe acesta de arestarea lui Siniavski, dar scrierile nepotului nu le aprecia și nu le lua în serios, ceea ce el nu i-a iertat niciodată.

În anul 1977, Mihail și soția sa Elena au hotărât să emigreze. Natalia Micinikova, temându-se că specificul confidențial al postului ei poate să creeze probleme plecării fiului, a demisionat de la Comisariatul Poporului pentru Aprovizionare (*Gossnab*), unde lucra la secția pentru materiale de construcții, inclusiv construcții militare. Mihail și Elena au primit aprobarea și au plecat în Statele Unite. Îndată ce K.G.B.-ul l-a informat despre aceasta pe Serghei Drozdov, directorul Institutului de Poliomielită, Țîpkin a fost numaidecât retrogradat la funcția de simplu cercetător, în ciuda faptului că avea titlu științific și peste douăzeci de ani vechime. Salariul lui – singura sursă de venit a familiei, este redus cu o treime. Țîpkin mergea zilnic la institut, deși fusese exclus de la cercetările de laborator – prin definiție colective. Toți colegii refuzau să lucreze în aceeași echipă cu el de teamă să nu fie considerați complici ai unui „element indezirabil". Nu avea nici un sens să-și caute alt loc de muncă deoarece ar fi trebuit să declare că fiul lui este plecat în străinătate.

În iunie 1979, Țîpkin împreună cu soția și cu mama sa au făcut cerere de plecare în străinătate. Au așteptat aproape doi ani, și în aprilie 1981 au fost informați că li s-a respins cererea, cu explicația că plecarea lor este „inoportună". Să nu uităm că în 1980, plecările din U.R.S.S. practic încetaseră ca urmare a înrăutățirii relațiilor cu S.U.A., după invazia

sovietică în Afganistan. În schimbul plecării evreilor sovietici nu se putea aștepta nici un fel de favoruri din partea Washingtonului. În această perioadă, Țîpkin a scris cea mai mare parte din *O vară la Baden-Baden*.

Începută în 1977, cartea a fost terminată în 1980. Scrierea romanului a fost precedată de mulți ani de pregătire: studiul în biblioteci și vizitarea locurilor care aveau legătură cu Dostoievski și cu personajele sale. A fotografiat locurile descrise de Dostoievski în același anotimp și la aceeași oră din zi menționată în roman. Era un fotograf amator încă din tinerețe și avea un aparat de la începutul anilor 1950. Când a sfârșit lucrul la roman, a oferit un album cu aceste fotografii Muzeului Dostoievski din Leningrad.

Tipărirea romanului în Uniunea Sovietică era, bineînțeles, de neconceput, însă rămânea speranța publicării în străinătate – așa procedau în acea perioadă cei mai buni scriitori. Țîpkin a hotărât să facă și el pasul acesta, rugându-l pe prietenul său, ziaristul Azari Messerer, care la începutul anului 1981 primise aprobarea să emigreze, să-i scoată din țară manuscrisul și câteva fotografii. Messerer s-a achitat de promisiune cu sprijinul unor cunoscuți americani, soț și soție, corespondenții din Moscova ai agenției United Press International.

La sfârșitul lui septembrie al aceluiași an, Țîpkin cu soția și mama depuseseră din nou actele de plecare. Pe 19 octombrie, în vârstă de optzeci și șase de ani, se stinse din viață Vera Poliak, iar peste o

săptămână primiră un nou refuz. De data aceasta, hotărârea fusese luată în mai puțin de o lună.

La începutul anului 1982, Țîpkin a mers în audiență la directorul oficiului de vize din Moscova, care i-a spus: „Doctore, dumitale n-o să ți se permită niciodată să pleci". Luni, 15 martie, Serghei Drozdov îl informează pe Țîpkin că este concediat. În aceeași zi, Mihail, care era doctorand la Harvard, îi telefonă la Moscova, anunțându-l că, sâmbăta trecută, manuscrisul fusese, în sfârșit, publicat. Azari Messerer izbutise să plaseze *O vară la Baden-Baden* în revista *Novaia Gazeta*, săptămânal în limba rusă, care apărea la New York. Primul fragment din roman și câteva fotografii au apărut în numărul din 13 martie 1982.

În dimineața de sâmbătă, 20 martie, ziua celei de a cincizeci și șasea aniversări, Țîpkin se așeză la masa de scris să traducă din engleză un text de medicină – traducerile rămăseseră unul dintre puținele mijloace de subzistență pentru „refuzați" – acei cetățeni sovietici, în majoritate evrei, rămași fără serviciu și care nu aveau dreptul să emigreze. Brusc, simți că i se face rău de la inimă, se întinse pe dușumea, își chemă soția și își dădu sufletul. Fusese un autor publicat vreme de șapte zile.

Spre deosebire de remarcabila *Maestrul din Petersburg* a lui J.M. Coetzee, *O vară la Baden-Baden* nu este o fantezie în spiritul lui Dostoievski. Însă această carte nu poate fi clasată nici printre producțiile romanului documentar, deși exactitatea factuală a circumstanțelor temporale și

biografice era pentru Țîpkin o chestiune de onoare profesională. Imaginându-și publicarea romanului în formă de carte, el credea, pesemne, că în ea vor apărea și fotografiile lui, anunțând astfel maniera lui W.G. Sebald, care își întesa cărțile cu fotografii, ceea ce dădea verosimilității simple un aer de mister și tristețe.

Ce fel de roman este *O vară la Baden-Baden*? Încă de la început ne prezintă o expoziție dublă. Avem o dată iarna, sfârșitul lui decembrie, ziua nu este indicată, totul se petrece într-un „astăzi" atemporal: naratorul călătorește cu trenul spre Leningrad, fostul și viitorul Sankt-Petersburg. Apoi avem mijlocul lui aprilie 1867; soții Dostoievski – Feodor Mihailovici („Fedia") și tânăra lui soție Anna Grigorievna („Ania") au plecat din Petersburg la Dresda. Călătoriile soților Dostoievski – acțiunea romanului se petrece aproape în totalitate în străinătate și nu doar la Baden-Baden – au fost studiate în toate detaliile. Părțile romanului în care este prezent naratorul, Țîpkin însuși, sunt întru totul autobiografice. Și, întrucât imaginația și realitatea sunt ușor de deosebit, avem tendința să proiectăm această deosebire în genurile noastre literare și să separăm ficțiunea (literatura) de viața adevărată (cronici și autobiografii). Însă la noi asta reprezintă o convenție. În literatura japoneză, romanul scris la persoana întâi (*shishosetsu*), în principal povestire autobiografică, dar care conține și episoade inventate, este unul dintre genurile literare dominante.

O vară la Baden-Baden recreează în același timp câteva „realități", le descrie, le înfățișează într-un

torent halucinant de sentimente. Originalitatea romanului constă în felul cum de la narațiunea autobiografică a povestitorului anonim, călător prin trista realitate sovietică, se conectează la povestirea călătoriei soților Dostoievski. Printre ruinele culturii prezentului răzbate cu înfrigurare, strălucitor, trecutul. Țîpkin călătorește la Leningrad, însă el traversează în același timp sufletele personajelor sale, „Fedia" și „Ania", descoperind în sine o empatie uluitoare, incredibil de puternică.

Țîpkin zăbovește la Leningrad câteva zile. Pelerinajul lui – desigur, nu cel dintâi și, de bună seamă, solitar – se va sfârși cu vizitarea casei în care a murit Dostoievski. Soții Dostoievski de-abia își încep călătoriile pentru care nu aveau prea mulți bani, vor rămâne în Europa patru ani. (Aici este locul să ne aducem aminte că autorul romanului *O vară la Baden-Baden* n-a primit niciodată permisiunea să iasă din U.R.S.S.) De la Dresda la Baden-Baden, de la Basel la Frankfurt, apoi la Paris, viața lor cunoaște o continuă agitație: situația financiară disperată, sufocantă și umilitoare; nevoia de a se târgui la tot pasul cu tot felul de străini obraznici: portari, vizitii, proprietărese de case, chelneri, prăvăliași, cămătari, crupieri; propriile capricii neașteptate și alte emoții furtunoase. Patima jocurilor de noroc. Mustrările de cuget. Febra maladiei. Focul iubirii. Chinurile geloziei. Delirul regretelor. Frica...

Dar trăirea cea mai intensă zugrăvită în acest roman despre viața lui Dostoievski nu este nici patima jocului, nici scrisul, nici obsesia credinței, ci absolutul iubirii conjugale, care nu pune condiții și

frontiere, dar nu garantează fericirea. Cine ar putea să uite imaginea „înotului" celor doi îndrăgostiți – metaforă a actului iubirii? Indulgentă, dar întotdeauna plină de demnitate, dragostea Aniei pentru Fedia seamănă cu devotamentul discipolului Țîpkin pentru scriitorul Dostoievski.

Nimic nu este inventat. Și totul este inventat. Acțiunea este structurată în jurul călătoriei pe urmele lui Dostoievski și ale personajelor din romanele sale, dar acesta nu este decât pretextul compunerii cărții pe care o ținem în mână. *O vară la Baden-Baden* aparține unei specii romanești rare și neobișnuite, în care narațiunea având ca temă viața unei personalități istorice, reprezentant remarcabil al unei alte epoci, se împletește cu o istorie din prezent, aceea a romancierului ce încearcă să pătrundă cât mai adânc în universul lăuntric al omului condamnat de către soarta lui nu doar la mărire, ci și la nemurire. Un alt exemplu este *Artemisia* de Anna Banti, capodoperă a literaturii italiene din secolul XX.

Încă din pagina întâi, Țîpkin părăsește Moscova. După două treimi din carte sosește în gara Moscova din Leningrad. Știind că foarte aproape de gară se află „casa cenușie, cum sunt toate casele din Petersburg", în care Dostoievski și-a petrecut ultimii ani ai vieții, el își urmează totuși drumul prin bezna de gheață, traversează Nevski Prospekt, trecând pe lângă alte locuri legate de ultimii ani ai lui Dostoievski, și ajunge la casa unde se oprește ori de câte ori vine la Leningrad – un apartament comun degradat, la o prietenă a mamei sale, despre care el scrie cu multă duioșie. Ea îl primește, îi pune să

mănânce, îi așterne să doarmă pe un fotoliu-pat șubred și de fiecare dată îi pune aceeași întrebare: „Încă te mai pasionează Dostoievski?" Când ea se duce la culcare, Țîpkin scoate la întâmplare din bibliotecă un volum din ediția de opere complete de Dostoievski apărută înainte de revoluție. Este *Jurnalul scriitorului* și, cugetând la misterul antisemitismului dostoievskian, eroul adoarme.

Dimineața următoare și-o petrece conversând cu gazda lui iubitoare, ascultând istorisirile ei despre ororile blocadei Leningradului și, când scurta zi de iarnă se cufundă în amurg, pornește să hoinărească prin oraș, „fotografiind « casa lui Raskolnikov », sau « casa bătrânei cămătărese », sau « casa Sonecikăi », sau casele în care a locuit autorul lor, pentru că tocmai aici a locuit el în perioada cea mai neagră și mai subterană din viața sa, în primii ani după întoarcerea din surghiun". Mai departe, „condus parcă de instinct", Țîpkin ajunge „exact în locul pe care îl căuta" și simte că inima „îi tresaltă de bucurie și de încă un sentiment nebănuit" – se află vizavi de clădirea cu trei etaje de pe colț unde murise Dostoievski și care acum devenise muzeu. Vizita la muzeu, în care domnește „o liniște de catedrală", anticipează povestirea despre ultimele zile ale lui Dostoievski, comparabilă prin forța de sugestie cu descrierea morții la Tolstoi. Prin prisma durerii sincere a Annei Grigorievna, sunt evocate ceasurile nesfârșite pe care ea le petrece lângă patul muribundului. În această carte despre iubire în general, despre iubirea conjugală și iubirea pentru literatură, Țîpkin nu amestecă și nu compară aceste sentimente, dar

le recunoaște rolul, deoarece fiecare dintre ele aduce în roman focul său mistuitor.

Dacă îl iubești pe Dostoievski, ce poți face – ce poate face un evreu –, știind că Dostoievski îi ura pe evrei? Cum să explici antisemitismul plin de înverșunare al unui om, „atât de sensibil în romanele sale la suferințele oamenilor, acest apărător devotat al celor umiliți și obidiți"? Și cum să înțelegi ce se ascunde „în această atracție insolită a evreilor pentru Dostoievski"?

Lunga listă „a evreilor critici și istorici literari, care aproape dețin monopolul studierii moștenirii literare a lui Dostoievski", listă alcătuită de Țîpkin, începe cu talentatul și, poate, cel mai marcant dintre ei: Leonid Grossman (1888-1965). Lucrările lui sunt o sursă importantă pentru edificiile biografice ale lui Țîpkin. Încă o carte care, pe lângă *Jurnal*, este menționată la începutul romanului, reprezintă rezultatul activității științifice a lui Grossman. El a pregătit prima ediție a *Memoriilor A.G. Dostoievskaia*, care a văzut lumina tiparului la șapte ani după moartea ei, în anul 1925. Țîpkin presupune că în această carte nu sunt pomeniți „jidănașii de pe scară" și nu se întâlnesc alte expresii de acest fel, probabil pentru că *Memoriile* au fost scrise de văduva lui Dostoievski în ajunul revoluției, „poate chiar după ce îl cunoscuse pe Grossman".

Țîpkin cunoștea, de bună seamă, valoroasele studii ale lui Grossman, cum sunt *Balzac și Dostoievski* (1914) și *Biblioteca lui Dostoievski. Documente inedite* (1919). Este puțin probabil să nu fi citit nuvela *Ruletenburg* (1932), variațiuni pe tema romanului

dostoievskian consacrat patimii jocului (este știut că *Ruletenburg* a fost titlul inițial al romanului *Jucătorul*). Însă, mai mult ca sigur, Țîpkin n-a citit cartea lui Grossman *Spovedania unui evreu* (1924), întrucât a fost retrasă din circulație. *Spovedania unui evreu* este povestea vieții celui mai ardent și totodată a celui mai vrednic de milă admirator evreu al lui Dostoievski, Arkadi Kovner (1842-1909), născut și crescut în ghetoul din Vilna, cu care scriitorul se afla în corespondență. Autodidact nechibzuit, Kovner a căzut sub vraja romancierului și, după ce a citit *Crimă și pedeapsă*, s-a apucat de furat ca să ajute o fată săracă și bolnavă de care era îndrăgostit. În 1877, condamnat la patru ani de ocnă, în ajunul plecării în Siberia, Kovner i-a scris lui Dostoievski din celula închisorii Butîrki, acuzându-l de ură față de evrei (după cea dintâi scrisoare a urmat o a doua – despre nemurirea sufletului).

Tema antisemitismului lui Dostoievski apare în paginile romanului *O vară la Baden-Baden* îndată ce Țîpkin sosește la Leningrad, dar soluționarea acestei probleme chinuitoare nu o aflăm nici la sfârșitul romanului: „...Mi s-a părut incredibil de ciudat", că Dostoievski „n-a găsit nici măcar un cuvânt pentru apărarea sau justificarea unor oameni persecutați în decursul câtorva milenii [...] pentru el, evreii nu erau un popor, îi numea trib [...] și din acest « trib » făceam parte eu și numeroșii mei cunoscuți ori prieteni cu care discutam probleme de mare subtilitate ale literaturii ruse". Toate acestea însă nu-i împiedicau pe evrei să-l iubească pe Dostoievski. De ce?

Unica explicație pe care ne-o propune Țîpkin este dragostea evreilor pentru literatura rusă. Această concluzie ne aduce aminte de un alt fenomen asemănător: venerația germanilor pentru Goethe și Schiller se datorează în mare măsură tot evreilor, până ce Germania s-a apucat să-i extermine. Să-l iubești pe Dostoievski înseamnă să iubești literatura.

Prin stilul său unic, *O vară la Baden-Baden* concentrează principalele teme ale literaturii ruse și, asemenea unui curs intensiv, le prezintă pe nerăsuflate cititorului. Limba romanului permite treceri surprinzător de îndrăznețe și fascinante de la persoana întâi la persoana a treia – de la acțiunile, amintirile și meditațiile autorului („eu") la scenele cu soții Dostoievski („el", „ei", „ea"). Cu aceeași ușurință, romanul sare din trecut în prezent. Prezentul în roman nu înseamnă numai pelerinajul lui Țîpkin, iar trecutul – nu doar călătoria la Baden-Baden sau viața cuplului Dostoievski din 1867 până în 1881. Frontierele timpului sunt convenționale: Dostoievski este năpădit de amintiri și mai vechi, iar naratorul readuce în prezent amintiri din trecutul său.

Fiecare paragraf marchează o frază de o lungime neobișnuită, ale cărei părți sunt legate prin numeroase linioare sau conjuncții precum: „și" (cel mai adesea), „dar" (destul de frecvent), „deși", „totuși", „în timp ce", „parcă", „pentru că", „ca și cum" etc. Punctul apare doar la sfârșitul întregului paragraf. Câtă vreme se întinde această frază impetuoasă, torentul senzațiilor inundă narațiunea privind viața lui Dostoievski și o duce mai departe, tot mai departe laolaltă cu povestirea despre viața lui Țîpkin. Fraza

care deschide povestirea despre Fedia și Ania la Dresda poate să readucă în memorie anii de ocnă; accesul de febră a jocului poate reînvia în amintire idila lui cu Apollinaria Suslova, unde vor fi întrețesute amintirile din studența naratorului și meditațiile stârnite de un vers al lui Pușkin.

Frazele lui Țîpkin readuc în memorie stilul lui José Saramago: enunțurile lui care se izbesc unele de celelalte, dialogul care întrerupe descrierea, descrierea care împresoară dialogul, presărată cu verbe ce refuză cu îndărătnicie să fie doar la timpul trecut sau numai la prezent. Frazele lungi ale lui Țîpkin creează un efect comparabil, prin forța lui neînfrânată, doar cu stilul lui Thomas Bernhard. Bineînțeles, Țîpkin nu i-a citit nici pe Saramago, nici pe Bernhard. Alți scriitori din secolul XX l-au ajutat să creeze „proză extatică". Îi plăcea proza timpurie a lui Pasternak, adică *Sub înaltă protecție*, nu *Doctor Jivago*. O iubea pe Țvetaeva. Îl iubea pe Rilke, în parte pentru că Țvetaeva și Pasternak îl venerau și ei. În general, citea puțină literatură străină, și numai în traducere. Din ceea ce izbutise Țîpkin să citească, cel mai puternic l-a impresionat Kafka, al cărui prim volum de povestiri a apărut în Uniunea Sovietică pe la mijlocul anilor 1960. Însă extraordinarele fraze cu care este scris romanul sunt întru totul invenția lui Țîpkin.

Mihail Țîpkin, fiul lui, povestește că tatăl său era un om obsedat de ordine și extrem de atent cu detaliile. Explicând de ce a ales specialitatea de anatomopatolog și a refuzat categoric să fie medic practician, nora sa, Elena Țîpkina, observă că „pe

el l-a interesat întotdeauna moartea". Probabil doar un ipohondru, suferind de obsesii, bântuit de gândul morții, putea să inventeze un tip de frază atât de liberă, și liberă într-un mod atât de original. Frazele lui Țîpkin reprezintă întruparea ideală a tensiunii emoționale și a spectrului atotcuprinzător al temelor lui. Dacă această carte relativ mică este scrisă cu fraze lungi, înseamnă că totul este calculat, este interconectat, este mobil în manifestarea pasionată a tenacității scriitorului.

În afară de povestirea despre marele Dostoievski, romanul lui Țîpkin reprezintă o extraordinară călătorie prin realitatea rusă. Trecutul sovietic, începând cu anii 1930, anii Marii Terori, și până la pelerinajul autorului – sfârșitul anilor 1970, este perceput ca și cum totul ar fi în ordinea lucrurilor, oricât de bizar ar suna această afirmație. F ără nici o exagerare, cartea mustește de istorie. În plus, *O vară la Baden-Baden* este o povestire plină de entuziasm, emoționantă despre literatura rusă și despre scriitorii ruși. În roman apar Pușkin, Turgheniev (scena când se ceartă crunt cu Dostoievski), și, pe lângă aceștia, marile figuri ale disidenței morale și ale literaturii secolului XX: Țvetaeva, Soljenițân, Saharov, Elena Bonner.

Închizând *O vară la Baden-Baden*, îți tragi sufletul și te simți zguduit, dar fortificat și – mai cu seamă – recunoscător literaturii pentru ceea ce ascunde în ea și ce simțăminte poate să stârnească. Leonid Țîpkin n-a scris o carte de mari dimensiuni, dar călătoria lui este lungă cât o viață.

SUSAN SONTAG
Iulie 2001

Klarei Mihailovna Rozental

„Și cine știe... poate că țelul spre care aspiră omenirea pe pământ constă numai... în procesul neîntrerupt al atingerii țelului, cu alte cuvinte – în viața însăși, nu în țelul propriu-zis...“

F. DOSTOIEVSKI, *Însemnări din subterană*

„Cât de agasante, cât de impertinente sunt ieșirile dumitale, și totuși, tremuri de frică!“

F. DOSTOIEVSKI, *Însemnări din subterană*

Era un tren de zi, însă era iarnă, chiar miezul iernii, sfârșitul lui decembrie, și apoi trenul mergea în direcția Leningradului, spre nord, iată de ce începuse să amurgească foarte repede, – irumpeau numai luminile gărilor din jurul Moscovei, care fugeau îndărăt, aruncate parcă de o mână nevăzută; haltele troienite ale satelor de vacanță, cu șirul de felinare tremurătoare ce se contopeau parcă într-o dâră de foc; la trecerea prin gări se stârnea un huruit surd, de parcă trenul trecea pe un pod; zgomotul era atenuat de geamurile duble (care făceau vagonul aproape ermetic), lăptoase, pe jumătate acoperite de promoroacă, însă luminile din gări răzbăteau totuși prin geamuri și trasau dâra lor de foc; și mai departe se bănuiau nesfârșitele întinderi de zăpadă, și vagonul se balansa puternic dintr-o parte în alta, îndeosebi la cele două extremități, și când afară întunericul deveni de nepătruns și nu mai rămase decât albul confuz al zăpezii, iar casele de vacanță din jurul Moscovei dispărură, și în fereastră, odată cu mine, alerga și imaginea vagonului, cu toate plafonierele aprinse și cu toți pasagerii așezați pe banchete, îmi luai din geamantanul aflat în plasa de deasupra mea o carte pe care o începusem încă de la Moscova și

o luasem anume ca s-o citesc în trenul de Leningrad; o deschisei în locul marcat cu un semn de carte împodobit cu hieroglife chinezești și un delicat desen oriental – această carte o luasem de la mătușa mea, posesoarea unei biblioteci extraordinare, și, în adâncul sufletului, nu aveam de gând să i-o mai înapoiez; am dat-o la legat, căci era foarte veche, cu filele aproape toate desfăcute; meșterul legător a tăiat egal filele și le-a pus între niște coperți din material tare, și pe prima a lipit foaia de titlu, – era jurnalul Annei Grigorievna Dostoievskaia, apărut într-o editură de orientare liberală, încă imaginabilă în perioada aceea: *Vehi*, sau *Novaia jizn'*, ori alta de genul acesta, cu menționarea datelor pe stil vechi și pe stil nou, cu multe cuvinte și fraze întregi în germană și franceză, fără traducere, prescurtarea Mme (madame), folosită cu sârguință de școlar: erau stenogramele ei din prima vară de după căsătorie, petrecută în străinătate.

Soții Dostoievski au plecat din Petersburg pe la mijlocul lui aprilie 1867, iar a doua zi dimineața erau la Vilna. La hotel, pe scară, la tot pasul, se ciocneau de niște jidănași care îi hărțuiau, propunându-le tot felul de servicii, se țineau și după trăsura cu care mergeau Anna Grigorievna și Feodor Mihailovici ca să le vândă porttigarete de chihlimbar; iar seara, pe străzile vechi și înguste, puteai să-i vezi pe aceiași jidănași cu perciuni cârlionțați plimbându-se braț la braț cu jidăncuțele lor. Peste o zi sau două sosiră la Berlin, pe urmă la Dresda și începură să caute locuință, pentru că nemții, mai cu seamă nemțoaicele, tot felul de *Fräulein* care țineau pensiuni sau

pur și simplu închiriau camere mobilate, îi jupuiau fără milă pe turiștii ruși și le dădeau mâncare proastă; iar la restaurant chelnerii îi înșelau la rest, și nu doar chelnerii; de fapt, nemții sunt cam grei de cap, pentru că nu au fost în stare să-i explice lui Fedia cum să ajungă în strada cutare sau cutare și, nesmintit, de fiecare dată îi arătau direcția opusă – poate o făceau într-adins? Jidănași ca la Vilna, Anna Grigorievna remarcase și înainte: când a venit întâia oară la Fedia, în casa lui Olonkin, unde a scris *Crimă și pedeapsă*, și casa asta, după o mărturisire mai târzie a Annei Grigorievna, i-a amintit numaidecât de casa în care locuia Raskolnikov, iar printre locatarii care urcau și coborau necontenit pe scară erau și jidănași. (Dar, ca să fim drepți, trebuie să menționăm că în cartea de *Memorii*, scrisă de Anna Grigorievna cu puțin înainte de revoluție, poate chiar după ce l-a cunoscut pe Leonid Grossman, despre jidănașii de pe scară nu se pomenește.) În fotografia lipită în *Jurnal*, Anna Grigorievna, pe atunci încă foarte tânără, avea o față cam habotnică și o privire încruntată, gravă. Fedia era bine trecut de ani, scund, cu picioare scurte, – dacă s-ar fi ridicat de pe scaunul pe care ședea, n-ar fi părut cu mult mai înalt –, cu față de rus simplu, și totul lăsa să se vadă că îi plăcea să se fotografieze și să se roage cu osârdie. Atunci de ce, cu atâta înfrigurare (nu mă tem de acest cuvânt), am alergat cu *Jurnalul* prin toată Moscova până am găsit o legătorie, de ce, în mijloacele de transport, răsfoiam cu lăcomie paginile îngălbenite, căutând cu privirea acele pasaje pe care le presimțeam; și apoi, după ce am recuperat de la

meșterul legător cartea, care devenise mai grea, am pus-o pe biroul meu, de unde n-am mai ridicat-o, întocmai ca pe Biblie? Iar acum de ce călătoream la Petersburg – da, nu Leningrad, ci Petersburg, pe străzile căruia mergea acest bărbat cu picioarele scurte, nu prea înalt de statură (cum, de altfel, erau, fără îndoială, cei mai mulți oameni din secolul trecut), cu figură de paracliser sau de veteran lăsat la vatră? De ce oare citeam această carte acum, în vagon, la lumina pâlpâitoare, nesigură, a becurilor, care ba se intensifica, ba slăbea, gata să se stingă, în funcție de viteza trenului și de mersul motoarelor diesel, în zgomotul ușilor trântite de la capătul vagonului, pe unde intrau și ieșeau fumătorii și nefumătorii cu pahare în mâini, ca să le dea de băut copiilor ori să spele fructele, ori, pur și simplu, să meargă la toaletă, a cărei ușă se trântea și ea, în tangajul vagonului, care făcea ca textul să fugă de sub ochi într-o parte, în efluvii de cărbune și locomotive cu aburi, ce dispăruseră de multă vreme, deși, inexplicabil, mirosul încă mai dăinuia? La Dresda, ei se instalară la Mme Zimmermann, o elvețiancă înaltă și uscată, dar mai întâi se opriseră la un hotel din Piața Centrală, și chiar din prima zi au mers la muzeu, – la Moscova, țin minte, în fața Muzeului Pușkin se formase o coadă uriașă, nu se intra decât în tranșe; și, iată, pe un palier între două etaje, era expusă *Madona Sixtină*, iar sub ea stătea de strajă un milițian, – după mulți ani, în același muzeu a fost expusă *Gioconda* lui Leonardo, protejată de un geam antiglonț dublu, luminat special; coada șerpuitoare, alcătuită din privilegiați, se apropia de tablou, mai bine zis de geamul

blindat, dincolo de care, aidoma unui cadavru îmbălsămat într-un sarcofag, se afla tabloul cu Madona și cu peisajul din spate; surâsul Madonei era, într-adevăr, enigmatic, însă, poate că acest lucru era sugerat pur și simplu de caracterizările existente; lângă tablou se afla, de asemenea, un milițian, care, zorind în mod delicat coada, căci se presupunea că este alcătuită din specialiști și din invitați, spunea: „Avansați, avansați", – lângă tablou oamenii încercau să mai zăbovească, pe urmă, plecând, prinși în coloana celor ce ieșeau, continuau să privească tabloul și își scrânteau gâtul, răsucindu-și capul cu aproape o sută optzeci de grade; *Madona Sixtină* era așezată între două ferestre, iar lumina cădea din părți și, cum ziua era înnourată, tabloul părea învăluit în ceață. Madona plutea în nori, care păreau a fi poalele străvezii ale veșmântului său, sau poate pur și simplu se contopeau cu ele; jos, la stânga, privind cu evlavie spre Madona, se afla apostolul cu șase degete la mână – eu le-am numărat, și, într-adevăr, erau șase. Reproducerea acestui tablou, dăruită lui Dostoievski de ziua lui, mulți ani după călătoria la Dresda, cu puțin înainte de moarte, pentru că era socotit tabloul lui preferat, deși tabloul lui preferat era pesemne *Christos mort* al lui Holbein cel Tânăr, așadar, această reproducere a *Madonei* lui Rafael, pusă într-o ramă de lemn, atârnă în prezent deasupra canapelei de piele pe care a murit Dostoievski, în muzeul scriitorului din Leningrad; Madona cea diafană ține în brațe un prunc în scutece la fel de diafane, ca și cum i-ar da să sugă, cum fac țigăncile, de față cu toată lumea, doar că expresia chipului ei are ceva insesizabil, ca

și cea a Giocondei; aceeași reproducere, mai mică însă și de bună seamă mai proastă pentru că este făcută în zilele noastre, poate fi văzută, pusă parcă înadins neglijent, între geamurile bibliotecii mătușii mele. La Dresda, Dostoievski și Anna Grigorievna mergeau în fiecare zi la muzeul de artă, precum la Kislovodsk oamenii se duc la cazinou să bea apă minerală de Narzan, să se întâlnească sau, pur și simplu, să privească publicul, pe urmă se duceau la masă: trebuiau să găsească un restaurant mai ieftin, unde să mănânce bine și unde chelnerii furau mai puțin – ei îi înșelau mereu pe soții Dostoievski cu doi sau trei groși de argint, pentru că toți nemții erau escroci; într-o zi, după obișnuita vizită la muzeu, s-au dus să dejuneze pe terasa Brüllew, care oferea o splendită priveliște spre Elba – aci puseseră ochii mai dinainte pe un chelner, pe care îl porecliseră „diplomatul", pentru că semăna cu un diplomat și, în plus, data trecută le luase de două ori mai mult pe o ceașcă de cafea – cinci groși în loc de doi, dar ei au fost mai șmecheri decât el: în loc de 5 groși de argint, bacșișul obișnuit, Anna Grigorievna i-a strecurat în palmă o monedă de 2 groși, pe care tot el le-o dăduse rest în loc de 5 groși; de data aceasta erau tare flămânzi, mai ales Fedia, iar „diplomatul", în loc să vină la ei, se ocupa cu râvnă de un ofițer saxon, care venise în urma lor; ofițerul avea un nas mare, roșu, și niște ochi gălbui – totul arăta că îi plăcea să bea; Fedia chemă chelnerul, însă acesta, impasibil, continua să-l servească pe ofițer, care tocmai își vâra șervetul scrobit sub gulerul strâns al tunicii – era limpede că „diplomatul" se răzbuna

pentru data trecută –, Fedia ciocăni ușor cu cuțitul în masă, „diplomatul" se apropie, în sfârșit, de ei, dar numai așa, în trecăt, și le spuse că aude foarte bine și nu e nevoie să bată în masă. Fedia comandă pui și cotlete de vițel; după un timp, „diplomatul" reveni cu o singură porție de pui, și la întrebarea lui Fedia: „Ce-nseamnă asta?" răspunse cu o politețe accentuată că n-au comandat decât o porție, apoi totul se repetă cu cotletele de vițel; în sala alăturată, patru lachei jucau cărți, iar în sala în care dejunau ei nu se aflau decât vreo câțiva clienți: chelnerul, era limpede, greșise intenționat. Fața lui Fedia se acoperi de pete roșii, el îi spuse cu glas tare soției că, dacă ar fi fost singur aici, le-ar fi arătat el, și chiar strigă la ea, de parcă ea ar fi fost vinovată că veniseră aici împreună; luând cuțitul și furculița, le aruncă înadins pe farfurie, gata-gata s-o spargă; lumea îi privea, ei ieșiră fără să se uite înapoi; plecând, Fedia aruncă pe masă un taler întreg în loc de 23 de groși cât făcea nota și trânti ușa de zăngăniră geamurile. Mergeau pe aleea străjuită de castani, el – înainte, cu pași hotărâți, ea – în urmă, aproape alergând, fără ea, el ar fi mers până la capăt, și-ar fi impus punctul de vedere, acum însă plecă batjocorit de acest lacheu ticălos, pentru că toți lacheii sunt niște ticăloși, ei întrupează tot ce are mai mârșav în ea natura umană, însă toți avem în noi gena acestui servilism păcătos – parcă el nu se uitase slugarnic în ochii acelui nemernic de major, când, beat, cu nasul roșu, cu ochii lui galbeni de linx – aha, iată de cine îi amintea adineauri ofițerul saxon! – însoțit de gardieni, dăduse buzna în baracă și, văzând un deținut, în țoale

negre și cenușii, cu un as galben cusut pe spate, culcat pe prici, pentru că astăzi se simțea rău și nu putuse ieși la muncă, a început să răcnească din răsputeri: „Drepți! Vino-ncoace!“ – acest deținut era el, bărbatul care mergea acum pe aleea de castani, părăsind restaurantul și terasa cu vedere splendidă spre Elba – el și atunci, la ocnă, vedea totul din afară, ca și cum se petrecea în vis sau nu i se întâmpla lui, ci altcuiva; odată, el a asistat la o pedeapsă corporală la corpul de gardă: osânditul nu s-a clintiut sub loviturile vergilor, care îi lăsau dâre de sânge pe spate și pe fese, apoi s-a sculat în tăcere, și-a încheiat cu grijă straiele de ocnaș și a ieșit fără să-l învrednicească măcar cu o privire pe majorul Krivțov, care asista la spectacol – oare va fi el în stare să tacă și să părăsească tot atât de demn corpul de gardă? – el sare de pe prici, aranjându-și cu mâini tremurătoare scurta neagră și cenușie, se îndreaptă spre Krivțov, care stătea în pragul barăcii, – mergea cu capul în jos – nu, nu mergea, ci aproape că alerga, ceea ce era în sine umilitor, și, apropiindu-se de major, nu îi aruncă o privire fermă, necruțătoare, ci una care implora milă; simțise asta după cum se dilataseră pupilele de fiară ale lui Krivțov – pupilele ochilor lui galbeni de linx, care alunecau încolo și-ncoace în căutarea prăzii; el și atunci, în fața lui, se gândise la asta și i s-a părut ciudat, că în asemenea clipe se putea gândi la așa ceva – de altfel despre ce servilism putea fi vorba aici?! – asta nu era decât frică, cea mai ordinară frică, dar oare nu frica generează servilismul? Anna Grigorievna îl ajunse din urmă și, luându-l de braț, se uită vinovată în ochii

lui – dacă n-ar fi fost ea, i-ar fi arătat el acestui lacheu, i-ar fi pus pe toți la punct! – el își mută încet privirea de pe fața ei pe mână, care acum se odihnea pe umărul lui: „Eu cred că o femeie care se respectă n-ar trebui să poarte asemenea mănuși“, rosti el răspicat, privindu-i din nou chipul; buzele ei tremurau, iar pleoapele, în mod bizar, i se umflaseră; ea mergea încă alături de el, dar numai din inerție și pentru că i se părea că asta nu se referă la ea, *el* nu putea să-i spună așa ceva; părăsindu-l, cu pași repezi, aproape în fugă, intră pe o alee laterală, și ea străjuită de castani, – privind pentru o clipă îndărăt, ea zări prin frunziș și printre lacrimi figura lui, mergând cu pași hotărâți pe alee, în costumul gri-închis, aproape negru, cumpărat la Berlin – atunci nu i-a trecut prin cap să-i spună să-și cumpere mănuși noi, căci cele vechi plesniseră pe la cusături, și, de la plecarea lor, ea le cususe de două ori în fața lui; acum tot el îi reproșa, deși banii pentru călătoria lor erau de la mama ei, care își amanetase toate obiectele de valoare; Anna Grigorievna mergea repede, aproape că fugea, atingând zidurile, cu voaleta lăsată să nu i se vadă fața umflată de lacrimi; în cale îi ieșeau mereu nemți cu meloane, însoțiți de nemțoaicele lor; ei aveau fețe trandafirii și mulțumite și duceau de mână copii bine îmbrăcați, nu trebuiau să-și facă griji pentru masa de prânz ori pentru cină, și nu strigau unul la celălalt, cum strigase Fedia la ea adineauri, la restaurant. Ea se furișă în casă, străduindu-se să nu fie observată, intră mai întâi în camera cea mare, care le servea de sufragerie, cu oleografii atârnate pe pereți, care

reprezentau fie un fluviu – probabil, Rinul – unde se reflectau sumedenie de copaci, fie niște castele cocoțate pe culmi de dealuri, pe fundalul unui cer ireal de albastru; apoi în cea de a doua cameră care le servea drept dormitor, cu două paturi uriașe și în cea de a treia, mai mică, odăița lui Fedia, cu un birou pe care se aflau topuri de hârtie albă și pachete de țigări; ea își dădu seama că venise acasă cu speranța secretă că el ajunsese înaintea ei și o așteaptă; hotărî să meargă la oficiul poștal, pe unde Fedia trecea adeseori, însă acolo – nici urmă de el – și nici o scrisoare; se întoarse acasă, acum trebui să fi revenit. Pe scară se întâlni cu Mme Zimmermann, care îi spuse că venise, dar plecase iar undeva; Anna Grigorievna alergă în stradă și îl zări: venea înspre ea, palid, rușinat, surâzând vinovat; se întorsese pe terasă, crezând că ea revenise acolo în semn de independență, pe urmă se dusese s-o caute la sala de lectură. Stătea să plouă, și ei trecură pe acasă să se schimbe; când ieșiră, afară turna cu găleata, însă trebuiau să mănânce: intrară la hotelul Victoria și comandară trei feluri, pentru care plătiră 2 taleri și 10 groși, unde se mai văzuse așa ceva?! Dar astăzi nu fusese ziua lor norocoasă! Când ieșiră din restaurant era trecut de ora opt, se întunecase și ploua, ea își deschise umbrela, dar nu așa cum fac nemții prevăzători, și atinse un trecător. Fedia începu să strige, pentru că stângăcia ei putea să fie interpretată greșit, și ochii ei se umplură din nou de lacrimi, dar slavă Domnului, era întuneric și nu o vedea nimeni; porniră spre casă unul lângă celălalt, dar fără să-și vorbească, de parcă erau străini; acasă, la ora ceaiului,

se certară din nou, deși s-ar fi putut spune că era de ajuns, iar mai târziu, când ea îl întrebă ceva referitor la prezumtiva plecare la Homburg, el izbucni din nou furios, și ea îi răspunse ceva pe același ton și se retrase în dormitor, iar el se încuie în cabinetul de lucru, dar târziu în noapte veni să-i ureze somn ușor. El venea întotdeauna să-i spună noapte bună, mai ales după ce se certau, astfel încât formulei „noapte bună“ i se putea atribui și alt sens; el o trezea cu tandrețe, o mângâia și o săruta, pentru că era a lui, și stătea în puterile lui s-o facă fericită ori nefericită, și conștiința acestei puteri depline asupra tinerei femei, fără experiență, cu care el putea să facă tot ce îi trăsnea prin cap, semăna cu ceea ce simt eu pentru câinii mici, cu părul scurt, care numai la vederea unei mâini întinse, fie și pentru o mângâiere, încep temători și umili să dea din coadă, să se lipească de pământ și să tremure; el o îmbrățișa, o săruta pe piept și marea traversare începea: înotau impetuos, scoțându-și în același timp mâinile din apă și în același timp trăgând aer în plămâni, tot mai departe de țărm, spre albastrul bombat al mării, însă aproape de fiecare dată el nimerea într-un curent potrivnic care îl împingea într-o parte și chiar ușor înapoi; nu se putea ține aproape de ea, Anna Grigorievna înota în același ritm impetuos, pierzându-se undeva spre orizont, și lui i se părea că el nu mai înoată, ci doar se bălăcește în apă, încercând să atingă fundul cu picioarele; acest curent, care îl împingea într-o parte și nu-i îngăduia să înoate alături de ea, se prefăcea în mod straniu în ochii galbeni ai majorului, cu pupilele hrăpărețe, în graba cu care

el își descheia nasturii straielor de ocnaș, ca să se lungească pe masa joasă de stejar, lustruită de sutele de trupuri, așezată în mijlocul corpului de gardă, se prefăcea în gemetele ce nu și le putea stăpâni când ploaia loviturilor de vergi se abătea peste corpul lui, ca și cum o sârmă înroșită îi străpungea carnea și oasele, în convulsiile care îl apucau după executarea pedepsei, în privirile batjocoritoare sau milostive ale celor prezenți, în zâmbetul disprețuitor al majorului când ordonase să fie chemat medicul și apoi ieșise brusc din corpul de gardă, învârtindu-se pe călcâie; și exact la fel i s-a întâmplat și cu alte femei, pentru că și ele, toate, la fel ca și Ania, asistau nevăzute la pedeapsă: priveau prin ușă, prin ferestrele zăbrelite ale corpului de gardă, încercau să intre și să-l apere, dar nu erau lăsate înăuntru, – toate erau martori ai umilirii lui, și el le ura pentru că asta îl împiedica să încerce senzațiile în toată plenitudinea lor, și, în plus, astăzi la toate acestea se mai adăuga și privirea insolentă a lacheului, care își bătea joc de ei, și asemănarea ofițerului saxon cu majorul. De multă vreme, el remarcase în sala unde era expusă *Madona Sixtină* un scaun tapițat cu spătarul arcuit, plasat la o parte de celelalate scaune, pe care se așezau vizitatorii galeriei să se odihnească ori să contemple tabloul; nu se știe de ce, pe acest scaun nu se așeza nimeni, era pesemne rezervat supraveghetorului, ori, poate, reprezenta o valoare istorică, – și prima dată când i-a venit ideea gestului său, s-a înfiorat, atât i se părea de cutezătoare și irealizabilă. Ori de câte ori trecea pe lângă scaun, el chibzuia la isprava lui și, odată, era gata să pună piciorul, dar în sală era

multă lume și supraveghetorul în uniformă stătea rezemat de perete plictisit. Dar poate că trebuia să facă asta în văzul tuturor și mai ales de față cu supraveghetorul pentru că tocmai el trebuia să-l împiedice. Când se apropia de scaun, inima îi bătea să-i spargă pieptul, și el se oprea doar pentru o clipă ca și cum ar fi șovăit, neștiind pe ce parte să ocolească scaunul, apoi trecea mai departe, contemplând Madona cu atenție exagerată. Dar în noaptea aceea, când Ania se îndepărtase, și el se zbătea în apă, undeva lângă țărm și nu putea să atingă fundul – în noaptea aceea s-a jurat să întreprindă ceea ce plănuise. A doua zi, când intrară la muzeu ca de obicei, el se îndreptă numaidecât spre sala unde era *Madona Sixtină*; inima îi bătea răsunând în urechi – în fața tabloului se înghesuia multă lume, unii stăteau ceva mai departe și se uitau prin lorniete, prin ele se vedea mai bine, căci privirea nu se dispersa, ci se concentra asupra tabloului; în primul moment, nu văzu scaunul, și, fiindcă inima încetase să-i mai bată puternic, el înțelese că în sinea lui se bucura. Dar scaunul nu se vedea din pricina oamenilor, supraveghetorul era și el acolo în livreaua lui cu nasturi auriți. Cu pași hotărâți, Fedia se îndreptă spre scaun aproape împingându-i pe vizitatori, – Anna Grigorievna, care intrase în sală odată cu el, stătea undeva mai la o parte, își luase o lornietă – puse piciorul pe scaun, închizând ochii – sau poate nu mai vedea nimic în acel moment –, apoi ridică și celălalt picior, pantofii se afundară adânc în tapițeria moale a scaunului; pe deasupra capetelor tabloul se vedea foarte bine: Madona cu pruncul în brațe plutind în nori,

apostolul privind-o cu evlavie de jos în sus, iar sus – îngerii; de fapt, tocmai din acest motiv urcase pe scaun, trebuia să găsească o explicație pentru supraveghetor când acela va încerca să-l dea jos de pe scaun. „Fedia, ai înnebunit?!“ Anna Grigorievna era lângă el și îl privea speriată de jos în sus și chiar îl trase ușurel de mânecă – acum el îi domina pe toți vizitatorii, păreau niște pigmei, pigmeu era și supraveghetorul, care venea în fugă spre el –, pe locul unde numai ce se aflase tabloul, apăru chipul majorului cu ceafa lui de taur și bărbia masivă strânsă în gulerul strâmt al uniformei; majorul zâmbi sfios și chiar lingușitor, acum el era întreg, din cap până în picioare, dar slab și făcând plecăciuni, iar acolo unde cu o clipă în urmă se aflaseră vizitatorii, în locul lor era marea – iar el cu soția înotau în această mare spre depărtările albastre, mișcându-și brațele în același ritm, inspirând aerul în același timp, îndepărtându-se tot mai mult și mai mult de țărm; majorul dispăruse aproape cu desăvârșire, doar undeva departe se profila silueta lui becisnică, gârbovă, silueta unui milog care cerea de pomană. „Domnule, la noi este interzis să te urci cu picioarele pe scaun“, spuse supraveghetorul, privindu-l cu asprime pe bărbatul bine îmbrăcat care se cățărase pe scaun și întinse mâna ca și cum ar fi vrut să-l ajute, – el sări de pe scaun, respingând mâna slujitorului și o zări pe Anna Grigorievna într-un colț al sălii – între timp, ea ajunsese acolo, iar acum se prefăcea că privește absorbită tabloul prin lornietă, dar mâinile îi tremurau. „Pentru Dumnezeu, să ieșim de-aici“, rosti ea cu vocea răgușită de emoție, când el se apropie

de ea; vizitatorii îi priveau și șușoteau între ei, ea îl luă de braț și îl conduse spre ușa ce dădea în cealaltă sală – el ar fi trebuit să rămână pe scaun, în pofida observației lacheului, dar n-a rezistat și a coborât; chipul majorului, care apăruse acum în fereastra mare a sălii, zâmbea cu impertinență, mâna lui groasă și cărnoasă mângâia mustața cu un gest semeț, victorios, iar în ferestrele corpului de gardă priveau niște oameni: cunoscuții apropiați ai celui pedepsit și câteva femei – și privirile lor erau pline de milă, iar el era întins pe masă, cu pantalonii lăsați în jos, și soldatul de caraulă îl lovea sistematic –, el se eliberă brusc de brațul Annei Grigorievna, ea se îndreptă cu capul plecat și pași hotărâți spre sala vecină – scaunul nu trebuia să rămână gol, n-ar fi fost firesc un scaun neocupat, – el se îndreptă repede spre centrul sălii, și iată, picioarele lui se cufundară din nou în ceva moale prin care se simțeau arcurile – de data aceasta el va rămâne aici cât va dori, trebuie să-și învingă acest sentiment degradant față de lacheu, cum, nu este el în stare să treacă peste această interdicție? În sală se făcu tăcere, întocmai ca înainte de ridicarea cortinei – chipul majorului, care acum apăruse din nou în locul tabloului, făcea impertinent cu ochiul, – luându-și avânt, îl plesni cu palma peste obraz și dispăru pesemne odată cu majorul care zăcea pe dușumea lângă masa lustruită – deținutul pe care încercase să-l pedepsească stătea triumfător cu un picior pe pântecele majorului, iar spectatorii, care priveau pe fereastră, îl aplaudau zgomotos; femeile, mai ales cele de care el era foarte apropiat, îl priveau cu admirație și îi trimiteau bezele.

El coborî de pe scaun fără să se grăbească, nu sări, ci coborî și se îndreptă agale spre sala vecină; în ușă se ciocni cu supraveghetorul care, probabil, fusese plecat undeva, și lacheul îl lăsă politicos să treacă; seara, când veni la Ania să-i spună noapte bună, porniră din nou să înoate împreună, azvârleau mâinile ritmic, ridicând în același timp capetele din apă ca să răsufle, și curentul nu-l atrăgea; înotau spre orizontul care fugea continuu, spre depărtarea albastră, necunoscută, pe urmă el o mai sărută o dată – triunghiul negru era îndreptat cu vârful în jos, și piscul acesta i se părea întotdeauna inaccesibil, precum vârful unui munte foarte înalt care se pierdea undeva printre nori, deși acel vârf pe care el îl căuta era îndreptat în jos, – de altminteri acesta era mai degrabă fundul unui crater de vulcan –, în acest vârf și în acest străfund inaccesibil se ascundea revelația înfricoșătoare și îmbietoare a ceva pe care el nu putea să-l numească și nici să și-l închipuie, și apoi toată viața, chiar și în scrisorile către Anna, el căutase să se apropie de acest pisc-crater, dar acesta rămânea inaccesibil, – oare stătuse el adineauri pe scaunul din sala unde era Madona atât cât ar fi vrut? –, căci supraveghetorul lipsea când el se urcase a doua oară pe scaun, și astfel nu se putea afirma că rămăsese pe scaun împotriva voinței acestuia, deși hotărâse în sinea sa că rămâne pe scaun până o să-l scoată afară, – n-au decât –, supraveghetorul și, poate, chiar polițistul, îl vor târî prin toată sala în văzul tuturor și al Aniei, și totul se va rostogoli în jos, la poalele muntelui, repede, din ce în ce mai repede, și atunci el nu s-ar mai ridica de pe masa lustruită, pe care era biciuit,

și fața majorului s-ar apleca deasupra lui ca un balon violaceu, precum pântecele unui țânțar umflat cu sânge, și toată viața lui s-ar fi transformat într-o tortură delicioasă, pentru că o astfel de umilință este fascinantă, dar nu se întâmplă nici una, nici alta – el coborî din voință proprie, însă fără să-l aștepte pe supraveghetor și fără să ajungă la scandal –, vârful interzis al triunghiului pierdut în nori și în același timp înfipt în măruntaiele pământului, poate chiar în centrul pământului, unde lava clocotește necontenit, acest vârf rămânea inaccesibil. Ania îi mângâia fața cu tandrețe, însă el, fără măcar să-i spună, ca de obicei: „Noapte bună", se retrase în camera lui, iar peste o jumătate de oră ea se trezi de un sunet ciudat – ceva ca un horcăit ori ca un gâlgâit; aprinzând o lumânare cu mâinile tremurânde, se repezi spre patul soțului: el era culcat chiar la margine, cu trupul îndoit, ca și cum voia să se ridice în capul oaselor, dar nu putea, căci o funie invizibilă cu care era legat de pat îl împiedica; avea fața învinețită și spumă la gură; adunându-și toate puterile, îl trase spre mijlocul patului să nu cadă și, așezându-se în genunchi, se apucă să-i șteargă cu prosopul spuma de pe buze și sudoarea care îi șiroia de pe frunte: acum era liniștit, palid ca un mort – funia invizibilă își atinsese scopul –, nu izbutise să se ridice în capul oaselor; să fie acesta soțul ei, acest om cu fața învinețită, încercând să se ridice, să învingă acea rezistență invizibilă, cu spumă la gură, cu barba umedă și ciufulită, îndreptată într-o parte? Oare la el, cu peste o jumătate de an în urmă, urca ea pe scara îngustă și întunecoasă, cu trepte abrupte,

aranjându-și mantila, cu inima bătând de emoție atât de puternic, încât înăbușea țăcănitul tocurilor, cu răsuflarea întreruptă de tulburare, uitându-se pentru a suta oară în geantă să vadă dacă mai erau acolo creioanele și un top de hârtie pe care tocmai le cumpărase de la bazar? O întrecuse abilă cu o oră pe colega ei de cursuri, elevă foarte bună și ea, pentru că, din clipa când aflase că *el* are nevoie de o stenografă, totul se răsturnase și se învălmășise în jurul ei ca pe o corabie în vreme de furtună – un val uriaș mătură întregul greement și chiar parapetul, nu mai rămâne decât catargul, și toți cei aflați pe punte încearcă să ajungă la acest catarg și să-l cuprindă cu mâinile ca să nu fie și ei măturați în mare, dar să se prindă de acest catarg nu putea decât un singur om, și acest singur om trebuia să fie ea. El o întâmpinase în vestibul, înclinând ușor capul ca și cum ar fi examinat o insectă necunoscută, în timp ce dintr-o altă ușă apăruse un tânăr într-o ținută neglijentă, cu o înfățișare posacă – fiul său vitreg –, care îi aruncă un surâs arogant și obraznic, și pe urmă, când ea venea, el îi zâmbea la fel, și o saluta dând din cap abia perceptibil, – însă *el* a poftit-o într-o odăiță cu un birou, o măsuță și câteva scaune cu tapițeria decolorată și, instalând-o la măsuța rotundă, a început să-i dicteze, – în ziua aceea nu s-a mai uitat la ea, se plimba încolo și-ncoace și îi dicta cu vocea lui înăbușită, dezagreabilă, și ea se temea să-l roage să repete ceva, pentru că i se părea că o va trimite numaidecât la plimbare, însă trebuia să se mențină, să se prindă de catarg înaintea altora, și ea, pierzându-și echilibrul, căzând, înainta neabătut spre el; în cea

de a treia sau a patra zi de lucru, surprinse asupra ei privirea lui, vie și iscoditoare, și pentru o clipă i se păru că el vrea să se apropie de ea și să-i spună ceva ori s-o întrebe, însă ea își plecă ochii serioasă, cercetând cu un interes exagerat stenogramele de curând notate: aproape că se apucase de catarg, însă nu trebuia să se grăbească și să-și piardă în ultimul moment echilibrul, – de la o zi la alta el se apropia de ea din ce în ce mai mult, acum nu se mai plimba dintr-un colț în altul al camerei, ca la început, ci în jurul ei, iar aceste cercuri se micșorau de fiecare dată – păianjenul care se apropie de muscă –, și în această încercuire care se strângea inevitabil era și pentru el, și pentru ea ceva fascinant și interzis care îți tăia răsuflarea, însă ea, mereu serioasă, chiar severă, pleca ochii, evitând privirile lui – dar oare nu ea țesea această pânză de păianjen? Sau poate o țeseau amândoi? Pânza era țesută și părea că firele se pot rupe în orice moment, însă acest moment nu era decât capul vârât pe ușă al fiului vitreg, cu surâsul lui obraznic și arogant, astfel încât cel care dicta trecea din nou de la cercuri la diagonală – dintr-un colț într-altul – și se căznea să nu se uite la stenografă, dar asta era peste puterile lui. Anna întâmpina apariția fiului vitreg cu o privire încruntată, poate că de atunci i-a apărut această privire cu care se uită din fotografia de pe prima pagină a *Jurnalului*? Până la urmă, tot jocul cu pânza de păianjen se termină așa cum trebuie: el își prinse dulce prada, iar ea se agăță de catarg și se lipi de el cu întreg corpul ca să nu fie smulsă și nimeni să nu se mai agațe. El îi povesti totul: și despre ocnă, și despre epilepsie, și

despre lipsa de bani (de care își dăduse singură seama). Și despre contractul cu Stellovski, potrivit căruia trebuia să prezinte noul roman nu mai târziu de treizeci ale lunii curente, în caz contrar toate drepturile de publicare a operelor lui îi reveneau lui Stellovski; se așeza în fața ei la masa rotundă și o servea cu ceai și covrigei pe care îi alegea singur de la patiseria de pe bulevardul Voznesenski, – îi plăcea să cumpere singur dulciurile, și aici, la Dresda, întorcându-se de la poștă sau de la muzeu, cumpăra tot felul de cofeturi, pe care ea le adora, și, în plus, fructe și fructe de pădure – de la fereastră ea vedea cum se apropia de casă încărcat cu multe cumpărături, cu pachețele în amândouă mâinile – ea îl aștepta lângă ușă –, lui îi plăcea când ea îl întâmpina și îi lua cumpărăturile din mână și se supăra când întârzia puțin. În apartamentul din Petersburg, așezat în fața ei, la masa rotundă, îi turna ceai și cu vocea spartă îi povestea episoade din viața lui; ea nu-și mai pleca ochii, ci îl privea țintă, drept în față, și privirea ei directă, ușor încruntată, lui îi părea senină și blândă, și, de bună seamă, așa și era această privire; uneori el se trăgea de barbă, iar când se scula și mergea la bucătărie să mai aducă niște ceai picioarele lui se mișcau cumva ciudat, aproape că nu se îndoiau din genunchi, ca și cum încă mai erau legate în lanțuri; pe urmă a început să vină la ea acasă, în cartierul Peski, și mămica ei se agita, punând masa; într-o zi, au plecat împreună cu trăsura – o conducea undeva – și când la o intersecție aglomerată vizitiul a strunit caii brusc, și ea, din inerție, s-a aplecat înainte, deși era clar că n-o să cadă, el a susținut-o de

talie, chiar a îmbrățișat-o pentru o clipă, iar ea s-a înroșit toată; apoi, după căsătorie, au plecat la Moscova și au tras la hotelul Dusseau; din camera lor de la etajul al doilea se vedeau clopotnițele și cupolele bisericilor din Moscova, iar jos – străzile troienite de zăpadă cu urmele adânci lăsate de sănii; de la hotel, aproape în fiecare zi se duceau cu sania, înveliți într-un pled de blană, la sora lui în strada Staraia Basmannaia; în drum se opreau lângă Turnul Menșikov, apoi lângă biserica Adormirea Maicii Domnului pe Pokrovka, coborau pentru câteva minute să dea ocol bisericii – ea era pentru prima oară la Moscova, și el îi arăta totul precum stăpânul casei arată musafirilor lucrurile cu care se mândrește; când, coborând din sanie, se îndreptau spre biserică, el se oprea pentru câteva clipe, își scotea căciula și își făcea cruce, înclinându-se, și ea se înclina de asemenea și se închina; la sora lui, ea surprindea asupra sa privirile ostile ale membrilor familiei, pentru că ei intenționaseră să-l însoare pe Fedia cu o rudă a lor, dar nu izbutiseră; ea le răspundea cu priviri posomorâte, însă, când Fedia trecea în camera vecină sau discuta pasionat cu niște tinere domnișoare, avea impresia că acel catarg de care acum se ținea zdravăn, atât de zdravăn, încât chiar uitase că se ține de el, catargul acesta începea să-i alunece din mâini, și ea, lăsând ochii în jos, se prefăcea că își aranjează volănașele rochiei, însă degetele ei mototoleau involuntar materialul, și, ridicându-se puțin de pe scaun, își aranja din nou crinolina; în camera de hotel, când pe coridor se făcea liniște, el, ca și aici, la Dresda, venea la ea să-i spună „noapte bună", și

începeau din nou să înoate, scoțând brațele din apă, și ajungeau atât de departe, încât contururile țărmului dispăreau din vedere; la Petersburg îi așteptau din nou privirile dușmănoase ale fiului vitreg și ale Emiliei Feodorovna, soția răposatului său frate, o femeie uscățivă, cu ochi negri și privire tăioasă, și toți voiau să i-l răpească pe Fedia; și în locuința lor începuseră să-și facă apariția tot mai des creditorii, negustori îngâmfați cu inele masive de aur pe degetele groase și scurte, cu brelocuri pe lănțișoare grele de aur, atârnând din buzunarul jiletcii – toți veneau să ceară plata datoriilor după falimentul fabricii de țigări a fratelui, precum și ale redacției revistei celor doi frați, și el purta cu toți negocieri interminabile, apoi a venit și comisarul de poliție, care avea un chipiu cu borul albastru; acesta, pocnind din călcâie, le-a spus că mâine se va face inventarul averii lor, și atunci ea s-a dus la mămica, și mămica, făcând semnul crucii asupra ei și sărutând-o pe amândoi obrajii, i-a spus că își va amaneta toate lucrurile din casă; pentru o vreme scăpaseră de creditori și de inventarierea averii și au plecat din Petersburg în străinătate, cât mai departe de acest coșmar, de privirile ostile, de fiul vitreg, de creditori, și, când au urcat în vagon, ei i s-a părut că acum începe pentru ei o viață nouă. Stătea culcat, deși nu mai încerca să se ridice în capul oaselor, respirația lui era agitată, sacadată, aerul ieșea afară șuierând printre dinții încleștați și se prefăcea în spumă, ce i se oprea pe buze; acolo, înăuntrul gâtului, hârâia și gâlgâia ceva, de parcă luase apă în gură și își clătea

gâtlejul; ea stătea, la fel, lângă el, în genunchi, ștergându-i cu prosopul spuma de la gură și sudoarea de pe frunte, care acum, ca și toată fața, era palidă, și se uita în ochii lui deschiși: privirea lor era ațintită spre ea, dar el n-o recunoștea; pe perete, aruncată de lumina pâlpâitoare a lumânării, dansa umbra bărbii lui încâlcite, ce semăna cu o dihanie păroasă; brusc Annei i se făcu frică și fugi spre ușă s-o cheme pe madame Zimmermann sau pe servitoare, ori să cheme doctorul, însă el o strigă încet, dar deslușit, și ea se așeză din nou lângă el în genunchi, se uită în ochii lui și îl mângâie pe frunte, iar el, apucând-o de mâna cealaltă, o trase spre sine, lipindu-și buzele de ea. Treisprezece ani și jumătate mai târziu, el îi ducea la fel mâna spre buze după ce ea îi citise un pasaj din Evanghelie ales de el la întâmplare; o ruga apoi să-i cheme și pe copii pentru a-și lua rămas-bun; asta se întâmpla în apartamentul din Petersburg, el era culcat pe canapeaua de piele de sub reproducerea *Madonei Sixtine*, primită în dar de ziua lui – aproape așa l-a imortalizat pictorul Kramskoi: capul cufundat ușor în perna ridicată, dar foarte puțin, încât de la capul lui, ca niște raze, porneau cutele formate pe suprafața pernei; ochii sunt închiși, expresia feței severă și în același timp liniștită, împăcată, cum au aproape toți morții, barba – inexplicabil – neagră și cârlionțată. O barbă exact la fel văd aproape în fiecare dimineață în troleibuz; ea aparține unui bătrân care se urcă foarte sprinten în troleu la stația din dreptul unei case curate cu un etaj, cu perdelele mereu lăsate și pe care este fixată o placă unde scrie:

„Consiliul Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S.". Bătrânul se ține drept, are în mână un baston noduros, iar pe cap un chipiu de modă veche, cum purtau odinioară prăvăliașii sau pur și simplu mic-burghezii – pesemne o are din epoca aceea; veșmintele sunt de asemenea demodate: un fel de cazacă, pe deasupra căreia poartă o tunică – totul este ponosit, dar curat și îngrijit; așezându-se, el își sprijină palmele, puse una peste alta, de măciulia bastonului; mâinile lui sunt mari și bine îngrijite, expresia feței – severă, posomorâtă, barba îndreptată înainte; nu știu de ce, mă feresc să-i cad sub privire și îl examinez pe furiș; coboară la aceeași stație cu mine, dar nu merge spre metrou, ci mai departe, merge repede, mă depășește și, cotind după colț, se îndreaptă spre biserica unde în câteva minute trebuie să înceapă slujba de dimineață.

Trenul bubui la trecerea peste un pod, și eu, lăsând cartea deoparte, îmi apropiai fața de fereastră, punându-mi mâinile la tâmple ca niște ochelari de cal, ca să-mi feresc ochii de lumina prea puternică; prin albul nedeslușit al nopții de iarnă, deși de-abia se înserase, undeva, departe, se vedeau licărind lumini nenumărate; ușile de la capătul vagonului începură să se trântească, mai mulți pasageri cu geamantanele în mână porniră spre ieșire, ciocnindu-se cu niște copii și domnișoare care veneau dinspre toalete cu pahare și termosuri în mâinile ude, pe care le scuturau ca să și le usuce în aer, pentru că, probabil, din toalete lipseau prosoapele sau erau ude și nu mai puteau fi folosite. Trenul se apropia de Kalinin. Pe fereastră se vedeau licărind luminile

clădirilor de lângă gară, dincolo de ele – salbele felinarelor de stradă ce se pierdeau în depărtare, bariera, cu cabina luminată, farurile cu faza scurtă ale mașinilor care așteptau la barieră, din nou lumini, mult mai puternice, apoi chiar sub fereastră alunecă încet peronul înalt, luminat orbitor și acoperit cu zăpadă, cu siluetele oamenilor în paltoane și scurte de iarnă, cu geamantane în mână, apoi clădirea gării, și ea cu ferestrele puternic luminate, prin care se vedeau, de asemenea, figuri de oameni – în restaurant, în sala de așteptare, la casele de bilete, lângă chioșcul de ziare; vagonul se opri ceva mai încolo de clădirea gării: din nou ușile trântite, și de pe platformele vagonului năvăliră trâmbe de abur rece, pe peron – din nou agitație, unii alergau, căutându-și vagonul, alții, care coborâseră din tren fără paltoane – să caute bere, dulciuri și ziare; de partea cealaltă a peronului și a gării oprise un tren identic, cu vagoane roșii, care însă mergea în direcție opusă – de la Leningrad la Moscova, însă doar aici, la Kalinin, ele se încrucișau și se opreau; și pasagerii care coborâseră, după ce își cumpărau de mâncat și de citit, grăbindu-se, puteau foarte ușor să încurce trenurile și să plece în direcție inversă; și undeva, de o parte și de alta a trenurilor oprite simetric, în negura troienelor de zăpadă, luminate doar de salbele rarelor felinare ce dispăreau în beznă, se întindeau casele unui oraș pe care nu-l cunoșteam. Aici poposise Dostoievski, venind din Semipalatinsk, direct din surghiun, cu nevasta dintâi, Maria Dmitrievna, o femeie tuberculoasă și isterică, și la început s-au oprit la hotel, pe urmă, după trei zile, au închiriat un apartament cu trei

camere lângă clădirea poștei; era începutul toamnei, însă curând s-a instalat toamna adevărată, cu amurgurile timpurii, cu zorile târzii, cu ploile fără contenire; orașul înota în noroi, iar el alerga de la o instituție la alta, apoi la poștă, expedia cereri de milostivire, la care atașa certificate medicale, și demersuri ca să obțină permis de stabilire în Sankt-Petersburg, dădea fuga la gară, noaptea, să-și întâmpine fratele, care mergea de la Petersburg la Moscova, pe urmă, la întoarcere, alerga din nou să-l întâlnească; ori de câte ori trebuia să întâlnească pe cineva care trecea prin Tver[1], alerga la gară, la trei verste depărtare de poștă, el care nu mai era chiar tânăr, cu poalele redingotei ponosite fâlfâind, cu o mustăcioară ridicolă ce părea pomădată, pe care încă nu și-o bărbierise după ce fusese înaintat la gradul de subofițer pentru bună purtare; alerga dintr-o parte în alta, când la dreapta, când la stânga, să-i întâmpine pe pasagerii sosiți la Tver de la Moscova sau de la Petersburg, făcea plecăciuni, vorbea tare și, pentru a se face ascultat, îi trăgea pe domnii importanți de faldurile fracului sau uniformei, rugând să fie ascultat, conjurând, calculându-și abil manevrele aproape ca acei ovreiași care mai târziu aveau să-i hărțuiască pe el și pe Anna Grigorievna la Vilna, oferindu-și serviciile; implorându-l, într-o scrisoare, cu lacrimi în ochi pe fratele său să cumpere o pălărie pentru Maria Dmitrievna, și neapărat de culoare violet, căci nu putea să meargă cu capul descoperit, iar aici nu găsești nimic.

1 În perioada 1931-1990, orașul Tver s-a numit Kalinin. (N. tr.)

Unsprezece ani mai târziu, în timpul celei de-a doua călătorii cu Anna Grigorievna la Dresda, în apartamentul închiriat, situat în colțul casei, deoarece colțul casei constituia vârful triunghiului spre care el năzuia întotdeauna, în acest apartament, pe biroul cu tradiționala lumânare, din care picura ceara, și cu paharul de ceai tare, într-una din nopți vor apărea cele dintâi însemnări făcute cu un scris mărunt, aproape caligrafic, și din ceață se va contura figura Prințului[1], opusul lui, antiteza proprie, întruparea visului său neîmplinit, acel supraom cu trăsături demonice, călcând ferm, cu pas diabolic, pe punțile de scânduri instabile, întinse de-a lungul unei străzi cufundate în noroi și în întunericul nopții dintr-un oraș-capitală de gubernie în care se stabilise după exil; alături de Stavroghin, nu, nu alături, ci în urma lui, călcând prin noroi, pentru că alături și pe acele pasarele nu cuteza, venea cu pași mărunți Piotr Stepanovici Verhovenski, volubil, șmecher, lingușitor – și, la nevoie, gata să ucidă –, cu un chip banal și, poate, chiar tuns cu mașina la zero, care îmi aducea aminte de un cunoscut al meu – eram colegi, în aceeași clasă, familiile noastre erau în relații de amiciție; tatăl acestui coleg trecea deseori pe la noi, mai ales pe la bunicul meu, cu care era aproape de aceeași vârstă, însă era mare afemeiat, își schimba des nevestele, care, toate, erau rusoaice, iar el, de bună seamă, era evreu – era pianist, cum am înțeles mai

1 În primele variante ale romanului *Demonii*, Stavroghin figurează cu numele de Prințul; Prințul îi spune și soția lui, Șchioapa. (N. a.)

pe urmă, de mâna a treia –, simplu profesor la conservator sau chiar la o școală de muzică, însă atunci, eu, care încercam să compun muzică, mă uitam la el ca la o ființă misterioasă și inaccesibilă, aproape ca la un zeu, și când, odată – doar o singură dată, iată de ce s-a transformat pentru mine într-un zeu – odată, venind pe la noi, s-a așezat la pianină, a ridicat capacul, pe care îl deschideam și eu, a atins clapele, pe care eu îmi făceam exercițiile, și, când s-a așezat la pianina noastră obișnuită din sufragerie, puțin dezacordată, a început să cânte un vals de Chopin – valsul numărul șapte, pe care zadarnic eu încercasem să-l învăț, și mâinile lui, cu vinele albastre umflate, au alunecat, au zburat ca niște rândunele pe claviatură, un nod ușor mi s-a ridicat în gât și ochii mi s-au umplut de lacrimi; era mărunțel de statură, uscățiv, vioi și a murit înainte de război, suferind un atac de cord, pare-se chiar pe stradă, înaintea bunicului meu, cu siguranță din pricina senzualității sale excesive; fiul lui, colegul meu de clasă, născut de ultima soție, o femeie simplă, durdulie, cu fața rotundă, despre care la noi în casă se spunea că seamănă cu o bucătăreasă sau cu o femeie de serviciu – mi se pare că nici nu era primită la noi în casă, ori, poate, el n-o lua cu sine în vizită –, așadar, fiul lor, colegul meu de clasă, era, ca și tatăl lui, vioi și zburdalnic, avea, ca și el, ureche muzicală, însă disprețuia muzica, și din clasa a șaptea sau a opta a plecat la o școală de aviație; pe urmă, după război, m-am întâlnit de câteva ori cu el – ca și tatăl lui, era mic de statură, tuns scurt, cu mașina, să întârzie înaintarea cheliei în creștetul capului, era un bun

vorbitor, izbutise să divorțeze, să se recăsătorească, să aibă copii din a doua căsătorie, dar se plângea că inima îi funcționa alandala, din care pricină nu pilota, ci lucra la sol, ca dispecer sau controlor de trafic la aeroportul din orașul în care am locuit cândva; aflând că eram în trecere, a venit la mine în sala de așteptare, apoi m-a condus până la avion; am fost lăsați să trecem fără să stăm la coadă, iar pasagerii care își așteptau rândul la îmbarcare s-au dat la o parte respectuoși când ne-am îndreptat spre portița metalică ce dădea spre pista de zbor; mergea alături de mine, micuț, în uniformă de lucrător al aviației civile, cu semne la petlițe de neînțeles pentru mine, ținând în mână chipiul albastru cu ecuson auriu – pământiu la față, cu chelie, spunându-mi repede ceva –, zicea, mi se pare, că îi era lehamite de munca asta, că obosise și ar trimite totul la mama dracului, garnisindu-și vorbirea cu expresii și cuvinte obscene, dar într-un fel anume, fără să sublinieze, ci folosindu-le ca și cum ar fi un element integrant al limbajului său; când eram copii, familile noastre își petreceau vara în case de vacanță vecine, și el încă de pe atunci se urca pe gard și striga câte o înjurătură suculentă – asta mi-a povestit mama la mulți ani după aceea, dar și acum își aduce aminte când vine vorba de fostul meu coleg de clasă, – așadar, Piotr Verhovenski venea cu pași mărunți în urma lui Stavroghin, apoi se pare că voia să-l apuce de mânecă, pentru că avea de gând să-l roage ceva, însă Prințul, scăpărând în beznă cu ochii lui demonici, îl azvârli în lături, exact la fel îl azvârlise pe ocnașul Fedka, care îl aștepta pe un pod într-o noapte

neagră și ploioasă; și la fel de diabolic au scăpărat ochii lui și cuțitul din mâna lui Fedka – Fedka voia să-l înjunghie pe Prinț, însă acesta cu o singură mișcare i-a smuls cuțitul din mână și pe urmă i l-a întins generos. Prințul se întorcea din Zarecie, din casa lui Lebiadkin, după întâlnirea cu Șchioapa, – câteva zile mai târziu, poate chiar a doua zi, în plină noapte, în timpul scandalosului bal de la guvernator, în Zarecie a izbucnit un incendiu: oare acest cartier nu era situat în locul unde licăreau luminile ce le-am văzut de la fereastra vagonului? De la bal, din toate colțurile orașului, oamenii au alergat la incendiu – mulțimi întregi, cum se întâmplă întotdeauna la incendii, și Stavroghin, împreună cu Liza, noua victimă a pasiunii lui reci și calculate, a venit și el să vadă incendiul – o casă (n-o fi a lui Lebiadkin?) era cuprinsă de flăcări, casele vecine ardeau și ele, bârne incandescente se prăbușeau, și din ele, ca niște focuri bengale, se risipeau, trosnind sec, mii de scântei; Stavroghin o ținea pe Liza de mână, care era palidă și, desigur, tremura, în ciuda reflexelor roșietice și căldurii emanate de flăcări, deoarece doar cu o jumătate de oră înainte ea se dăruise Prințului și, ca toate fecioarele virtuoase, tremura după asta și era palidă – ah, cât de mult visa, scrâșnind din dinți, astfel de victorii autorul și eroul *Însemnărilor din subterană*, și eroul *Nopților albe*, și, de bună seamă, Makar Devușkin –, incendiul, această feerie dulce-amară era aproape contrapunctul romanului, dar ca un preludiu al acestui contrapunct se înalță catedrala, firește în Piața Catedralei, și evreul Liamșin a strecurat un șoricel sub geamul icoanei Maicii

Domnului – din Kazan, încastrată în peretele de lângă intrarea principală în catedrală, spărgând în prealabil geamul; a doua zi, toți cetățenii onorabili din orașul-capitală de gubernie, au venit la catedrală, au stat acolo îndelung și fără să scoată o vorbă, clătinând din cap dezaprobator, s-au împrăștiat, dar n-au scos o vorbă: asta era important și, de bună seamă, această atitudine era mărturia marii toleranțe a ortodoxiei și, fără îndoială, vocația ei mesianică; iar evreul Liamșin, când se adunau „ai noștri", distra musafirii: cânta iscusit la pian, imita gâștele, porcii, diferiți oameni onorabili și, pesemne, chiar pe guvernator, și, în general, se scălâmbăia și făcea pe măscăriciul; însă după incendiu, în momentul contrapunctului culminant: asasinarea lui Șatov într-un colț întunecat al grădinii lui Stavroghin, într-o seară de toamnă ploioasă, lângă grota de pe malul heleșteului, a scos un țipăt sălbatic și isteric, apoi, toată ziua următoare, a tremurat de frică, fără să se scoale din pat, prefăcându-se bolnav, socotind cum să-i păcălească pe toți. Figura surghiunitului de până mai ieri, care numai ce se întorsese din Semipalatinsk, cu mustăcioara pomădată și cu poalele fâlfâinde ale redingotei, se agita încolo și-ncoace, agățându-se de faldurile și petlițele uniformelor și fracurilor cu ordine și medalii, implorând, solicitând, întinzând capcane ingenioase ca să obțină dreptul să locuiască la Petersburg și să-și continue cariera literară – eu am fost lângă această grotă, care de altfel nu se află în Tver, ci la Moscova, pe teritoriul fostei Academii Petrovsko-Razumovski, în prezent Academia de Agronomie Timiriazev, pe malul heleșteului, mai

exact al lacului sau chiar mai degrabă a lacului de acumulare artificial, pentru că astăzi acolo se află o serie întreagă de asemenea lacuri cu trambuline pentru sărituri în apă, cu debarcadere și bărci care brăzdează în toate părțile aceste lacuri, cu strigăte de veselie nefirești și răgușite venind dinspre aceste bărci, în care se plimbă ori pur și simplu se bronzează tinerii din raionul Timiriazev al capitalei. – Brusc, în plină zi de vară, apăru un nor negru-violet, se stârni vântul, și bărcile începură numaidecât să tragă la debarcader, cei care se bronzau începură să se îmbrace și să plece în grabă spre casă, terasa grotei, pe care niște adolescenți gălăgioși jucau mingea, se goli și ea; grota era decorată cu coloane și prevăzută cu un grilaj de fier care împiedica intrarea înăuntru, însă acolo, în adâncul întunecos al grotei se observau clar urme ale prezenței umane – grilajul nu servea la nimic; de o parte și de alta a grotei era presărat pietriș pentru a spori efectul decorativ; se făcuse aproape întuneric, de parcă era seară, mi se părea că aud cum șuiera vântul prin vârfurile copacilor, ca atunci, în seara aceea de toamnă, când a fost ucis Șatov și Liamșin se zbătea cuprins de isterie, agățându-se îngrozit de hainele oamenilor care îl înconjurau pe mort și țipând ca din gură de șarpe, încât a fost nevoie să-l lege și să-i vâre un căluș în gură, – căzură cele dintâi picături de ploaie, norul cel violet fu săgetat de un fulger urmat de bubuit, și eu o rupsei la fugă pe una dintre aleile parcului să ajung mai repede la ieșire și să mă adăpostesc de furtuna care se apropia –, pesemne, într-una dintre aceste două-trei clădiri cu coloane, cu partea

din spate dând spre parc, iar cu fațada spre stradă, locuia fratele Annei Grigorievna, student la Academia Petrovsko-Razumovski; ea l-a vizitat într-una din zilele pe care le-a petrecut cu soțul la Moscova, îndată după nuntă, când s-au oprit la hotelul Dusseau și își petreceau serile la sora lui, care locuia pe Staraia Basmannaia, când Anna Grigorievna ședea pe scaun, cu ochii plecați, și netezea cu grijă exagerată cutele rochiei, și catargul de care se agățase i se părea că-i scapă din mâini. Fratele Annei Grigorievna, cum îl descrie ea însăși, avea o înfățișare deschisă, plăcută: tânăr, roșu în obraji, blând, vesel – într-un cuvânt, un boboc de băiat; ea a rămas mai mult decât trebuia, pentru că în camera lui intrau necontenit studenți, mereu alții, curioși s-o vadă pe soția celui care scrisese *Crimă și pedeapsă* – cel puțin așa povestește ea; ospătarul avea grijă să fie mereu samoravul plin, iar Fedia, în vremea asta, stătea la intersecția străzilor de lângă hotelul Dusseau și în lumina amurgului de iarnă examina figurile feminine care treceau încoace și-ncolo în trăsuri închiriate; așa că nu se știe dacă a văzut sau nu vreodată grota din parc. Trenul plecase demult, lăsând în urmă luminile orașului Kalinin, odată cu viteza mărindu-și și tangajul – dintr-o parte în alta –, astfel încât trebuia să țin bine de carte să nu-mi zboare din mână; în carte, de asemenea, mergea un tren cu niște vagoane cum nu văzusem vreodată, foarte joase, cum au trenurile internaționale care merg la Budapesta sau la Belgrad, și pe care scrie „*Vagon letti*", însă nu integral din metal, ci din lemn, cu o mulțime de uși, dând fiecare într-un compartiment separat,

cu două banchete moi, tapițate cu catifea, așezate una în fața celeilalte, pe care, legănându-se lin în ritmul mișcării pistonului locomotivei ce fugea cu viteza unei troici de poștă, ședeau câte trei domni și doamne pe fiecare banchetă, ținând cutii rotunde de carton pe genunchi, iar valizele în plasa de bagaje; bărbații aveau jobene și bastoane, femeile – pălării cu boruri mari, cu pene și voalete, care le acopereau fața, și mantile de călătorie; Fedia ieși pentru câteva clipe, în vremea asta, pe locul lui se așeză un neamț, un anume Fritz; călătorea cu sora lui, o băbuță, cu care era emoționant de atent, însă nu vru să cedeze locul, pentru că, afirma el, Fedia nu-și pusese lucrurile pe banchetă, cum trebuia, să se vadă că este ocupat, ci sus, în plasă. Întorcându-se, Fedia declară că el nu cedează locul, însă deocamdată se așeză lângă fereastră pe locul băbuței care era liber (poate băbuța ieșise?), – chemară conductorul, neamțul se făcu roșu, ca toți nemții, când încep să se înfurie și spuse că asta e „*recht*" și că el nu cedează locul, însă pe urmă, nu se știe de ce, se mută pe alt loc, lângă Anna Grigorievna, dar se împingea și se foia, încât se mutară din nou și, până la urmă, toată lumea rămase mulțumită. Dostoievski și Anna Grigorievna călătoreau de la Dresda la Baden-Baden, unde Fedia intenționa să câștige la ruletă o sumă considerabilă ca să-și plătească datoriile; și înainte de asta plecase de la Dresda la Homburg, lăsând-o pe Anna Grigorievna în grija doamnei Zimmermann, care, într-o zi, a dus-o pe Anna Grigorievna într-o plimbare cu vaporul pe Elba, însă Anna Grigorievna hoinărea mai mult de una singură, vizita ruinele

vechilor castele și de câteva ori pe zi dădea fuga la poștă și la tren, dar Fedia nu venea și scria că mai zăbovește o zi și o ruga să-i trimită bani. Deocamdată, ea mergea ușor, deși începuse să aibă grețuri, și chiar înainte de plecarea lui, înainte de a începe să înoate, au vorbit despre viitorul Mișa sau despre viitoarea Sonia – prenumele era hotărât definitiv; în ajunul întoarcerii lui de la Homburg, involuntar (sau poate nu chiar involuntar), ea a desfăcut o scrisoare adresată lui de către aceea cu care, în urmă cu câțiva ani, fusese prin aceste locuri, apoi în Italia și la Paris; și atunci juca la ruletă, iar numele acelei femei fusese dat eroinei principale din *Jucătorul*, romanul pe care i-l dictase atunci, în prima lună a cunoștinței lor: ea se căznea să scrie cât putea de repede, pe urmă, seara, la ea acasă, până noaptea târziu, transcria totul ca el să poată citi a doua zi; trebuia să isprăvească până la sfârșitul lunii ca să nu cadă sub jugul lui Stellovski și, mulțumită ajutorului ei, el a fost gata la timp, evitând acest jug; mademoiselle Polina era, firește, o femeie inaccesibilă, cu maniere aristocratice, distantă, susceptibilă, cu un amor propriu aproape bolnăvicios, având însă un caracter puternic, iar Annei Grigorievna i se rupea vârful creioanelor, și se înroșea ca focul când el se uita la ea, și atunci își netezea stânjenită volănașele fustei de liceană, și vocea îi tremura când îl întreba ceva; pe urmă, în pragul cabinetului apărea fiul vitreg îmbrăcat neglijent, cu pieptul gol sub o cămașă îndoielnic de curată și parcă tot era slinos, cu surâsul lui impertinent; iar Polina în vremea asta plutea undeva la înălțimi înfricoșătoare, de neatins,

și Fedia stătea în genunchi, dinaintea ei, gata să-i sărute urma botinelor, – dar, iată, acum apărea din nou, dar nu într-un roman, ci reală, vie, cu scrisul ei, necunoscut până acum Annei Grigorievna, și ea simți din nou cum catargul îi alunecă din mâini. Umbla de colo colo prin odaie, cu mâinile la tâmple de parcă avea migrenă sau trebuia să rezolve neapărat o problemă; în scrisoare, cealaltă o numea pe Anna Grigorievna – Brîlkina, deși numele ei de familie era Snitkina, și în această aproximație simțea dispreț și ofensă, ca și cum nu exista decât Polina pe lume – ea singură, cea mai importantă, iar Anna Grigorievna nu era decât un obstacol în calea ei, și încă unul mic, care nu merita să fie pomenit, ceva ca o băltoacă murdară peste care se poate sări cu ușurință. Puse scrisoarea pe masă printre alte scrisori, de parcă n-ar fi meritat mai multă atenție decât altele, și, când în sfârșit îl întâmpină la gară și porniră spre casă, el, ținând-o de braț, o cercetă cu atenție ca și cum voia să descopere vreo schimbare ce se produsese în absența lui, așadar, în timp ce mergeau așa, în același pas, și el își ducea sacul de voiaj, și fața lui era acoperită cu praf de cărbune, și gulerul și plastronul la fel, și ea se gândea că îndată vor ajunge acasă și ea o să-i spele și o să-i calce lenjeria – în timp ce mergeau așa, ea uitase de această scrisoare, însă când el se așeză la birou și începu să examineze corespondența, ea se sprijini cu spatele de tocul ușii, ținându-se cu mâinile de el ca și cum se temea să nu cadă: ea trebuia să vadă cu ochii ei *cum* o să citească acea epistolă; desfăcu scrisoarea și numaidecât parcă se aplecă brusc înainte – sosind

la Paris, s-a dus numaidecât la ea la hotel, ea veni spre el cu cosița ei castanie, groasă încolăcită în jurul capului, într-o rochie lungă; el i se aruncă la picioare, pentru că din privirea ei își dăduse seama că se întâmplase ceva, și ea îl anunță, cum se întâmplă doar în romane, că s-a îndrăgostit de altul, și acest altul era un spaniol frumos cum sunt cei de pe coperțile jurnalelor de modă, cu părul negru ca pana corbului căzându-i pe umeri, cu ochi albaștri și dinți de un alb orbitor, un aristocrat care nu mai știa ce să facă de bine, mai bine zis – un petrecăreț ordinar, care o și abandonase, însă Fedia era gata de orice și o conjură să plece cu el; la hotel locuiau în camere alăturate, în tren călătoreau alături, pe vapor ocupau aceeași cabină, dar își juraseră că nu vor fi decât amici – mai precis, el făcuse această propunere, altfel ea n-ar fi acceptat să plece cu el, făcuse propunerea, înțelegând prea bine absurdul acestei idei, dar în adâncul sufletului trăgând vag nădejde și crezând altceva, și acest altceva niciodată concretizat răzbătea în visele lui, – visa că înotau undeva departe, spre orizontul albastru, azvârlindu-și ritmic brațele, respirând amândoi deodată, suflarea lui fiind și suflarea ei, dar, trezindu-se, el se vedea șezând pe țărm într-o poziție incomodă, iar ea nu era de văzut: fie că dispăruse la orizont, fie că nu intrase în apă; el intră în camera ei fără să bată la ușă, sperând ceva – că îl va primi în capotelul de dimineață și, binevoitoare ca o regină, îi va întinde mâna; patul nu era încă făcut, și, închizând pentru o clipă ochii, el își închipui că înoată din nou cu ea, însă nemilosul soare italian răzbătea prin draperia

trasă neglijent, iar din stradă răsunau vocile negustorilor și zgomotul trăsurilor; dimineața lua sfârșit fără nimic, se anunța o zi inundată de același soare nemilos, dar și mai chinuitoare erau călătoriile pe vapor, în aceeași cabină, când noaptea, trezindu-se după visele lui, ghicea în semiîntunericul dinaintea zorilor liniile corpului ei, care se conturau sub cuvertura subțire, – într-o dimineață, punându-și halatul, s-a așezat alături de ea: numaidecât ea s-a ridicat scăldată toată în păru-i bogat și a început să-l respingă; el s-a aplecat deasupra cuverturii care acoperea genunchii ei și a început a săruta această cuvertură, atunci ea i-a spus că o să cheme stewardul, el aluneca pe covor lângă cușeta ei – vaporul se legăna ușor, prin hublou se auzeau țipetele pescărușilor – pe punte și la restaurant erau luați drept amanți în călătorie –, el începu să acopere cu sărutări marginea cearșafului care atârna din pat. „Ai înnebunit!" îi strigă ea – ședea în capul oaselor cu părul despletit, cu ochii larg deschiși de spaimă, amintind cumva de prințesa Tarakanova[1], ca și cum, într-o clipă, în cabină trebuia să năvălească apa; surprinzând spaima din ochii ei, el începu să sărute covorul – acum totul aluneca la vale imposibil de a mai fi oprit și-ți tăia răsuflarea – ea trebuia să treacă peste el – era tot ce îi cerea, căci trebuia să se rostogolească în jos până la capăt –, el se vedea parcă din

1 Elizaveta Tarakanova (1745-1775), dându-se drept fiica împărătesei Elizaveta Petrovna, s-a declarat pretendentă la tronul Rusiei. Închisă în fortăreața Petropavlovskaia, a murit în timpul unei inundații (N. tr.).

afară: întins, noaptea, pe dușumeaua căinței, în halat, un bărbat trecut de tinerețe, cu spumă la gură – oare nu-și pierduse pentru o clipă cunoștința, căci de unde putea proveni această spumă? Mâinile lui, ținând scrisoarea, tremurau ușor când citea rândurile scrise de mâna ei – Anna Grigorievna strângea tocul ușii din spatele ei atât de tare, încât o dureau degetele, i se părea că îndată camera va începe să se clatine și ea o să cadă. Trenul alerga pe o linie ferată îngustă care făcea meandre capricioase printre colinele ondulate, acoperite cu păduri de fag, ulm și alți copaci specifici șesurilor și munților din Germania Centrală – Pădurea Neagră, Turingia sau poate altor munți –, un tren în miniatură, cu locomotivă în miniatură, având roți cu spițe roșii și coș lung, cum astăzi se poate vedea numai pe o serie specială de timbre, dedicată istoriei locomotivei, – și într-unul dintre vagoanele de clasa a doua ale acestui tren-jucărie călătorea un bărbat trecut bine de prima tinerețe, îmbrăcat într-un costum de culoare închisă, de croială berlineză, cu față de rus simplu, cu început de chelie și barbă castanie, alături de care ședea o femeie tinerică, semănând cu o studentă, însă cu o privire gravă, încruntată, cu pălărie și mantilă de călătorie, cu o cutie de carton pe genunchi; din când în când adormea, mai precis moțăia, lăsându-și capul pe umărul soțului, și atunci el se uita la ea piezîș, examinându-i fața atent și bănuitor, ca și cum ar fi vrut să citească pe ea ceva, – recent l-am văzut pe acest bărbat la expoziția unui pictor cunoscut, era zugrăvit în colțul din stânga, sus, al unui tablou lângă care se înghesuia o mulțime de oameni, astfel

încât partea de jos a tabloului îmi era inaccesibilă, însă mai pe urmă m-am strecurat totuși în față și am văzut ceea ce mă așteptam să văd după spusele celor care văzuseră tabloul: trei porci grași, trandafirii, semănând cu cei zugrăviți pe afișe, fiindcă așa îi pictează în tablourile dedicate lucrătorilor fruntași ai fermelor de porcine, și ceva mai departe de porci, mai bine zis – mai sus, zăcea un cadavru parcă decapitat, oricum – însângerat, apoi, și mai sus, astfel încât se putea vedea mai de departe, fără să te mai strecori în față, se afla o masă lungă pe care tronau resturile unui zaiafet, cupe pline cu un lichid roșu gros, care, de bună seamă, trebuia să sugereze sânge, și, tot sus, dar mai la stânga, adică mai aproape de autorul *Demonilor*, dinaintea unui bărbat oacheș, un hibrid ciudat de fruntaș în producție și mujic plugar, stătea în genunchi un tânăr fără cămașă, doar în blugi, desculț și tot cu față de fruntaș în producție ori de mujic – nu puteai ghici; deasupra, la stânga, într-un arc de cerc ce trebuia, pesemne, să reprezinte un fel de nimb care de obicei înconjoară capul sfinților, se aflau, într-un grup strâns, câteva celebrități rusești: Lomonosov și Petru I, cu peruci, Saltîkov-Șcedrin, Lev Tolstoi, încă cineva, și între ei autorul *Demonilor*, toți parcă imateriali, cu chipuri palide, parcă ieșiți din paginile manualelor școlare; tabloul se intitula *Întoarcerea fiului risipitor*; alături, atârna o plăcuță, care, cu litere groase, pentru evitarea interpretărilor greșite, explica tot ce a vrut să exprime artistul în opera sa; mulțimea asalta acest tablou, care ocupa jumătate de perete, încât puteai spune că este o frescă, cum era și pânza *Christos se*

arată poporului[1]; în spatele publicului circulau câțiva oameni cu chipuri în aparență simple, dintre cei ce joacă table prin parcuri, și unul dintre ei, care părea cherchelit, cu buzunarul umflat, unde avea, de bună seamă, ascunsă o jumătate de vodcă, se adresa tuturor, dădea din mâini și arăta cu degetul spre tablou. Privind călcâiele băiatului cu blugi, mi-au venit involuntar în minte călcâiele fiului risipitor al lui Rembrandt, care stătea în genunchi în fața tatălui său: niște călcâie mari, cu contururi imprecise care constituie punctul central al tabloului. În vremea asta, trenul miniatural, învăluit în rotocoale de fum care ieșeau din coșul lung al locomotivei, își continua drumul șerpuitor printre colinele din Pădurea Neagră și Turingia – putea fi luat în mână cu toate vagoanele și toți pasagerii lui, cum a făcut Gulliver cu liliputanii, și apoi acești omuleți să fie lăsați pe o masă, pe urmă, pentru amuzament, cineva să sufle ușor peste ei, ca într-o lumânare pe care vrei s-o stingi: ce agitație, ce nebunie va stârni printre ei acest uragan – ca într-un furnicar când împingi în el un băț sau pur și simplu un chibrit. Trezindu-se și privind pe fereastră, Anna Grigorievna vedea colinele acoperite cu vegetație verde-închis, pe culmea sau la poalele cărora se înălțau castelele medievale cu turnuri crenelate, albe, roșii sau trandafirii, în funcție de culoarea pietrei, de timpul și lumina zilei, exact cum și le închipuia după tablourile ce atârnau în salonul lor, iar din pădurea întunecată, ce

1 Pictură monumentală de Aleksandr Ivanov (1806-1858). (N. tr.)

acoperea versanții munților, ieșeau trolii din povești, care cântau din fluiere, și de la o costișă la alta răsunau ecourile cântecelor tiroleze – „O-la-riu! o-la-riu!" – în trei timpi, cu accentul pe cea de a treia silabă, cu triluri și repetiții, ca un ecou ce răsună prin munți; la poalele colinelor curgeau râuri germane micuțe, pe malul cărora păsteau cirezi grase de vaci și turme de oi, defilau orașe cu turnuri gotice, cu case din cărămidă roșie și cu acoperișuri ascuțite; pe străzi se plimbau orășenii, bocănind cu pantofii lor grei pe pavajul din cărămidă olandeză. De câteva ori, Anna Grigorievna și Fedia fură nevoiți să schimbe trenul, când ziua, când noaptea; în fiecare gară, Fedia o conducea pe Anna Grigorievna la toaleta doamnelor, pentru că avea grețuri, o dată chiar vomitase, – Leipzig, Würzburg, Frankfurt –, la Frankfurt se opriră la un hotel foarte aproape de gară, cerură supă și cotlete de vițel, pe urmă porniră să viziteze orașul, intrând pe Langestrasse, care începea cu o mare alee de copaci cu flori albe; întrebând un localnic, acesta le răspunse că sunt salcâmi albi – Anna Grigorievna vedea pentru prima oară salcâmi în floare și îi plăcură foarte mult; apoi ieșiră într-o stradă mare care semăna cu Nevski Prospekt, cu numeroase magazine, găsiră chiar și *Clopotul*, ziarul lui Herzen, la un preț exorbitant, cincizeci și patru de creițari, pe urmă Fedia își cumpără o cravată, alese mai întâi una roz cu inelușe, dar renunță și luă una albastră cu picățele la un preț de trei florini și cincisprezece creițari, însă pentru Anna Grigorievna nu găsiră o cravată potrivită în acest magazin – erau ori prea înguste, ori prea late,

ori urâte; în altă prăvălie se uitară la niște pălărioare drăguțe, fiindcă Fedia susținea mereu că Anna Grigorievna are nevoie de o pălărie nouă; după asta, ieșiră într-o stradă lungă și călduroasă, aproape pustie la această oră, cu obloanele la ferestre trase, astfel că orașul părea mort, apoi o luară pe niște străzi lăturalnice și ieșiră pe cheiurile Mainului, ce semăna surprinzător cu acel Main din tabloul agățat în salonul mamei Annei Grigorievna; revenind în strada ce semăna cu Nevski, intrară din nou într-un magazin, de unde Anna Grigorievna își cumpără o cravată liliachie cu doi florini și doisprezece creițari, după care probă o pălărie de pai cu panglică de catifea violet, foarte drăguță, care îi atrăsese atenția când trecuseră prima dată pe lângă acest magazin, dar nu îndrăznise să-l roage pe Fedia să intre, pentru că el se grăbea întotdeauna undeva; însă această pălărie costa douăzeci de florini – un preț fabulos în comparație cu cele de la Dresda, totuși Fedia se înclină și ceru franțuzoaicei care le arătase pălăria să le-o vândă, deoarece, de bună seamă, ea îi ia drept niște barbari, la care aceasta răspunse cu obrăznicie că se vede că nu sunt câtuși de puțin sălbatici, și de câteva ori rosti într-o limbă stricată *„horoșo"*, ceea ce îl înfurie definitiv pe Fedia; fără să cumpere pălăria, ieșiră din magazin și porniră din nou pe străzi și aleseră îndelung niște trandafiri, pentru că nu erau prezentabili, dar cumpărară până la urmă doi cu optsprezece creițari bucata, pe urmă cumpărară vișine – șase creițari pfundul. O sută și ceva de ani mai târziu, la aeroportul acestui oraș, sub escorta a opt civili cu pistoale în buzunarele de la

spate, într-un avion Aeroflot, care avea două ore întârziere de la orarul obișnuit, din pricina tratativelor telefonice prelungite între conducerea pușcăriei Lefortovo, clădirea de pe Lubianka, aeroport și reprezentanții ambasadei de la Bonn, deci, din avionul acestei curse, pe aeroportul acestui oraș cobora un bărbat de statură mijlocie, într-un cojoc din piele de oaie argăsită, cu barbă, care îl îmbătrânea în mod evident, cu fruntea brăzdată de două riduri ce-i întristau fața și cu păr încă bogat; ținând în mână căciula cu clape, coborî scara împreună cu escorta sa, ca un șef de stat; jos, într-un semicerc respectuos, îl așteptau jurnaliștii, cu aparate de fotografiat și camere de luat vederi, care începură să intre în funcțiune; când coborî și puse piciorul pe asfalt, toată această mulțime se strânse în jurul lui, iar aparatele de fotografiat și camerele de luat vederi porniră la lucru cu și mai multă râvnă; escorta se întoarse în avion, iar prin mulțimea jurnaliștilor, care se dădeau cu greu la o parte, își făcu loc, să-l întâmpine pe oaspete, un renumit scriitor german, într-un elegant pardesiu gri-deschis, apoi porniră împreună, într-o limuzină lungă de culoare neagră, care aparținea scriitorului german, pe autostrada largă, spre orașul de pe Main, pe al cărui chei se plimba scriitorul rus cu soția, care plecaseră din Petersburg la mijlocul lui aprilie 1867. Câteva zile mai târziu, oaspetelui de vază, amenințat să rămână în străinătate pentru totdeauna, îi aduseră cu avionul soția – o femeie tânără, cu doi copii; era cu mult mai tânără decât el, și când se trezea noaptea la vila scriitorului german, oaspetele rus, în prima clipă, din obișnuință

întindea mâna să-și îmbrățișeze soția, dar alături locul era gol, soția era departe, și el vedea cum îi zdrobeau mâinile, cerându-i să mărturisească, însă ea era în stare să îndure altceva și mai cumplit, și la gândul că acest altceva ar putea fi cu putință, inima începea să-i bată nebunește; după ce întorcea perna pe cealaltă parte ca să-și răcorească fața fierbinte și o strivea cu înverșunare sub el, se cufunda din nou în somn, dar care părea un somn forțat, ca sub narcoză, și în acest somn apăreau brațele ei, când i le încolăcea după gât, și surâsul ei, când își lăsa pe spate capul cu părul bogat și îl privea mijindu-și ușor ochii cu gene lungi, – exact la fel, cu mulți ani în urmă, adormind pe priciul din lagăr, el vedea fața alteia, și în ziua când a primit permisiunea să vină la el, în ziua când stătea cu ea la vorbitor, ținându-i mâinile – lângă ei, gardianul se plimba nerăbdător –, i se părea că visează, atât era de incredibil după atâtea visuri adevărate, și, în tot acest timp cât el a stat acolo, ea a mers din instanță în instanță, și a făcut demersuri, și a stat la cozi ca să fie primită, însă când s-a întors, ea nu i s-a mai părut așa cum apăruse în visele lui și la unica ei vizită: în jurul ochilor îi apăruseră riduri, iar părul îi încărunțise, și când o săruta, vedea aceste riduri și părul cărunt; pe stradă, fără voia lui, privirea i se oprea asupra unor femei tinere și întârzia, fără voia lui, asupra lor, și unele dintre ele își încetineau pașii, uitându-se și ele; și, apoi, ea socotea că el trebuie să-și aranjeze altfel viața, și exact în perioada aceea a apărut ceastălaltă femeie cu privirea dulce a ochilor mijiți și cu părul bogat revărsat pe umeri – totul în ea părea neobișnuit de

ușor, imponderabil, și această ușurință a ei se transmisese și corpului lui, acum sărea pe treapta tramvaiului sau autobuzului cu o ușurință pe care o crezuse pierdută pentru totdeauna; la lucru simțea aceeași ușurință, cuvintele îi veneau de la sine, precise, fulgerătoare; pe urmă, femeia cu părul cărunt, care îmbătrânise, s-a internat în spital – doctorii, tușind stânjeniți și ferindu-și privirile, spuneau că era ceva care ținea de vârstă și care va trece; ea măsura cu pași repezi, de la un capăt la altul, coridorul lung al spitalului, de la o fereastră cu zăbrele de lemn la alta, îmbrăcată într-un halat cum aveau toți ceilalți și i se părea că toți știu, și văd, și înțeleg de ce se află ea aici; el continua să ia cuvântul în public, să cheme, să demaște, să implore, în scris și prin viu grai, și aceste stigmatizări și apeluri deveneau și mai vehemente, și mai înverșunate, pentru că sacrificiul trebuia răscumpărat, și el era obligat să folosească până la capăt libertatea interioară pe care o dobândise cu prețul acestui sacrificiu; înverșunarea demascărilor și apelurilor lui părea că se explică prin nevoia de a-și înăbuși durerea; propovăduind și stigmatizând, el făcea deseori trimiteri la scriitorul rus care se plimbase cu soția pe cheiurile Mainului, – de altminteri, una dintre ideile acestui scriitor rus din secolul al XIX-lea susținea că fericirea, fie ea și a omenirii întregi, nu se poate edifica pe suferințele altora, nici chiar pe o singură viață distrusă, mai ales pe viața unui copil, – copiii care cerșesc cu mâna întinsă, care tremură în ceața umedă și rece a Petersburgului undeva lângă podul Voznesenski sau pe strada Gorohovaia, mai ales fetițele, sărace, bătute ori

batjocorite, ieșeau la suprafață, de undeva din întuneric ridicate parcă pe o scară rulantă, luminate pentru o clipă de un proiector, ca să dispară din nou, lăsând locul unei alte figuri și mai umilite și mai mândre și de aceea gata să se ofere spre batjocorire cu și mai multă îndrăzneală ori cu și mai multă înfricoșare: această Nelly, eliberată de către narator din ghearele gazdei necinstite, care avea de gând s-o vândă unui desfrânat, și care locuia acum în aceeași cameră cu naratorul, într-o promiscuitate seducătoare; această Netocika, îndrăgostită nefiresc mai întâi de tatăl vitreg, apoi de Katia, care se drăgostea cu ea în pat, astfel încât în locul Katiei îți imaginezi pe altcineva; aceste copile din ceața Londrei (de data asta nu a Petersburgului) din *Însemnări de iarnă despre impresii de vară*, întinzând mânuțele murdare spre trecători doar să fie luate; această Matrioșa dintr-un colț murdar al Petersburgului, luată cu forța de Stavroghin și care apoi se va spânzura, și îi va apărea din nou acestuia într-o fotografie dintr-o prăvălie din Frankfurt pe Main, pe care nu demult hoinăriseră soții Dostoievski; această fetiță în sicriu, care i se arătase lui Svidrigailov la hotel în ajunul sinuciderii, și ea batjocorită – oare nu de către Svidrigailov? – de acest Stavroghin în miniatură, care nu întrupează decât pe jumătate visul-antiteză al creatorului său, după care se va îneca, – toate aceste copile-adolescente, aceste făpturi jegoase din locuri murdare, inclusiv smintita Lizaveta Smerdiașceaia, cu care păcatul era, pesemne, cu mult mai delicios, căci, cu cât victima este mai nevolnică, plăcerea este cu atât mai mare, iar murdăria face ca această

plăcere să fie mai picantă, – toate aceste copile-adolescente, „nimfete", evocate mult mai franc de Nabokov în *Lolita* lui, nu cumva au venit pe lume din subterana autorului ca să elibereze conștiința creatorului lor de ceva cumplit și secret? Și patosul intens al acuzării nu este el menit să înăbușe în sine alte sentimente? Dincolo de fereastra vagonului, prin ceața dimineții care încă nu se risipise, se profilau împrejurimile Baden-Badenului; Anna Grigorievna ațipise cu capul pe umărul soțului, el o privea cu coada ochiului insistent și bănuitor: oare această femeie îl iubește cu adevărat? Când a văzut-o prima oară, la el acasă, nu-i venea să creadă că această fată tânără, aproape încă liceană, cu fața proaspătă, neatinsă, ușor îmbujorată de aerul de afară, ar putea să rămână pentru totdeauna în casa lui, să devină soția lui, și el o să aibă dreptul întotdeauna, în orice clipă, să se apropie de ea și să-i sărute ceafa în locul unde părul era ridicat în coc, însă gândul că ea poate să devină soția lui îi venise chiar de prima dată, când ea ședea în cabinetul lui la măsuța rotundă, cu capul aplecat ușor într-o parte, stenografiind ceea ce îi dicta el cu voce înăbușită; în ziua aceea se purtase intenționat mai aspru și rece cu ea, să nu-și dea seama de puterea ce o căpătase asupra lui, însă când, în vreme ce-i dicta, își închipuia că stă în genunchi în fața ei, la lumina pâlpâitoare a lumânării aproape sfârșite și îi sărută picioarele, iar ea nu are de gând să plece nicăieri, pentru că este soția lui, iar el o să sufle în lumânare și vor porni în cursa teribilă și fascinantă de înot, – în clipa aceea vocea lui devenea brusc răgușită, și el închidea ochii să n-o mai vadă

în fața lui pe această liceană ori studentă, cum se străduia s-o numească, spre a nu lăsa închipuirea s-o ia razna. Oare, într-adevăr, îl iubea? Uneori i se părea că ea se preface pur și simplu: oare nu doar celebritatea lui o atrăsese? La Dresda, când el ținteа în baraca de tir, ea stătea alături și surâdea ușor, se gândea că n-o să nimerească, chiar i-a și spus: „N-o să nimerești". Înaintea lui trăsese un neamț, care nimerea de fiecare dată în cerculețul din mijloc, ceea ce făcea să apară un turc de tinichea. Anna Grigorievna privea încântată cum trăgea neamțul, iar neamțul îi arunca și el priviri pline de înțeles, dar lui, soțul ei, i-a zis: „N-o să nimerești", însă el, în ciuda ei, a nimerit de prima dată, și turcul de tinichea, cu fes colorat, a ieșit de sub masă, exact ca la neamț, iar el, întorcându-se spre ea triumfător i-a spus tare, aproape strigând: „Ce zici? Am nimerit?" Și ori de câte ori nimerea ținta, tot de atâtea ori se întorcea spre ea și striga: „Poftim! Ai văzut?" Lumea începuse să se uite la ei, și expresia chipului Annei Grigorievna, după fiecare lovitură și după exclamația lui triumfătoare, devenea mai speriată și mai nenorocită, ceea ce îl întărâta și mai mult, și el își striga și mai tare întrebarea: „Ei, ce zici?" Lumea se adunase în jurul lor, și fața ei, când el se întorcea spre ea să-și strige triumfătorul „Ce zici?", devenea urâtă, fruntea ei căpătă o paloare nesănătoasă – în aceste clipe el dorea ca ea să îmbătrânească mai repede și să devină uite-așa, urâtă, și bărbații, ca acel neamț, să nu se mai uite la ea, iar ea să-și piardă puterea ce o avea asupra lui, – în scrisorile ce le trimitea rudelor ei, probabil că râdea de el, poate că

le povestea ceva urât despre cursa de înot; uneori se prefăcea că nu doarme, dar el știa că doarme numai după sunetul glasului ei: oare era atât de greu să petreacă puțin timp alături de el, lângă biroul lui, când îi veneau atâtea idei frumoase? Ea pleca negreșit în camera cealaltă, și el știa sigur că doarme, însă când intra și începea s-o scuture de umeri să se trezească, ea voia să-l asigure că nu dormea, deși ochii încă i se mai lipeau de somn, și această minciună indiscutabilă îl înfuria mai mult decât orice; ea nu voia să stea cu el, în schimb, cu madame Zimmermann, această nemțoaică proastă și limbută, discuta cu însuflețire despre dantele și tot felul de fleacuri. Într-o seară, când o prinsese din nou dormind, iar ea, ca de obicei, se prefăcea că nu doarme, a venit totuși în cabinetul lui și s-a așezat alături de biroul lui, el nu se uita la ea, dar a simțit că ochii i se lipeau de somn, și făcea eforturi să nu adoarmă – el nu avea nevoie de amabilitatea ei –, pe stradă trecea o trăsură, potcoavele cailor țăcăneau pe caldarâm; în depărtare, dincolo de casele de cărămidă roșie cu acoperișuri țuguiate, asfințea soarele, – gândurile lui rătăceau aiurea și se cramponau de ceva străin, sâcâitor, și i se părea că acel ceva străin era ea, care nu ședea cu el de bunăvoie, ci obligată; atunci, sărind de pe scaun, începu să strige la ea, că stă cu el special, numai ca să se răzbune, să-i facă lui în ciudă, și, cu cât își dădea seama de inepția acestei învinuiri, cu atât striga mai nestăpânit: să audă toată lumea și, în primul rând această madame Zimmermann, prietena ei, la care ținea atât de mult! El împinse nervos scaunul cu piciorul și începu să caute foița

de țigări – mâinile îi tremurau. Acoperindu-și fața cu mâinile, Anna Grigorievna ieși în fugă din cameră; furios, aruncă hârtiile și cărțile de pe masă, trase sertarele biroului – foițele nu erau nicăieri, deși își aducea aminte că le pusese pe masă, pe marginea din dreapta, să fie la îndemână: poate ea știa unde era foița? Se repezi în camera ei, dându-și seama că foița nu era decât un pretext; ea ședea pe marginea patului, cu fața în mâini, umerii i se zguduiau, – el îngenunche în fața ei și îi dădu cu forța mâinile la o parte: fața ei era scăldată în lacrimi –, el începu să-i sărute mâinile și genunchii, ea îi atrase capul la piept și izbucni pe neașteptate în râs; el își eliberă capul din mâinile ei și se uită întrebător în ochii ei râzători și plini de lacrimi, – ea spuse că râde deoarece omul nu știe ce vorbește când este trezit din somn, or el tocmai asta cere de la ea – să știe; seara, ca întotdeauna, el veni să-i spună noapte bună, și amândoi înotară până hăt departe, atât de departe, încât țărmul dispăru din vedere, ca și când n-ar fi existat, înotau respirând ritmic, ba cufundându-se în apă, ba țâșnind deasupra cu ușurință să ia aer în plămâni, și când părea că această cursă n-o să se sfârșească niciodată, și ei vor țâșni din apă și nu vor mai înota, ci vor zbura ca niște pescărușii, planând liber și ușor deasupra mării, el își aminti brusc fața ei când râdea – evident, râdea de el –, și curentul potrivnic, apărut nu se știe de unde, începu să-l împingă într-o parte, și lângă fața ei apăru figura umflată a majorului cu bărbia atârnând ca un balon, de parcă era plină cu sânge, ca pântecele unui țânțar, și alături de această figură ce rânjea arogantă mai apărură niște

chipuri – prietenii și cunoscuții lui, mai ales femei: cea cu care călătorise în aceeași cabină, necutezând să se atingă de ea, și femeia dintâi, pe care cândva, în tinerețe, înainte de arestare, o văzuse în salonul familiei Viliegorski, unde se adunau scriitori, – ea era atât de frumoasă, atât de inaccesibilă în rochia ei lungă, a cărei trenă o urma fără zgomot ca pe o regină, cu buclele ei blonde care îi încadrau fața, atât de inaccesibilă cu parfumu-i serafic, încât, când ea îi dăduse mâna, întârziind puțin cu ea în mâna lui, ca să înțeleagă că îi întinsese această mână albă și fină să i-o sărute, el se clătinase în mod ciudat, cât pe-aci să cadă – își pierduse, fără îndoială, pentru câteva clipe cunoștința – oare nu acesta a fost cel dintâi semnal al bolii lui? – și pe urmă toți cei prezenți au râs de el, iar cineva scrisese un catren jignitor la adresa lui, dar ea rămăsese la fel de serioasă și atentă față de el, doar își retrăsese mâna dintr-a lui – acum râdea și ea, iar invitații prezenți în seara aceea în salon, acum hohoteau pur și simplu încântați de sine, nulități lipsite de talent, în fața cărora el își deschisese sufletul, iar ei umpluseră tot Petersburgul cu glume și anecdote pe seama lui, în vreme ce el credea că ei l-au înțeles și îl admiră, – acum pur și simplu hohoteau, iar el se bălăcea chiar lângă țărm, în timp ce Ania înota undeva departe, chiar lângă orizont, acolo unde albastrul mării se confunda cu albastrul cerului –, toți împreună cu ea râdeau de el. Lăsând-o pe ea să înoate dincolo de orizont, el îmbrăcă un halat, intră în camera cealaltă și, aprinzând lumânarea, se așeză la birou, sprijinindu-și capul în mâini: da, ea era inamicul lui firesc, nu exista nici o îndoială;

a doua zi, dimineața, când împinse neatentă masa pe care se afla cafeaua și îl lovi cu piciorul mesei, el îi spuse că o făcuse înadins; în zilele următoare îi repetă că este rea și îi face intenționat neplăceri; în aceste clipe, fața ei căpăta o expresie nefericită și speriată, ca atunci la baraca de tir, și nu mai îndrăznea să râdă, doar lăsa capul tot mai în jos, ca și cum încerca să-și ascundă fața de el, atunci el îngenunchea dinaintea ei, îi îmbrățișa picioarele și o ruga să-l ierte și, mai ales, să nu râdă de el, însă pe urmă, sărind în picioare, înciudat că se umilise în fața ei, începea să măsoare camera dintr-un colț într-altul pe diagonală, răsturnând câte un scaun ce se nimerea în calea lui și strigând că el merită totuși respect, deși nu are bani. Ea își lăsa capul și mai jos, strângându-l între degete de parcă avea migrenă, stătea nemișcată, cu fața împietrită, de pe care dispăruse spaima. Împrejurimile cunoscute ale orașului Baden-Baden, cu casele și vilele lor, defilau încet dincolo de fereastră, dar el continua să-i privească fața cu încordare. Ea dormea cu capul pe umărul lui și pentru o clipă i se păru că pe fruntea și pe obrajii ei apăruse din nou acea paloare pe care o observase la tir; respirația ei era regulată și liniștită, firește, ea avea nevoie de somn, și paloarea, de bună seamă, provenea tot de la viitorul Mișa, ori de la viitoarea Sonia – cum de n-a înțeles asta mai demult? O mângâie pe păr, și ea se trezi, uitându-se la el cum se uită copiii de-abia treziți din somn. „Am ajuns", spuse el. Ea zări pe fereastra vagonului un munte înalt acoperit de verdeață prin care se vedeau casele albe și de cărămidă roșie, și printre ele turnurile gotice ale bisericilor și

deasupra – cerul albastru-intens pe care pluteau nori ușori: tocmai așa își imagina ea orașul acesta, însă trebuiau să se pregătească de coborâre și să-și aranjeze lucrurile, – el ședea rezemat de spătarul banchetei, cu mâinile pe genunchi, cum ședea și la fotograf, și privea înspre orașul care se apropia: printre arborii verzi ai grădinilor zărea clădirea albă, cu etaj și acoperiș gotic – ferestrele ei stăteau și ziua cu draperiile grele de catifea trase; sub plafon, în fumul de tutun erau aprinse lustre uriașe de cristal, ce luminau sălile drapate cu stofă verde, ale căror colțuri erau cufundate în întuneric, fiindcă prin fumul de tutun lumina nu ajungea până aici; în mijlocul fiecăreia dintre cele trei săli – una mare și două mai mici de fiecare parte – se aflau mesele, de asemenea drapate în postav verde, iar în jurul lor oameni cu chipuri galbene de nesomn; mâinile lor se întindeau spre mesele pe care erau împrăștiate monezi de aur cu reflexe roșietice, precum ferecăturile icoanelor din biserică în timpul slujbei, când sunt aprinse toate lumânările și flăcările lor pâlpâie în vălătucii fumului de tămâie; în mijlocul meselor, deasupra galbenilor împrăștiați, se înălțau discurile cu sclipiri verzui-roșietice, acesta era altarul sau chiar porțile împărătești, pentru că erau accesibile doar unui singur om cu față impasibilă, care oficia calm deasupra acestor discuri misterioase cu cifre negre precum agatul și roșii ca rubinul, printre care se rostogolea o bilă fatidică argintie, inaccesibilă, ca micuța minge a jocului de tenis; galbenii împrăștiați pe masă începură să se adune singuri în grămăjoare, ca și cum o mână nevăzută îi sorta și îi aranja; că-

lătorul din tren, cu mâinile așezate pe genunchi închise pleoapele – el câștigase aceste grămăjoare de monezi de aur, însă, numai ce întindea mâna să le tragă spre sine, că niște mâini străine se repezeau și le înhățau; mâinile acestea erau ale oamenilor cu fețe palide, care se îmbulzeau în jurul mesei; brusc, el își dădu seama de ce aceste grămăjoare ajungeau la ei: ele nu aveau vârf, el încercă să le apuce înainte de a lua forma de triunghi – trebuia să aștepte această formă, acest vârf, și atunci acești bani deveneau proprietatea lui; când trenul își încetini mersul, el deschise ochii, clădirea gării din Baden-Baden, un edificiu impunător din cărămidă roșie se apropie încet, apoi încremeni. Anna Grigorievna, cu fruntea lipită de fereastră, privea gara și călătorii care se plimbau pe peron, ca și cum așteptau să fie întâmpinați: acesta era adevăratul Baden-Baden, ea se și vedea plimbându-se cu soțul pe strada principală – Lichtentaler Allee –, despre care auzise atâtea printre vilegiaturiștii dichisiți după ultima modă, schimbându-și mantila neagră de dantelă cu o rochie luxoasă cu volănașe, căci Fedia trebuie să aibă până la urmă noroc.

* * *

Ca și la Dresda, închiriară o cameră la o nemțoaică, proprietara unei pensiuni, care avea o servitoare Marie, o fetiță foarte vioaie, oacheșă, semănând cu o italiancă; Anna Grigorievna îi dădu vreo paisprezece ani, dar, în realitate, avea optsprezece, însă, după înfățișare, părea o puștoaică: veselă, mereu

pusă pe râs, strigând cât o ținea gura „*Ja*“ de răsuna toată casa, dar uluitor de proastă, cum sunt, de altfel, toți nemții, incapabilă să priceapă dintr-odată ce i se spune, poți să-i faci de o sută de ori aceeași observație – degeaba; nu punea niciodată linguri la masă – era uimitor de proastă. În curtea casei în care locuiau se afla un atelier de fierărie, și de la ora patru dimineața răsunau loviturile de ciocan pe nicovală, iar în camerele vecine începeau să plângă niște copii, și totuși primele zile la Baden-Baden semănau cu o dimineață senină de vară, când noaptea a plouat și totul este spălat: și verdeața, și asfaltul, și casele, și tramvaiele roșii ce păreau proaspăt vopsite, și tu mergi, te grăbești undeva, ducând cu tine presimțirea a ceva neobișnuit, care te va umple de fericire, și care negreșit se va întâmpla astăzi; – tot așa, când eram student, ieșeam din clădirea spitalului unde locuiam în primii ani după ce ne-am întors din evacuare, pentru că orașul în care am revenit era aproape cu desăvârșire distrus, și ni s-a dat o cameră la spitalul unde lucra tatăl meu, alături de toaletă și de baie; pe lângă odaia noastră, bocănind cu cârjele pe pardoseala de piatră – clădirea spitalului era veche, cu ziduri de rezistență enorme și cu plafoane boltite, afumate – înainte de revoluție aici se afla un spital evreiesc pentru săraci sau un azil de bătrâni –, bocănind cu cârjele, pe lângă ușa camerei noastre șontâcăiau spre toaletă invalizii Războiului de Apărare a Patriei, târând după ei câte un picior pus în ghips, – dimineața, când traversam pârculețul spitalului, grăbindu-mă spre institut, invalizii se

plimbau sau ședeau pe bănci la niște mese de lemn, răsucindu-și țigări din hârtie de ziar, fumând sau jucând cărți; mă grăbeam să ajung la poartă, să ies în strada ce urca la deal, pe care nu mai rămăseseră decât vreo câteva case în mijlocul locurilor virane, năpădite de urzici și alte buruieni, cu mormane de cărămizi provenind de la clădirile dărâmate; infirmierele și chiar numeroși medici îmi adresau cei dintâi salutul, fiindcă tatăl meu era chirurgul-șef al spitalului, iar paznicul, de asemenea, mă saluta cel dintâi din ghereta lui; urcam, grăbindu-mă spre strada unde circulau tramvaiele roșii, cu câte un vagon, rareori cu câte două; străzile pe care mergeau erau străzi numai cu numele: de o parte și de alta a liniei de tramvai se întindeau locuri virane invadate de urzici, presărate cu resturi de cărămizi și, din loc în loc, mai apărea câte o casă, rămasă întreagă numai printr-o minune, ori doar carcase de clădiri, din care fluturau bătute de vânt fâșii din fostele tapete, sau mai vedeai câte un robinet de chiuvetă, ori câte o sobă de teracotă cu plăcile sparte, suspendate în dreptul etajului al doilea; mă grăbeam spre tramvai, el mă ducea la institutul de medicină, situat la periferia orașului; clădirile clinicilor, ca și spitalul în care locuiam, rămăseseră intacte – nemții cruțaseră clădirile spitalelor ca să le folosească pentru ei –, vântul pătrundea prin geamul pe jumătate deschis al tramvaiului, eu mă așezam pe un scaun lângă fereastră și priveam înainte – era poziția mea preferată în mijloacele de transport în comun – și cred că și a altora –, priveam înainte cu fața lipită de geam, uneori mă aplecam pe fereastră, însă cu mare

atenție, să nu-mi intre praf în ochi, ori să nu mă izbesc de stâlpii telegrafici, – în clădirea încă invizibilă a clinicii spre care mă grăbeam la cursuri, în cancelaria medicilor sau pe coridor, asistentul era înconjurat de studenți și studente în halate albe, și printre fete se afla una cu părul auriu scăpat de sub bonetă, aceea pe care o întâlnim cu toții la această vârstă, și adeseori numai la această vârstă, acea față unică, imaginată și în același timp reală, cu vinișoare albastre sub pielea gingașă a tâmplelor, a cărei inimă, prin contracții ritmice pulsează sângele proaspăt și fierbinte – fierbinte oare? – prin arterele fine și suple, fără urmă de aterom, fără nici o fărâmiță de calciu, un sânge care dă pielii și întregului corp acea uimitoare nuanță trandafirie, care mai este numită și culoarea pielii, culoare căutată pentru ciorapi sau colanți – până nu demult credeam că numai copiii poartă colanți, însă una dintre cunoștințele noastre, soția unui scriitor cu perspective de a deveni celebru, ne-a povestit că a găsit așa ceva în patul soțului său, probă de netăgăduit a infidelității lui –, și chiar pentru tapete și abajururi, însă degeaba: numai pielea femeilor tinere posedă această pigmentație; în minte, aflându-mă încă în tramvai, încerc să ajung alături de studenta cu păr auriu astfel încât șuvițele scăpate de sub bonețica albă să-mi gâdile obrazul – ah, la drept vorbind, doar acum, spre amurgul vieții, devenim atât de sensibili la atingerea părului feminin și, când ne aflăm în mijloacele de transport în comun, ne expunem obrazul sau creștetul pleșuv sub cascada părului de femeie ce se revarsă de sus, și cu cât atingerea este mai întâmplătoare,

senzația de fericire este mai puternică, iar dacă ne expunem intenționat pielea sub această cascadă, încercăm să ne convingem că acest contact a fost întâmplător, și cu atât mai dureroasă este despărțirea forțată de acest șuvoi auriu răcoros ce se revarsă de sus peste umerii în geacă din piele de căprioară și trimite o doză de electroni spre pielea noastră ce se ofilește; și pentru această încărcătură misterioasă de electroni, care nici măcar nu ne este destinată, și de aceea o dorim cu atâta ardoare, ieșim dimineața din casă și ne grăbim încotrova, plini de presimțirea că ni se va întâmpla ceva neobișnuit, deși la etatea noastră ar trebui să ne așteptăm mai degrabă la o embolie, însă noi ne grăbim din toate puterile, atât cât ne îngăduie inima, corpolența, atât cât ne ține răsuflarea. La începutul ședерii la Baden-Baden, Fedia avu mai degrabă noroc la masa de joc, și punga Annei Grigorievna, sau, cum îi spune ea într-un loc, „chimirul", în care la sosire nu avea decât optzeci de galbeni, în câteva zile se rotunji binișor, iar după vreo săptămână conținea o sută optzeci de galbeni, sau trei mii de franci. Fedia făcea curse regulate între casă și gară, unde se afla cazinoul, câteodată de mai multe ori pe zi, uneori câștigând, alteori pierzând, dar în general câștigând; pierdea întâmplător, dacă cineva îl împingea în momentul când miza pe *rouge* sau pe *noir*, pe *pair* sau *impair*, sau atunci când careva dintre cei care se înghesuiau în jurul mesei cu postav verde mirosea puternic a parfum, deoarece uneori, aici, veneau și cucoane, sau când îl deranjau un polonez și o poloneză care se fâțâiau prin fața lui, ecranându-i numerele roșii pe care voia să

mizeze și, din pricina lor, miza pe cele negre, și, bineînțeles, pierdea. Uneori o lua cu sine pe Anna Grigorievna, dar și ea îl deranja, el pierdea și se enerva pe ea, astfel încât, curând, ea consideră că nu-i poartă noroc și încetă să-l mai însoțească la cazinou, deși el îi cerea și se înfuria că este refuzat; ea începu să facă plimbări prin Baden-Baden și prin împrejurimi, evitând întâlnirile cu rusoaicele luxos îmbrăcate; totuși, într-o zi, hotărî să iasă pe Lichtentaler Allee, luând-o pe Lichtentaler Strasse, dar ajunse într-un alt loc, la o mânăstire de călugări; intră în curte, se plimbă o vreme, apoi făcu cale întoarsă; altă dată porni într-o plimbare mai lungă și după doi-trei kilometri, urcând niște trepte, ajunse la Castelul Vechi, apoi la Castelul Nou, și la intrarea într-unul dintre aceste castele atârna un felinar pe care se așternuse patina vremii, ceea ce Annei Grigorievna i se păru nemaipomenit de frumos, dar îi era frică să meargă prea departe, fiindcă se temea să nu se împiedice, să cadă și să lepede pe Sonia ori pe Mișa, și, apoi, de bună seamă, Fedia o aștepta în alee, pe banca de sub bătrânul castan – de departe, după înfățișarea lui, ea își dădea seama dacă de data asta câștigase ori nu: cu pălăria neagră alături de el, pe bancă, Fedia era palid, cu mâinile pe genunchi, de parcă se pregătea să se ridice, privea neliniștit figurile trecătorilor care apăreau la capătul aleii. Uneori, Annei Grigorievna îi venea să râdă, fiindcă el n-o remarca nici când ea se afla numai la doi pași de bancă, ci o căuta cu privirea în depărtare, ridicându-și din când în când mâna de pe genunchi ca să-și șteargă de sudoare tâmplele și începutul de chelie de deasupra frunții bombate,

pe care pictorii și sculptorii se străduiau cu atâta grijă, uneori exagerată, s-o reproducă – el o privea fără să o vadă și continua să scruteze aleea, iar ea se afla alături, abținându-se să nu râdă, fiindcă ar fi crezut că râde de el. „Am pierdut totul", zicea el, ridicându-se grăbit de pe bancă, în timp ce ea se așeza să răsufle puțin și să-și facă vânt cu evantaiul. „Pe unde ți-ai petrecut timpul?" o măsură neîncrezător cu privirea din cap până în picioare, ca pe o necunoscută – peste câteva minute se aflau în drum spre casă, mergeau pe străzile bine pavate, cu arbori bine îngrijiți, mărginite de case bine întreținute, cu obloanele trase contra soarelui de la amiază; el mergea puțin înainte, cu pălăria în mână, care semăna mai mult cu o gambetă – o cumpărase de la Berlin la insistențele Annei Grigorievna, acum însă îi era foarte cald cu ea și, în plus, semăna cu gambeta desenată într-o așa-zisă „șarjă prietenească", mai bine zis o caricatură, apărută într-unul dintre numerele *Almanahului ilustrat* la scurtă vreme după apariția *Domnului Proharcin* în revista lui Kraevski; desenul îl înfățișa făcând o reverență dinaintea lui Kraevski cu o pălărie asemănătoare în mână, ba nu, pălăria o avea pe cap, și el se pregătea doar să o ridice; pălăria avea dimensiuni disproporționate, ca și capul lui, astfel încât bustul și picioarele exagerat de scurte constituiau apendicele capului uriaș și al pălăriei – fără îndoială, aluzie transparentă la părerea lui exagerată privind talentul și aptitudinile intelectuale proprii; câțiva ani mai târziu, când isprăvise anii de ocnă și se afla în surghiun – nici măcar asta nu l-a oprit pe Panaev, acest măscărici cu mustățile

pleoștite și veșnic umede, și pe cei din grupul lui să publice în *Sovremennik*[1] o notiță că el, Dostoievski, îl roagă pe Nekrasov să-i publice *Oameni sărmani* în chenar de aur, totul fiind expus pe un ton comic, ca să-l ridiculizeze, însă lucrul cel mai neplăcut consta în faptul că, într-o discuție aprinsă cu cineva din cercul lui Panaev, ieșindu-și din fire, turbat de furie, el poate spusese că, în comparație cu ceea ce se publica, el putea să fie tipărit în chenar, astfel cititorii ar fi remarcat diferența între o operă literară autentică și una de valoare mediocră, ceea ce ar face bine să observe unii scriitori și critici; făcea aluzie la semețul Turgheniev, care, la început, îl ascultase cu o expresie de uimire plină de voioșie, de stupefacție naivă, ca și cum întâlnea pentru întâia oară o judecată atât de originală, și această expresie de sincer interes invita undeva mai departe și mai departe, îi stârnea dorința să-l uimească și mai mult pe acest domn puțin naiv, să-l captiveze cu ideile lui și, totodată, să se mângâie și pe sine cu visuri orgolioase – invita mai departe și mai departe, înlăuntrul său, destăinuindu-se până la capăt, pentru că în imaginație se vedea plutind undeva sus împreună cu Turgheniev, cu prietenul lui bun, un autor atât de admirat, încât gloria acestui tânăr, însă celebru scriitor devenea și gloria lui, iar gloria lui, a lui Dostoievski, autor debutant, însă cunoscut, se răsfrângea asupra lui Turgheniev, și amândoi, iluminându-se unul pe al-

1 *Contemporanul*, revistă înființată în 1836 de A.S. Pușkin, preluată de P.A. Pletniov (1838), care a predat-o în 1846 lui N. Nekrasov și I.I. Panaev. Printre colaboratori s-au numărat Belinski, Herzen, Turgheniev, Tolstoi ș.a. (N. tr.)

tul cu gloria lor, scăldându-se reciproc în razele ei, pluteau deasupra tuturor, și toată lumea era entuziasmată de această prietenie extraordinară, de această incredibilă, de această prodigioasă contopire de inimi, până într-o zi, când Turgheniev i-a făcut o porcărie, la prima vedere atât de anodină, încât părea făcută întâmplător, fără voie sau chiar din greșeală, însă Dostoievski se convingea tot mai mult că pur și simplu nimerise într-un labirint urzit cu multă dibăcie, nimerise în niște plase invizibile din care încerca să scape, zbătându-se cu disperare, – se vedea așezat pe scaun în fața acestui domn arogant, sucindu-se, încercând să se ridice, sprijinindu-se cu mâinile de genunchi, însă corpul nu-l asculta – rămânea așezat, când palid, când roșu la față, și toată lumea râdea – de el! de prietenia lui! – și Turgheniev, idolul lui, sprijinindu-se cu coatele de spătarul fotoliului, cu lornionul la ochi, râdea împreună cu ceilalți, mângâindu-și ușor barba frumoasă. Aluzia strecurată de el în discuția cu unul dintre membrii cercului lui Panaev se referea deopotrivă la Nekrasov și chiar la Belinski, care la seratele literare începuseră – nu se știe de ce – să joace preferans, un mod stupid de petrecere a timpului, instalându-se la o masă de joc, undeva la o parte, ca și când el, Dostoievski, nici n-ar fi existat: de câteva ori se apropiase de ei, se aplecase și privise în cărțile lor, dându-și singur seama că se afla la limita bunei-cuviințe, tușea, dar ei nici măcar nu ridicau capul, de parcă el nici n-ar fi existat; odată, la o serată dată de Belinski, Dostoievski se invită să le fie partener de joc, însă, îndată ce se așeză, amândoi, Belinski și Nekrasov,

se ridicară, retrăgându-se în capătul opus al salonului, unde se încinsese o discuție despre noua cucerire a prințesei Volkonskaia, și chiar se formase un mic cerc; el ședea singur, strângându-și mâinile între genunchi, încât îi trosneau degetele și îl dureau, cu pieptul rezemat de măsuța de joc, – oare acesta să fie acel Nekrasov, care venise la el atunci, noaptea târziu ori dimineața din viul nopții? – afară era lumină, pentru că era în timpul nopților albe –, venise la el cu sufletul la gură, ca și cum o ținuse tot într-o fugă de la casa lui până în străduța Grafski, unde locuia Dostoievski, venise, ținând manuscrisul *Oamenilor sărmani* la spate ca pe un dar. Și oare acesta era același Belinski care, după ce a citit manuscrisul, l-a primit în cabinetul său de lucru din acest apartament la o oră nepotrivită și, poftindu-l să se așeze în fața lui, la biroul uriaș, unde zăceau sumedenie de hârtii, a vrut să adopte un ton de mentor, ceea ce însă nu i se potrivea, și, ieșind de la birou, începuse să se plimbe prin cabinet, să vorbească și să gesticuleze cu însuflețire, și această înflăcărare, acest entuziasm care trecuseră în exaltare erau într-adevăr pentru el, Dostoievski, și pentru romanul lui? Un ceas mai târziu, el se afla pe Nevski, lângă casa unde locuia Belinski, colț cu Fontanka, privind cerul albastru, trecătorii și neîncetatul du-te-vino al trăsurilor, și tot ce se petrecuse cu el i se părea ireal, pentru că nici nu cuteza să viseze așa ceva, iar toate acestea semănau cu un vis. Câteva zile mai târziu, tot Petersburgul literar și chiar extraliterar vorbea de el, Belinski îl prezenta tuturor cunoscuților ca pe o celebritate, întocmai cum la un dineu de gală,

spre sfârșit, este servit felul cel mai savuros, și pe dinaintea lui se perindau plecate capetele cărunte ale unor persoane distinse, cu favoriți și cu decorații la butonieră; privirile femeilor, la care el nici nu cuteza să viseze, se îndreptau spre el curioase, agreabile, complezente; când intra într-un salon, se făcea liniște –, oare erau același Belinski și același Nekrasov, care se retrăseseră cu răceală de la masa de joc când el le propusese să le fie partener, numai să le amintească de el, sperând măcar prin prezența lui, poate jenantă, să smulgă măcar câteva cuvinte de laudă despre *Dublul*, măcar o aluzie fie ea și puțin măgulitoare, chiar critică, dar nu această tăcere de gheață? Ah, cu câtă însuflețire discutau ei la celălalt capăt al salonului înconjurați de cele câteva nulități acum la modă în saloanele Petersburgului, cu cât interes luau parte la comentarea bârfelor mondene pe seama prințesei Volkonskaia – ei, aceste spirite înaintate, să-mi fie cu iertare, acești oameni de litere! El ședea singur la masa de joc, cu capul tot mai plecat, cu pieptul strâns lipit de margine, încât de-abia mai răsufla, și fiecare bătaie a inimii îi răsuna în urechi, acoperind larma ce venea din mijlocul salonului, unde se mutase întregul grup; el își strângea palmele între genunchi, și, în pofida luminii vii a făcliilor din lustrele de cristal, figurile invitaților i se păreau cenușii. Se ridică, dar în loc să se îndrepte spre vestibul, să-și îmbrace paltonul și să părăsească această casă de pe Nevski, lângă care stătea încă nu demult, nevenindu-i să creadă că își văzuse visul împlinit – în loc de asta, ca un pește micuț atras spre botul unui monstru marin de niște

substanțe chimice invizibile, se îndreptă spre acel grup, se strecură printre oaspeți, căutând cu lăcomie să prindă privirile lui Belinski și Nekrasov, care, bineînțeles, se aflau în centrul atenției și deveniseră nucleul grupului; încercă să spună niște glume fără nici un haz, intră cu cineva în discuție, înfierbântându-se, strigând și, în același timp, dându-și seama că spune tâmpenii, apoi, pierzând orice speranță, începu să repete și să aprobe tot ce spuneau ceilalți, dar nu-l asculta nimeni: monstrul marin înota liniștit și nu catadicsea să înghită plevușca, îi era silă, era prea mic și prea hidos. Umbra scurtă de la amiază, pe care o făcea corpul lui ușor adus de spate, aplecat puțin înainte, îl urma dintr-o parte pe pavajul cenușiu al străzii; umbra era scurtă pentru că soarele era sus, aproape la zenit, și încă în toiul verii, atât de sus, încât era de mirare că oamenii, copacii și casele mai puteau să arunce vreo umbră. Anna Grigorievna mergea cu o jumătate de pas în urmă, și umbra ei aluneca după umbra lui la fel de scurtă, însă mai zveltă, cu toate că viitorii Mișa ori Sonecika trebuiau, în final, să-i deformeze silueta; uneori umbrele lor se suprapuneau, când el încetinea pasul ori când ea mergea ceva mai repejor, alteori însă umbrele se încrucișau, de fapt asta nu putea fi decât o iluzie, altfel s-ar contrazice legile cele mai elementare ale fizicii. O dată sau de două ori îi zărise aici, la Baden-Baden, în treacăt, pe Turgheniev și pe Goncearov – Goncearov frecventa și el cercul lui Panaev, dar în perioada aceea n-au avut prilejul să se cunoască, s-au cunoscut mai târziu, după surghiun. Goncearov era un domn la fel de moale și de roto-

fei ca și Oblomov al lui pentru care i se plăteau patru sute de ruble pe coala de autor, în vreme ce el, Dostoievski, cu nevoile lui, nu primea decât o sută de ruble; avea niște ochi sticloși de pește fiert și, din cap până în picioare, mirosea a conțopist, deși, la veniturile lui, ar fi putut să nu lucreze, însă, de bună seamă, zgârcenia își spunea cuvântul, ceea ce nu-l împiedica să se oprească la Europa, cel mai bun hotel din Baden-Baden, unde trăgea și Turgheniev împreună cu Litvinov al său din *Fum*, personaj imaterial dintr-un roman lipsit de consistență, în care se frământa Potughin, acest palavragiu sinistru, care ponegrea Rusia la tot pasul, se căciulea în fața celui mai prăpădit dintre nemți și îl vizita pe Litvinov în acest hotel de lux, unde lui și Annei Grigorievna nu li s-ar fi îngăduit să pună piciorul nici măcar în vestibul, căci erau prea sărăcăcios îmbrăcați; și aici, în același hotel, Litvinov se întâlnea în taină cu doamna Rotmirova, frumoasa Irina, soția generalului; ea venea cu voaleta coborâtă, intra în camera lui în vârful picioarelor, pe urmă el, tot în taină, se strecura în camera ei dintr-un hotel la fel de luxos, cu covoare pe scară, și unde lui și Annei Grigorievna de bună seamă nu li s-ar fi îngăduit să pună piciorul, și toate acestea se petreceau pe fondul elucubrațiilor lui Potughin, care zicea că Rusia trebuie să dispară de pe fața pământului, iar, dacă asta s-ar întâmpla, nimeni n-ar băga de seamă. Prima oară l-a văzut pe Turgheniev aproape de gară, lângă cazinou: Turgheniev venea pe alee, însoțit de o doamnă, cu capul lui mare ușor aplecat, jucându-se distrat cu lornionul agățat cu un lănțișor de aur, ascultând

doar din politețe sporovăiala cucoanei; trecătorii încetineau pasul, pe urmă întorceau capul să-l mai privească o dată pe acest scriitor celebru. Dostoievski încetini și el pasul, automat, fără să-și dea seama, pe urmă vru să se întoarcă într-o parte, dar era prea târziu – Turgheniev îl zărise; fața lui exprima o falsă uimire plină de bucurie, de parcă întâlnirea cu Dostoievski era pentru el o surpriză extraordinară, ca și cum, potrivit concepțiilor sale, nu s-ar fi așteptat să-l întâlnească în mulțimea de pierde-vară eleganți care își făceau veacul prin această stațiune balneară din Europa, deși Turgheniev știa prea bine de ce se afla aici – patima lui pentru joc, pentru ruletă, nu era pentru nimeni un secret. Turgheniev purta un costum gri-deschis, însoțitoarea lui – o toaletă scumpă de vară. „Ei, cu ce ocazie, domnule dragă?" întrebă cu vocea lui înaltă, feminină, ce nu se potrivea cu figura lui impozantă; oprindu-se, își ridică pălăria albă ușoară, descoperindu-și faimoasa coamă de leu, acum căruntă și, cum spuneau admiratorii, dar mai ales admiratoarele, cu adevărat regească; „Faceți cunoștință", zise el adresându-se în franceză doamnei. „Domnul ă-ă... – făcu o scurtă pauză, de parcă nu-și aducea aminte numele – domnul Dostoievski, fost inginer, în prezent autor din Petersburg." I se întinse neglijent o mână subțire într-o mănușă fină, el vru să ia această mână și să spună câteva cuvinte de conveniență, ceva despre vreme, sau altceva, dar mâna ce răspândea un parfum proaspăt, deosebit, dispăruse: Turgheniev și însoțitoarea lui își luaseră tălpășița, iar el stătea în același loc, în costumul lui nepotrivit cu anotimpul, ținând în mâini pălă-

ria neagră, întocmai ca Trusoțki din *Soțul etern*. Turgheniev nu scăpa niciodată prilejul să-l numească inginer sau, în cel mai bun caz, fost inginer, subliniind astfel că legătura lui Dostoievski cu lumea literară era forțată: în această lume domnea de drept el, Turgheniev, iar Dostoievski nu era decât un parvenit, *parvenu*; după întoarcerea din exil s-au mai văzut de câteva ori și aparent au reînnodat legăturile, participând la unul sau două spectacole de binefacere, făcând schimb de scrisori. Dostoievski a încercat să-l atragă pe Turgheniev la revista *Vremea* pe care o edita împreună cu fratele său; în cele câteva scrisori expediate lui Turgheniev din străinătate îl ruga să-i trimită neîntârziat poemul în proză *Nălucile* pentru revistă, dar se pare că nu îl ruga, ci îl implora cu disperare, cu umilință; tot în această scrisoare îi amintea că ar dori să-l vadă pe Turgheniev, să mai discute, căci la ultima întâlnire nu se lămuriseră îndeajuns, și toate acestea i le spunea de mai multe ori în aceeași scrisoare, însă, iarăși, cumva cu disperare, inoportunându-l cu sentimentele sale de prietenie, își dădea seama de asta, dar insista în continuare. La început, după ce își reluaseră legăturile, Turgheniev s-a arătat prevenitor – poate că îi era milă de el –, însă pe urmă, prin amabilitatea și delicatețea lui a început să răzbată acea falsă uimire care invita interlocutorul să mărturisească tot ce are pe suflet, și chiar dacă fentele și capcanele puse nu erau atât de vădite ca pe vremea cercului lui Panaev, Dostoievski trebuia să fie mereu cu ochii în patru și uneori se și poticnea; se simțea ca un dansator pe sârmă, care putea în orice clipă să cadă: sârma pe

care păşea se dovedea tot mai nesigură, şi uneori de-abia îşi menţinea echilibrul, balansându-şi braţele întinse; privirea plină de fals interes şi de prefăcută simpatie îl zorea – repede, mai repede – să execute toate figurile şi paşii până la acea mişcare greşită când se va desprinde şi va cădea în gol. Ca să audă acest râs chipurile sincer, să merite puţină sinceritate reciprocă, pentru asta putea să danseze şi cancan, să facă piruete în cădere liberă. Ţinând la ochi lornionul cu sclipiri reci, Turgheniev îl urmărea îngăduitor aşezat în faţa lui în spaţioasa cameră de hotel cu mobilă albă cu incrustaţii aurite, cu plafonul pictat şi ferestrele cu draperii de catifea zmeurie; vizitatorul izbutise să scape de portar, care în ajun îi barase calea fără pic de jenă, spunându-i că domnul nu este în cameră; de data aceasta, trecând, chipurile, întâmplător pe lângă poarta de sticlă a hotelului, prinse momentul când portarul ieşise din vestibul şi intrase pe uşă, înaintând fără să se uite înapoi, aproape în fugă, ca şi cum cineva voia să-i tragă un glonţ în spate, până la scara vastă de marmură aşternută cu covor, urcând apoi cu sufletul la gură, ca şi cum l-ar fi urmărit o haită de copoi, pe urmă, ceva mai liniştit, cu o ţinută acceptabilă, începu să cerceteze uşile albe, cu numere şi monograme aurite. „Ah, dumneata erai!“ exclamă Turgheniev cu vocea lui subţire de femeie, întâmpinându-şi vizitatorul cu un surâs naiv de bucurie şi surpriză. Halatul lung îl făcea să pară şi mai înalt de statură, barba deasă uşor înspicată, faimoasa coamă de leu, privirea atentă şi amabilă a ochilor cenuşii cu reflexe verzi îi completa alura impunătoare. „Am auzit multe,

foarte multe despre dumneata şi despre romanul dumitale, deşi încă n-am avut fericirea să-l citesc“, zise el, poftindu-l pe vizitator într-un cabinet spaţios, unde tronau un birou imens, plin cu manuscrise şi cărţi, şi o canapea cu perne şi un pled neglijent împăturit. „Ah, îngăduie-mi să te privesc.“ Turgheniev se dădu câţiva paşi înapoi de lângă musafir, ca un pictor care îşi examinează pânza, ducându-şi pentru o clipă la ochi lornionul agăţat de lănţişorul de aur. „Ei, acum, cu acest plastron, eşti un scriitor ca nimeni altul“; reflexele verzui, ascunse în fundul ochilor, scăpărară pentru o clipă şi se stinseră, faţa lui îşi reluă expresia de bucurie şi de amabilitate. „Dar aşază-te comod.“ – Turgheniev îi împinse un scaun, iar el se aşeză într-un fotoliu, punând picior peste picior şi balansându-şi ritmic papucul ascuţit din acelaşi material ca şi halatul turcesc. Acest plastron îl alesese împreună cu Anna Grigorievna la Dresda, li se păruse deosebit, având colţurile gulerului uşor rotunjite – aşa o fi moda, şi-au zis ei, şi, ieri, Anna Grigorievna l-a călcat cu multă grijă. El se aşeză, privind neliniştit în jur, neştiind unde să-şi pună pălăria – oare venise aici ca să audă aşa ceva? Oare pentru asta se umilise în faţa portarului, ca să stea aici ca un prăpădit de vizitator, ba chiar ca un jălbaş, deşi el nu venise aici să ceară ceva? Încă o clipă şi poate că ar fi început să danseze cancan – se afla acum pe marginea prăpastiei, încă un pas şi ar fi căzut în abis; continua să privească neliniştit în jur. „Scuze, pentru dezordine, zise Turgheniev, surprinzând privirea musafirului, sau, cum spun nemţii, *Unordnung*.“ „După opinia mea, dumneata eşti de

mult neamț, așa că nu are rost să-ți ceri scuze", trânti el cu totul deplasat, ca întotdeauna când voia să fie sarcastic, dar asta îl întărâtă și mai tare – pasul spre abis fusese făcut. „Și romanul dumitale este de la un capăt la celălalt nemțesc..." Acum cădea în hău, fără putință de întoarcere. Fața lui Turgheniev se schimonosi, el se lipi de spătarul fotoliului și duse lornionul la ochi ca pe un scut; vizitatorul își puse pălăria pe măsuța albă cu incrustații de aur ce se afla între ei și se aplecă înainte ca un scrimer care își scoate sabia din teacă. „Cuvintele dumitale le iau ca pe un elogiu, pară Turgheniev, literatura care l-a dat pe Goethe și pe Schiller..." – însă vizitatorul răspunse printr-un nou atac: „Dumneata nu cunoști Rusia, n-ai cunoscut-o și n-ai înțeles-o niciodată, Potughin al dumitale, acest seminarist vrednic de milă..." Acum, Turgheniev se aplecă și el înainte: „Observ că Rusia dispune de mijloace eficiente pentru educarea patriotismului de paradă". Firește, Turgheniev făcea aluzie la ocnă – asta era o lovitură sub centură. „Mergi la Paris, cumpără-ți un telescop și privește Rusia prin el" – citise undeva despre telescopul instalat la Paris, și trânti fraza fără să ezite. Turgheniev se lăsă din nou pe spătarul fotoliului, adăpostindu-se sub scutul lornionului; se duelau, șezând de o parte și de alta a mesei albe cu incrustații; înțepându-se unul pe celălalt; acest duel a intrat în istoria literaturii ruse sub numele de cearta dintre Dostoievski și Turgheniev pe fondul divergențelor de opinii privind relațiile Rusiei cu Occidentul; cu puțin peste o sută de ani mai târziu, disputele dintre slavofili și occidentaliști, care păreau că se stinseseră definitiv odată cu venirea la

putere a muncitorilor și țăranilor, au fost reluate cu o forță de necrezut, – omul cu privirea dură și pătrunzătoare, cu fruntea brăzdată de vreo două riduri triste, debarcat sub escortă pe aeroportul din Frankfurt am Main, orașul pe străzile căruia se plimbau soții Dostoievski în trecere spre Baden-Baden – acest om, sosit în străinătate în calitate de oaspete perpetuu, care s-a stabilit dincolo de Atlantic, într-unul dintre statele din nord, fiindcă natura de acolo îi aducea puțin aminte de zăpezile și de pădurile din patria lui și făcea ca această patrie să i se pară cu mult mai frumoasă decât era sau putea să fie în realitate – acest om a apucat, ca la o cursă de ștafetă, mânerul spadei cu care, în urmă cu mai bine de o sută de ani, luptase oaspetele lui Turgheniev și acum începu s-o învârtă cu îndârjire deasupra capului, despicând aerul, tăind la dreapta și la stânga – stătea pe un troian înalt de zăpadă de pe lotul cu casa lui, împrejmuit cu sârmă ghimpată, cu capul descoperit, ca la cimitir, și vântul îi flutura părul rar și cărunt; barba, și ea căruntă, din pricina gerului se acoperise de promoroacă și din ea atârnau țurțuri – de fapt el nu despica decât aerul –, compatrioții lui dormeau în pace ori priveau la televizor un meci de hochei, încurajând echipa națională, stimulându-și patriotismul cu pahare sau pahărele, strigând: „Hai, Sașa!"; cu fața îmbujorată, de bucurie sau de necaz, își plesneau genunchii cu palma, uneori pe ai vecinului, iar pe urmă, cercheliți, priveau telejurnalul de seară, unde omul care stătea pe troianul de zăpadă și izbea cu sabia în aer era numit

renegat și lepădătură – înghiontindu-și vecinul cu cotul, ei se întrebau: „Kolia, auzi, Kolia, nu știi de ce nu l-au împușcat până acum?" – a doua zi de dimineață, după ce dădeau pe gât o bere la chioșc, cumpărau *Krasnaia zvezda*[1] și *Komsomolskaia pravda*[2], ziarele lor preferate, după care plecau la muncă, pe șantier ori la uzină, unde continuau să comenteze meciul de hochei din ajun, iar în pauză, sau chiar înainte mai trăgeau ceva la măsea, – bărbatul care preluase ștafeta de la Dostoievski, învârtea cu înverșunare sabia deasupra capului, acuzând Occidentul că nu înțelege Rusia și căile ei de dezvoltare, al căror temei trebuie să fie spiritul național – el și adepții lui își încrușișau spadele cu toți cei care susțineau alt punct de vedere cu privire la Rusia și la viitorul ei –, dintre toți se evidenția bărbatul cu părul înspicat și rar, cu ochii cenușii lipsiți de strălucire și cu trăsături plăcute – expresia nedefinită a feței și a ochilor acestui om era compensată cu prisosință de figura energică a soției lui, o brunetă cu ochi negri, cu trăsături hotărâte și ținută semeață – ea i-a pus spada în mână, și când îi cădea, o ridica și i-o dădea din nou și chiar îi strângea mâna într-a ei, ca spada să nu mai cadă, și îi conducea mâna cum se face cu un copil când este învățat să scrie; amândoi stăteau pe meterezul vechiului oraș rus, unde erau nevoiți să trăiască, în spatele lor străluceau cupolele aurite și turlele albe, de curând restaurate ale vechilor biserici și catedrale, însă pri-

1 Steaua roșie (rus.). (N. tr.).

2 Adevărul comsomolist (rus.). (N. tr.)

virile lor erau ațintite spre Occident – dar privirea bărbatului care stătea pe troianul de zăpadă la celălalt capăt al pământului era ațintită spre Răsărit, spre țara lui, – unul dintre paradoxurile istoriei, care de fapt nu era un paradox, pentru că era premeditat, – bărbatul și femeia care stăteau pe meterez nu țineau în mână o spadă, ci hampa unui drapel imens, a cărui pânză albă, ce atârna până la pământ, flutura în vânt, și pe ea se derulau niște inscripții – negre, roșii, galbene – care chemau, avertizau, revendicau – țineau în mână drapelul, semănând puțin cu sculptura instalată la intrarea Expoziției Realizărilor Economiei Naționale, care simbolizează dictatura clasei muncitoare și a țărănimii și, în același timp, producțiile studiourilor Mosfilm – muncitorul de bronz cu mușchi proeminenți, scos parcă dintr-un atlas de anatomie, și colhoznica legată la cap cu basma, cu brațele întinse în sus, își unesc eforturile să susțină enorma seceră și enormul ciocan, – niște mâini invizibile, dar redutabile și necruțătoare încercau să-i tragă jos de pe meterez pe bărbatul cu față inexpresivă și pe femeia brunetă și energică, însă ei continuau să fluture drapelul imens, pe care, ca pe o reclamă luminoasă, se succedau inscripții multicolore – brațul bărbatului era alb, cu venele umflate la îndoitura cotului, inima lui bătea cu intermitențe, și adesea i se făceau injecții; compatrioții îl detestau și mai mult decât pe celălalt care se retrăsese la celălalt capăt al lumii și era luat drept evreu – până la mutarea lui forțată în vechiul oraș rus, el cutreierase toată țara, cerea ceva, rupând cordoanele milițienilor, împins de soția lui, desfășurând cu ajutorul

ei în locurile cele mai neașteptate și în momentul cel mai neașteptat acest imens drapel alb cu apelurile care se succedau, adunând în jurul lui cete de străini ce vorbeau într-o limbă necunoscută și suspectă, încărcați cu aparate de fotografiat și camere de luat vederi, cu care, de bună seamă fotografiaseră și filmaseră toate ecluzele canalului Moscova-Volga, precum și toate gările din capitală, toate cozile la portocale ori la carne și aveau să folosească toate aceste materiale în scopuri dușmănoase și să povestească tot felul de baliverne despre țara noastră. „Jos mâinile!" ar fi vrut să le strige compatrioții, care stăteau la cozi sau străjuiau casele de bilete, așteptând să se deschidă, dar nu știau dacă puteau să facă asta, fiindcă nu existau indicații în această privință, și ei tăceau, și această tăcere ostilă era prezentată de omul care flutura drapelul și rupea cordoanele de milițieni ca tăcere a celor aserviți; același lucru strigau și alți câțiva, care de asemenea fluturau niște steaguri, doar că mai mici, – ei apăruseră tot pe neașteptate și tot în cele mai neașteptate locuri, fluturându-și steguleţele lor prăpădite, adunând străinii în jurul lor, cărora le transmiteau secrete de stat – își vindeau țara – toți erau, fără îndoială cu plete încâlcite și cu nasul lung –, mai bine se duceau la ei, să-și fluture acolo steagurile, în frunte cu acela ce părea că le este șef și cu soția lui care nu avea nume rusesc, de fapt nici el nu era mai breaz, nu aveau decât să fie trimiși unde și-a înțărcat dracul copiii ori și mai bine să fie împușcați toți acești nemernici cu nasul lung și toți conaționalii lor; bărbatul care se adăpostise la celălalt capăt al pământului zadarnic se frământa și își agi-

ta spada – țara sa, fără ajutorul și fără sfaturile lui evolua în direcția care îi convenea pe temeiul spiritului național. Umbrele soților Dostoievski se alungiseră când se apropiau de casă, fiindcă distanța dintre aleea cu castani, unde Fedia ședea pe bancă în așteptarea Annei Grigorievna, și pensiunea lor era considerabilă, soarele îl ardea în spate prin redingota berlineză, – a doua zi după vizita la hotel, când tocmai se pregăteau să-și bea ceaiul de dimineață, Marie le aduse o carte de vizită din carton velin pe care era gravat un nume foarte cunoscut – firește, Turgheniev alesese înadins acest ceas atât de matinal, numai dintr-o politețe ofensatoare, pentru că cine face vizite la ora asta? – oare atunci, la hotel, nu dansase cumva cancan în fața lui? – pentru o clipă revăzu fața lui Turgheniev cu expresia obișnuită de falsă uimire; nu, la hotel, el silise această față să-și schimbe expresia obișnuită – ochii lui Turgheniev îl urmăreau prin lornion cu multă luare-aminte, cu încordare și chiar cu un fel de frică ascunsă, ca și cum posesorul lornionului se temea că va fi mușcat de un câine turbat, – această idee îl încântă și îl făcu să surâdă. Aici, camerele erau în penumbră, răcoroase și chiar silențioase; fierarii erau, pesemne, la masă, iar copiii, care urlaseră toată noaptea și toată dimineața, probabil dormeau, – îi veni să-și dea jos redingota și să se întindă puțin în pat, însă Anna Grigorievna deschise obloanele și ferestrele, pe care le închidea cu multă grijă când plecau de acasă de teama hoților, a incendiilor și furtunilor; odată cu soarele strălucitor și cu mireasma salcâmilor înfloriți în casă pătrundeau zgomotele străzii:

ţăcănitul copitelor pe caldarâm, schimbul de fraze stridente dintre femeile din curte, huruitul căruţelor încărcate cu butoaie de apă sau de bere, nu, nu putea să-şi permită asta, trebuie să meargă acolo – constrânsă de privirea lui severă, Anna Grigorievna aduse punga şi scoase din ea câteva monezi de aur – cu mâna tremurând de nerăbdare, el le vârî în buzunarul de la vestă, deşi avea portmoneu, dar aşa îi era mai la îndemână în timpul jocului; mergea uşor aplecat, umbra aluneca în urma lui, fiindcă soarele acum lumina din faţă; făcea zilnic de câteva ori drumul dintre casă şi cazinou, care se afla lângă gară, abătându-se de la traseul lui numai să dea o fugă până la poştă, însă banii de la Katkov nu soseau, ori să treacă prin piaţă, să cumpere fructe şi flori pentru Anna Grigorievna, când ieşea de la cazinou şi avusese noroc la joc, – în general, el mergea urcând panta, în pofida mirosului de parfum pe care îl emanau nişte cuconiţe, jucătoare de ocazie, care mizau câte o monedă, precum şi în pofida ovreilor şi polonezilor, care se fâţâiau în faţa lui şi îl împiedicau să vadă, – el înainta, deşi uneori se poticnea ori brusc începea să coboare, dar de fiecare dată asta nu era decât un accident în ascensiunea lui spre vârf, care era din ce în ce mai aproape, – din când în când îl vedea printre nori, acoperit de zăpadă imaculată, strălucind ca argintul în razele soarelui, uneori având reflexe aurii, – toţi rămăseseră jos: Turgheniev, Goncearov, Panaev, Nekrasov, ţinându-se de mâini, dansau o horă jalnică la poalele muntelui, învăluiţi în ceaţa puturoasă din vale, agitaţi, mistuiţi de setea de glorie, de vanitate de-

şartă; cu capul în sus, îl priveau cu invidie cum urca spre piscul inaccesibil, incapabili să cunoască sentimentul atotcuprinzător de eliberare pe care îl încerca el, cum le rămânea necunoscută şi pasiunea care îl împingea înainte, – el era obligat, el trebuia să depăşească limitele; apropiindu-se de clădirea cazinoului, el începu să meargă cu paşi tot mai mărunţi pentru ca numărul paşilor făcuţi de acasă să însumeze 1457 – după calculele anterioare, această cifră îi adusese cel mai mult noroc, ceea ce, de fapt, nu era de mirare; ultima cifră era un şapte, şi suma cifrelor dădea şaptesprezece – încă un şapte –, acest număr avea ceva special – categoric impar, divizibil doar cu el însuşi, cu nimic altceva, şi nu doar el singur, ci şi în majoritatea numerelor compuse din două cifre: 17, 37, 47, 57, 67 etc. – da, era o cifră aparte; fu nevoit să micşoreze la maximum ultimul pas înainte de a urca pe treptele ce duceau spre uşa cazinoului; era un pas minuscul, însă, în final, numărul lui ieşise: 1457! După ce traversă vestibulul spaţios, cu fântână arteziană la mijloc, în jurul căreia discutau cu însufleţire nişte francezi, urcă la etajul întâi pe scara largă, decorată cu statui antice lipsite de gust; el începea întotdeauna în sala din mijloc, cea mai mare – inima îi bătea de parcă se întâlnea cu iubita, îşi pipăia buzunarul vestei să se convingă că monezile erau la locul lor; croindu-şi drum prin mulţimea curioşilor din jurul mesei, anunţă că mizează trei galbeni pe *impair* – acum era liniştit: important era să se strecoare printre aceşti indivizi străini şi ostili, fără să fie ofensat ori să se simtă ofensat; la fel de important era să înceapă jocul, adică

să se manifeste – încerca să strige tare miza, căci i se părea că în acel moment privirile tuturor celor care ședeau ori stăteau în jurul mesei erau îndreptate asupra lui și toți credeau că el joacă pentru bani, adică de nevoie, iată de ce se străduia să vorbească tare, pe un ton dezinvolt, dar cel mai adesea tonul lui era ori prea timid, ori, dimpotrivă, prea strident, încât se putea crede că avea probleme care îl obligau să joace; acum, asta era de domeniul trecutului, – câștigă mizând pe șapte – era semn bun –, câștigase trei galbeni și miză șase, din nou pe *impair*, și câștigă iar, e drept, de data asta mizând pe nouă; trebuia să mizeze pe *manque*, deoarece *passe* ieșise de trei ori la rând; puse cinci monezi din cele nouă câștigate; acum câștiga de fiecare dată: pe *passe*, pe *manque*, pe *rouge* și pe *noir* și de două ori chiar pe *zero*; grămăjoara de monezi din fața lui creștea, cineva îi oferi serviabil un scaun, dar nu se așeză, ca să nu schimbe cursul jocului, însă poate nici nu o fi băgat de seamă că era un scaun și putea să se așeze pe el – totul se învârtea în jurul lui cu o viteză nebună, nu mai vedea nimic în afara grămezii de monezi din fața lui și de bila ce cădea în concavitățile norocoase, – el strângea întruna cu mâinile monezile câștigate, înglobându-le în grămada sclipitoare: era vârful muntelui apărut pe neașteptate dintre nori, care rămăseseră undeva, jos, – el se afla acum atât de sus, încât nici nu mai vedea pământul, totul era acoperit de nori albi, el călca pe ei și, ciudat, norii îl susțineau și chiar îl săltau spre piscul roșu-auriu neatins, care până mai adineauri părea inaccesibil. „Domnule, mi-ai luat o monedă, fă bine și dă-mi-o

înapoi!“ răsună o voce stridentă, dezagreabilă; jucătorii și curioșii concentrați în preajma mesei se învârteau în jurul lui precum un carusel; cineva îl trase de mânecă: un individ cu fața plată, bărbierit și cu mustățile pomădate, îl privea țintă, cu ochi incolori, – vorbea în franceză, însă cu un accent neplăcut, polonez sau german; caruselul se opri pe neașteptate, deși pasagerii lui, din inerție, continuau să rămână aplecați înainte, ca într-un tablou vivant, însă privirile lor erau îndreptate asupra lui, și chiar crupierii, așezați de o parte și de alta a mesei, își ridicară fețele impasibile, – el își dădu seama că acest domn i se adresează lui și că, nu se știe cum, sustrăsese moneda acestui necunoscut, însă ce importanță putea să aibă asta în comparație cu zborul spre piscul ce i se dezvăluise, – el bâigui o scuză și spuse că asta se întâmplase din neatenție, continuând, în virtutea inerției, să plutească în nori și să nu-și dea seama de tot ce se petrecea. „Ba eu cred că nu din neatenție“, rosti sacadat necunoscutul cu vocea lui stridentă, suflându-i în față damf de vin roșu, – pentru o clipă avu impresia că prevăzuse așa ceva de mult, și, cu o ușurință neobișnuită, coborî valvârtej de pe munte spre locul unde prin ceață se conturau niște figuri cunoscute; își continuau hora lor, acum însă el nu mai părea vrednic de milă – ținându-se de mână, ei cântau niște cântece și după fiecare cuplet strigau niște vorbe care îi erau adresate lui; el nu pricepea înțelesul lor, deși, după toate aparențele, sunau a bătaie de joc; în horă mai intraseră și alte persoane, nu le vedea prea bine fețele, în afară de una singură stacojie și cu ochi de linx, apoi mai erau și niște

femei – oare nu erau cele care se uitau prin fereastra zăbrelită a corpului de gardă? – el îngăimă iarăși ceva neînțeles și încercă, se pare, chiar să înapoieze moneda necunoscutului, însă acesta dispăruse; undeva, mai departe, dincolo de cercul jucătorilor și al chibiților din jurul mesei, se vedea spinarea lui, strecurându-se prin mulțime. „Nemernicule!" rosti el, pentru că, pesemne, așa trebuie să zici în astfel de cazuri, însă rosti acest cuvânt pe rusește și foarte încet și nedeslușit, de parcă și-l adresase sieși. Cu mâinile la spate, necunoscutul se îndepărta victorios, și pașii lui răsunau precum statuia comandorului; o tăcere bizară se așternuse peste sala de jocuri, lumina galbenă a lustrei de cristal răzbătea anevoie prin fumul de tutun, colțurile sălii erau cufundate în penumbră; brusc, ca și cum și-ar fi scos vata din urechi, el auzi zgomot de voci și tuse: oamenii se mișcau, vorbeau, crupierii strigau rezultatele, jucătorii mizau; el mizează pe *passe* și câștigă, însă asta semăna cu fuga unui om rănit mortal, jocul următor pierdu, apoi pierdu iar, jucase pe *zero*, și mormanul de monezi scăzu dintr-odată aproape la jumătate, – căderea lui continua – chipul lui Turgheniev, care căpătase acum dimensiuni neobișnuit de mari, exprima, ca întotdeauna, uimire și simpatie falsă, și figura lui impunătoare se distingea dintre ceilalți care jucau în horă, chiuia și intona strigături comice, preluate de toată hora. Lumina zilei îl uimi când ieși în stradă, el credea că se înnoptase de mult; tații de familie se întorceau de la biserică sau de la plimbare cu soțiile, ținând copiii de mână, pe stradă treceau încolo și-ncoace trăsuri;

la un moment dat îi tăie calea o pisică neagră: din obișnuință, superstițios, el se opri, însă, uitându-se mai bine, văzu că, de fapt, era un cățeluș lățos, de altminteri, după ce i se întâmplase la cazinou, ce putea fi mai rău? „Nemernicule!" îi zise el necunoscutului în franceză și îl plesni cu toată puterea peste fața plată cu urechi clăpăuge, – necunoscutul se clătină și alunecă încet pe pardoseală; jucătorii și chibiții se dădură la o parte să-i facă loc, apoi se aplecară deasupra lui; ceilalți se repeziră spre agresor, încercând să-l scoată din sală, dar el, parcă în delir, îi dădu pe toți la o parte, veni lângă masa de joc și sparse banca mizând pe *zero* – se afla chiar în vârful muntelui, și de acolo, cât vedeai cu ochii, se zăreau întinderi nemărginite, cu orașe minuscule și cu păduri verzi, care de la o asemenea înălțime păreau niște tufișuri pitice, iar mai departe se vedea nesfârșita mare albastră, ce se contopea cu cerul la fel de albastru, – ar fi fost și mai bine să-l plesnească peste obraji cu mănușa și să-și continue jocul, strigându-și liniștit mizele ca și cum nimic nu se întâmplase, ori să-l provoace la duel – dis-de-dimineață, în împrejurimile Baden-Badenului, undeva în defileu, dincolo de Castelul Vechi, ei se întâlneau la o distanță de douăzeci de metri, îl țintea pe necunoscut drept în piept și în ultima clipă, înainte de a trage, îl ierta generos; necunoscutul cădea în genunchi și îi săruta picioarele, iar el îl ridica... Omul în costum negru, fără pălărie, căci o uitase la garderobă, mergea pe Lichtentaler Allee, fără să vadă trecătorii, gesticulând și uneori vorbind cu voce tare; vântul cald, de vară, care bătea de undeva dinspre Pădurea

Neagră ori dinspre Turingia, îi flutura părul rar, din care pricină fruntea proeminentă părea și mai bombată. Trenul oprise în gara Bologoe, penultima stație de pe ruta Moscova-Leningrad. Ușile vagonului se trântiră, niște flăcăi și niște soldați, lăsând să intre valuri de aburi reci, săriră din vagon fără paltoane și fără mantale, alergând pe peronul plin de zăpadă spre unicul chioșc, luminat de o lampă cu petrol, unde se vindeau plăcinte de fabricație locală și bere la sticlă, de culoarea urinei concentrate; pe traseu, ferestrele vagonului se acoperiseră cu o peliculă de gheață, alteori de zăpadă, dar prin această pojghiță alb-cenușie, ca printre niște pleoape închise, răzbăteau luminile gării și umbrele oamenilor alergând grăbiți; undeva la nord-vest, la vreo sută și ceva de kilometri de aici, sub dublul lințoliu al nopții și al gheții se întindea lacul Ilmen, în formă de triunghi sau de poligon, ca toate lacurile, pentru că în fiecare unghi al lacului se varsă câte un râu; la oarecare distanță, pe malul nordic, se întindea pe o înălțime vechiul oraș al Novgorodului, cu clopotnițele și bisericile lui din veacul al X-lea ori al XI-lea, construcții austere și solide, cu ferestre înalte și înguste, semănând cu niște ambrazuri, și cupole aurite, având în vârf cruci ajurate, cu opt brațe, simbol al ortodoxiei, – pe suprafața albastră a lacului, în care se oglindeau nori albi, ușori, plutea agale un vapor cu zbaturi, aruncând stropi de apă pe punte, unde soții Dostoievski cu cei doi copii ieșiseră să admire superba dimineață de vară. Privind cum se îndepărtează cupolele bisericilor din Novgorod, Feodor Mihailovici făcu o plecăciune în direcția lor și se în-

chină cu evlavie, încreținд costumul care, cu vârsta, îi devenea tot mai larg; după el, cu aceeași evlavie, se închină și Anna Grigorievna, care își legase părul cu o broboadă neagră, apoi, amândoi făcură cruce copiilor, Liuba și Fedenka, puișorii lor dragi, cum le spuneau în scrisori, pentru că Sonia, pe care Anna Grigorievna o purta în pântecele său la Baden-Baden, murise curând după naștere, la Geneva; vaporul, al cărui nume, *Viteazul*, era scris cu litere aurite pe arcada de protecție a roții cu zbaturi, traversă lacul Ilmen și, ajungând pe malul sudic, intră pe gura râului Lovat, care se vărsa în lac, și începu să urce mai întâi pe Lovat și apoi pe Polest, care se vărsa în el, și, în sfârșit, pe Pererîtița, urmând cursul sinuos, ocolind cu grijă bancurile de nisip, avertizând șlepurile cu sunete de sirenă; în depărtare, se zăreau clopotnițele și bisericile din Staraia Russa, și soții Dostoievski se închinară din nou cu plecăciuni, apoi făcură cruce copiilor; în Piața Catedralei, aproape de Biserica Învierii, se afla căsuța Grușenkăi Menșova[1], cea cu degetul mic de la picior frumos arcuit și cu voce la fel de frumoasă, Grușenka, părăsită de logodnicul locotenent și foarte bună prietenă cu Anna Grigorievna, care era la curent cu afacerile ei amoroase, încât Dostoievski simțea un soi de invidie – Grușenka, fata care, în roman, a fost necinstită de un ofițer în prima ei tinerețe, apoi a trecut sub protecția unui negustor bogat și libidinos; din casa ei a ieșit în noaptea crimei cumplite

1 Grușenka Menșova – prototipul Grușenkăi Svetlova, personaj din romanul *Frații Karamazov*. (N. a.)

Dmitri Karamazov, strecurându-se prin grădini și prin curțile din dosul caselor spre casa lui Feodor Pavlovici, tatăl său – în această casă, situată la colțul străzii, în mijlocul unei grădini vaste, împrejmuită cu gard înalt, locuia familia Dostoievski care venea aici în fiecare vară, uneori și iarna; ulicioara din spatele casei – o fundătură – era năpădită de bălării, ciulini și urzici, aici, Dostoievski a găsit o larvă sau mai exact un cocon de fluture cu un conținut misterios ce emana un miros dulceag de putreziciune – poate chiar a dus acasă descoperirea lui – aici, camerele erau împărțite și răsîmpărțite, astfel încât în casă se aflau o mulțime de unghere, de chichinețe, scări și locuri ascunse; în acele bălării, Feodor Pavlovici Karamazov o găsise pe Lizaveta Smerdiașceaia doar într-o cămașă de cânepă – era ceva frumos și totodată peiorativ că Dostoievski îl botezase cu numele său – Feodor – pe Karamazov-tatăl –, aici, în casa bătrânului Karamazov, împărțită și răsîmpărțită într-o puzderie de încăperi și cu o scară ce ducea la etaj, a avut loc încăierarea dintre tată și fiu din pricina Grușenkăi. Alioșa, Ivan și servitorul Grigori încercau să-i țină când pe Dmitri, când pe Feodor Pavlovici, care striga ca un apucat: „Șo pe el, șo pe el!" Dmitri, smulgându-se din mâinile fraților, răsturnând în cale mobile, paravane și niște vaze, se aruncă asupra tatălui său și, doborându-l la pământ cu un pumn puternic, începe să-l izbească în cap cu piciorul. „Strașnic l-a mai bușit!" se auzi o voce dinapoia mea; luându-mi ochii de la ecran, întorsei capul: spectatorii din spatele meu trăgeau pe rând dintr-o sticlă, și gâlgâitul acesta

continuă până la sfârșitul filmului; de peste tot din sală, ca un clipocit de apă stătută, se auzeau chicoteli și râsete înfundate, mai ales în timpul discuției lui Ivan cu diavolul despre credință și despre nemurirea sufletului; berea și vodca nu puteau să lipsească din excursia la Staraia Russa, organizată de comitetul sindicatului pe tema *Dostoievski la Staraia Russa*; ajunși la destinație, excursioniștii se scăldau în râul Pererîtița, apoi, chercheliți, înotau până aproape de elicea vaporului ca să se legene pe valuri; măsurând cu pași mari cabinetul său din Staraia Russa, de unde se vedeau Piața Catedralei, cheiul și strada alăturată, pentru că, bineînțeles, casa era ca de obicei pe colț, iar ferestrele cabinetului dădeau exact spre colțul casei; pășind încolo și-ncoace prin cabinet, uitându-se mereu pe fereastră la cupola aurită a Bisericii Adormirea Maicii Domnului, scăldată în razele asfințitului, el dicta Annei Grigorievna *Marele Inchizitor* – cumplitul judecător, înveșmântat în negru, zornăind lanțurile, deschidea ușa ferecată în fier, dincolo de care se afla captivul cu coroana sa de spini și în veșmintele care vreme de două mii de ani rămăseseră intacte, – revenit pe pământul la fel de păcătos ca și în acele timpuri depărtate, încerca aceeași amărăciune de a nu fi înțeles și de a fi respins, simțea din nou că este osândit la chinuri și că trebuie să ispășească păcatele altora (sau ale sale?), cerând oamenilor fapte și suferințe de care numai el era în stare, – toată profunzimea filozofică și religioasă a *Marelui Inchizitor* a fost explicată mai târziu de Rozanov, despre care un contemporan a spus că este congenial cu autorul *Fraților*

Karamazov – poate că această congenialitate consta în configurația neobișnuită a craniului său, care avea forma de con (de unde – congenial), alcătuit, la rândul său, dintr-o mulțime de poligoane, sau, poate, în destinul lui ciudat și emblematic, devenind soțul femeii cu care Dostoievski călătorise cândva prin Italia și apoi cu vaporul în aceeași cabină, după ce o implorase să-i îngăduie să fie prietenul ei, doar prieten și confident al legăturii ei amoroase cu acel spaniol neserios, care se dădea când baron, când viconte, și care a părăsit-o ca pe o haină veche, care i-a călcat în picioare sentimentele și mândria, făcând-o astfel și mai dorită – de altminteri, Dostoievski avea toate motivele să creadă că pe urmă ea a regretat asta, și apoi, cu un an înainte de această călătorie nefastă, oare nu ea venise la el, la Petersburg, în casa de pe colț, lângă canal, în amurgul timpuriu de toamnă, plouată, tremurând de frig, cu fața ascunsă sub voaletă? – adevărată eroină a romanelor balzaciene – numai dacă totul n-a fost decât o fantasmă ulterioară, sau poate o născocire a biografilor lui, sau chiar ai ei? Trenul plecase demult, lăsând în urmă gara Bologoe cu chioșcul fantomatic de pe peron, luminat de o lampă cu petrol; vagonul se legăna dintr-o parte într-alta odată cu toți pasagerii din el, cu becurile mate din plafon și cu valizele reflectate în ferestrele întunecate, dincolo de care alergau întinderile nevăzute de zăpadă, astfel încât trebuia să țin *Jurnalul* Annei Grigorievna să nu cadă jos de pe măsuța pliantă și rândurile să nu-mi salte dinaintea ochilor. Când ajunse acasă, Fedia îngenunche dinaintea Annei Grigorievna,

încât ea rămase cu gura căscată de mirare, retrăgându-se într-un colț al camerei, însă el se târa în genunchi după ea, repetând: „Iartă-mă, iartă-mă!“ și „Ești îngerul meu“, însă ea continua să se retragă, atunci, el sări în picioare și începu să bată cu pumnii în pereți, apoi să-și dea cu pumnii în cap, și lăsa impresia că făcea asta înadins, parcă ar fi jucat o farsă, încât îi veni să râdă, dar se temea că putea să audă proprietăreasa și că totul s-ar putea sfârși cu o criză; ea se repezi spre el și încercă să-l oprească: se albise la față, îi tremurau buzele, barba îi atârna în dezordine; în genunchi, el se acuza și regreta că pierduse la joc, că o face nefericită pe Anna Grigorievna, însă ea nu putea să aprecieze și nici să înțeleagă profunzimea suferințelor și umilinței lui. Din colțul camerei, unde se oprise, ea îl privea cu uimire și chiar cu un surâs disprețuitor – nu cumva râdea de el? – și atunci el sări în picioare și începu să bată cu pumnii în pereți, ca ea să înțeleagă, ca toți să înțeleagă – să știe și gazda! să știe toată lumea!... – lovea cu furie în perete, dar se vede că nu era de ajuns, fiindcă dincolo nu se auzea nici o mișcare, iar Anna Grigorievna continua să stea nemișcată în colțul camerei, – el începu să umble iute încolo și-ncoace prin odaie, împiedicându-se de scaune și răsturnându-le, lovindu-se cu pumnii în cap, încât îl dureau mâinile; ea alergă spre el și încercă să-l oprească, acum, fața Annei Grigorievna nu exprima decât spaimă – aha, îi era frică de gălăgie, de scandal, îi era rușine pentru el, mai mult ca sigur! – atunci să nu-i fie rușine degeaba! – el o îmbrânci, strigând că se aruncă pe fereastră, înțelegând în același timp că nu

va face asta, amândoi gâfâiau, uitându-se unul la altul, ea speriată, implorându-l din ochi, el cu ură și înverșunare ca o fiară încolțită – buzele îi tremurau ca și mai înainte, fața îi era desfigurată de convulsii violente. „Fedia, dragul meu!“ Ea se repezi spre el și, cuprinzându-i capul cu mâinile, se lipi strâns de el – toate necazurile și jignirile din ziua aceea care se adunaseră înlăuntrul lui i se ridicară în gât ca un nod dulce-amar, precum în copilărie, când, după scandalul obișnuit al tatălui său, în camera copiilor se furișa mama și, apropiindu-se în vârful picioarelor de pătuțul lui, se apleca și, crezând că doarme, îl mângâia pe față și îl săruta; nodul care i se ridicase în gât răbufni într-un hohot de plâns, la început înăbușit, reținut, pe urmă tare, dureros și dulce, cu sughițuri, eliberator. Sprijinindu-l, ștergându-i lacrimile cu năframa ei, Anna Grigorievna îl conduse la pat, îi scoase redingota și jiletca, îl ajută să se culce și îl acoperi, – nu putea să-și dea seama cum un om serios și inteligent, ca soțul ei, putea să plângă – era un soi de criză, la fel ca boala lui; se simți copleșită de un puternic sentiment de milă și totodată de responsabilitate (față de cine?), de parcă el era copilul ei; el tot mai suspina, dar asta semăna cu plescăitul apei la mal stârnit de un bolovan imens căzut în lac; ea se agita pe lângă el, îl legă la cap cu un prosop umed, el îi săruta mâinile și îi spunea că e un înger, pe urmă îi povesti, destul de încâlcit, ce i se întâmplase la cazinou, însă ea îi spuse că nu avea de ce să-și facă griji și că, fără îndoială, individul auzise că Fedia îl făcuse nemernic, și, dacă el nu înțelesese cuvântul rusesc, în schimb ceilalți jucători îl

înțeleseseră negreșit, și că, în general, cu astfel de canalii nu trebuie să aibă de-a face, și el începu din nou să-i sărute mâinile, fiindu-i acum de două ori recunoscător. Însă după masă, când ieșiră să se plimbe pe Lichtentaler Allee, foarte aglomerată la ora asta, Fedia începu să-i împingă cu umărul pe bărbații care veneau din partea opusă, singuri sau chiar însoțiți de doamne, – fața plată a individului cu urechile clăpăuge care îl insultase îi apăruse din nou dinaintea ochilor – acum știa ce trebuia să facă: să-l îmbrâncească așa, ca din întâmplare, dar destul de energic, încât acela să cadă, sau măcar să se clatine, sau, în cel mai rău caz, să simtă că este pedepsit pentru fapta lui reprobabilă, – necunoscutul cu fața plată și cu ochii bulbucați și spălăciți era omniprezent: ba apărea dintr-o alee laterală, și Fedia se grăbea să-i taie calea; ba îi venea din față cu mersul lui apăsat, plin de siguranță, și trebuia făcut să-și piardă aplombul, împrospătându-i memoria; ba îi depășea pe Fedia și pe Anna Grigorievna, și atunci ei trebuiau să-l ajungă și să-i servească o lecție. Anna Grigorievna încerca să-l oprească pe Fedia, însă el continua să-i îmbrâncească pe germanii cei cumsecade care veneau din față sau alerga să ajungă din urmă niște domni necunoscuți, lăsând-o singură în mijlocul mulțimii elegante, cu umbreluța și mantila de dantelă în mână, un dar de la mama ei, pe care Fedia, numai după câteva zile, o amanetase, după ce pierduse din nou la joc; până la urmă însă izbuti să-l atragă pe o alee laterală aproape pustie, apoi hotărâră să meargă și să asculte muzică. Peste orașul balnear Baden-Baden se lăsase amurgul de iulie; undeva, departe, peste

Pădurea Neagră sau peste Turingia pluteau niște nori violacei, dincolo de care, și mai departe, la orizont, scăpărau fulgere; în apropierea orașului, pe colinele din jurul lui, prin vegetația bogată răsăreau Castelul Vechi și Castelul Nou, cu ziduri de cărămidă roșie, cu turnuri crenelate, și alte câteva castele vechi, cavalerești; peste câteva zile, Anna Grigorievna alerga în sus, pe treptele de piatră ale unuia dintre castele, fugea de Fedia, care, după ce pierduse iarăși la cazinou, ar fi fost în stare să-i smulgă și ultima monedă ce le mai rămăsese, în loc s-o dea gazdei ca să nu-i dea afară din casă; ea urca neobișnuit de ușor, aproape în fugă, ca și cum n-ar fi purtat în pântece pe Sonia ori pe Mișa, dar, când ajunse pe cel de al doilea palier, i se făcu rău, simți o durere puternică în pântece și i se făcu greață, astfel încât fu nevoită să se așeze pe o bancă, și toți trecătorii se uitau la ea, fiindcă era gata-gata să leșine; când Fedia ajunse lângă ea, îngenunche din nou în fața ei, sub ochii tuturor; ea își ascunse fața în palme, să scape de privirile străinilor și pentru că era pe cale să vomite; el se bătea cu pumnii în piept și zicea că a nenorocit-o, dar asta n-o mai speria ca înainte pentru că se obișnuise; bineînțeles, i-a dat moneda, știind că o va pierde la ruletă. Însă acest episod se va petrece mai târziu, deocamdată ședeau în grădina cazinoului de lângă gară și ascultau muzică austriacă, se cânta *Egmont*, și în această muzică era ceva care se acorda cu munții ce se profilau în depărtare sub norii violacei traversați de sclipirile fulgerelor – amândoi urcau povârnișul, ea repede, cu multă ușurință, urmând meandrele capricioase ale cărării printre

tufișuri, printre stânci și ruinele castelelor cavalerești; el – suind panta aproape inaccesibilă de-a dreptul, vertical, printre bolovani și ghețari pe unde nu călcase vreodată picior de om, alunecând, căzând, ridicându-se din nou, lăsând undeva jos, în urma lui o mare de capete râzând – erau niște figuri ce țopăiau și arătau cu degetul spre el; uneori, cărăruia pe care urca Anna Grigorievna se preschimba în scară, cu trepte de piatră sau chiar de lemn, asemănătoare cu cea care ducea spre Castelul Vechi; ea suia treptele aproape fără să se odihnească pe platforme, se oprea doar câteva clipe să admire priveliștea măreață ce se deschidea ochilor, apoi pornea din nou pe cărăruia ce șerpuia printre stânci și poieniță cu flori albe, al căror nume nu-l cunoștea; de sub picioarele lui Fedia se rostogoleau pietre și bucăți mari de gheață, antrenând în căderea lor pietroaie mai mari și blocuri de gheață, stârnind avalanșe al căror bubuit, reluat în ecouri multiple jos, în vale, acoperind hohotele de râs ale gloatei, ale gloatei de figuri cunoscute, prea cunoscute; deși doborâtă la pământ, gloata continua să râdă în hohote nestăpânite, stăruind îndărătnică să nu înțeleagă, arătând spre el cu un deget uriaș, alcătuit prin contopirea a nenumărate alte degete, grosolan și murdar de noroi, care semăna cu degetul unui personaj din pânza *Batjocorirea lui Christos*, ce o văzuse la Dresda, însă nu-și amintea numele pictorului, – Christos, având pe cap cununa de spini, ce părea a fi din sârmă ghimpată, șade pe niște trepte, gânditor și absent, sprijinindu-și cotul pe genunchi astfel încât mâna cu degete lungi și subțiri îi atârna în jos fără viață; din mulțime, un

zdrahon cu față de târgoveț necioplit: obrajii roșii, căzuți și nasul, tot roșu, ca un cartof, arată spre el cu un deget scurt și păros; în bărbatul așezat pe trepte gloata azvârlea cu bâte și cu pietre, iar cineva îl scuipă în față, pe care se vedeau urmele loviturilor, dar care își păstrase expresia de adâncă și resemnată îngândurare, în vreme ce gloata din jurul lui hohotea ca ieșită din minți, și hohotele ei se contopeau cu hohotele mulțimii alcătuite din figuri cunoscute, hohote acoperite acum de vuietul avalanșei de pietre și sloiuri de gheață, reluat la nesfârșit de ecou, iar el urca mereu, tot mai sus, în ciuda povârnișului cumplit, spre piscul muntelui, acolo unde, în norul violaceu, intersectat de sclipirile fulgerelor, se ascundea palatul de cleștar, acest vis al omenirii și visul lui în același timp, făurit și ținut în taină, pe care uneori îl ridiculiza; însă această avalanșă, ce înăbușea hohotele de râs ale gloatei cuprinse de sminteală, și bubuiturile tunetului, care se prăvăleau din norul violaceu, îi sădeau în suflet credința în posibilitatea de realizare a acestui vis, apoi, viziunea pânzei pictorului necunoscut îi sugera limpede calea ce trebuia s-o urmeze; el se afla pe această cale, continua să escaladeze povârnișul abrupt; sunetele triumfătoare ale fanfarei – timpane, corn de vânătoare și alte alămuri – se revărsau de pe estrada chioșcului, – uneori, ecourile avalanșei ajungeau la urechile Annei Grigorievna, însă drumul ei era, ca și mai înainte, liber și ușor, pe cărăruia lină sau pe treptele scării, și doar într-un singur loc drumurile lor se intersectară: acolo unde cărarea se lăsa spre panta pe care se cățăra el, agățându-se de protuberanțele

stâncoase, alunecând și căzând, cu veșmintele sfâșiate, cu mâinile zdrelite și însângerate, – ea îi întinse mâna și îl ajută să urce în potecă, și acum mergeau mână în mână. Melodia ce o cântau cornii de vânătoare și flautele era încă triumfătoare, dar în ea se simțea o oarecare oboseală sau, mai degrabă, o discordanță – ei ședeau pe bancă unul lângă altul, ascultând muzica, el – în poza lui favorită, picior peste picior, cuprinzându-și genunchii cu brațele, cu ochii umezi sau, poate, încă nu i se uscaseră lacrimile; ea – cu picioarele ușor îndoite sub bancă, să nu i se vadă botinele scâlciate, care trebuiau duse la cizmar, strângându-și înfrigurată mantila pe umeri, – pentru o clipă, privirile lor se întâlniră, el îi luă mâna și i-o mângâie drăgăstos; în jurul terenului unde se afla chioșcul fanfarei și băncile pentru public se aprinseseră felinarele, însă era încă lumină de zi, iar această dublă iluminație crea o imagine ireală, fantomatică, în care ceva parcă era neterminat sau ceva nu începuse încă; seara, târziu, când veni la ea să-i ureze noapte bună și porniră să înoate, un curent din sens contrar începu să-l tragă într-o parte, și el simți că se îneacă. Ea încerca să-l ajute, înota înainte și, întorcând capul, îl îndemna să vină după ea, sau, înotând spre el, foarte aproape, îi căuta privirea, întindea mâinile spre el și aproape îl susținea, sau se cufunda în adâncimea valului verde, încercând să-l sperie prin dispariția sa; curentul continua să-l tragă, repede, implacabil; nici nu mai încerca să lupte – apa se închidea tot mai mult deasupra lui, din masa verde, unduitoare, ieșea o figură plată cu ochi bulbucați și spălăciți; figura asta

se umfla ca un balon umplut cu aer, devenind vișinie, transformându-se în chipul cu ochi de linx, și zecile, sutele de mâini ale celor care în ajun, la poalele muntelui, râdeau ca niște bezmetici și îl arătau cu degetul, se întindeau spre el precum foarfecele unui scorpion gigantic, – el mai făcu vreo câteva eforturi, cele din urmă, disperate, însă corpul lui, devenind dintr-odată moale, alunecă spre adânc cu mare iuțeală.

Stătea culcat lipsit de puteri, cu capul cufundat în pernă, cu ochii închiși; lângă el, sprijinindu-se în cot, Anna Grigorievna îi ștergea sudoarea de pe frunte. În jurul capului, cufundat în pernă, se formaseră cute, împrăștiate ca niște raze, la fel ca în tabloul lui Kramskoi, care l-a înfățișat pe patul de moarte, însă pe fața lui nu se citea nici severitate, nici împăcare.

* * *

Norii violacei suspendați peste Pădurea Neagră și Turingia, pierzându-și încărcătura de electricitate, deveniseră nori obișnuiți, plumburii, care pluteau agale deasupra Baden-Badenului, presărând o ploaie măruntă peste acoperișurile ascuțite și pe pavajul străzilor; vara trecuse de jumătate și, cu toate că mai erau multe zile călduroase, Anna Grigorievna, profitând de acest răgaz, se apucă să cârpească lenjeria și îmbrăcămintea, stând pe marginea patului, ca de obicei cu picioarele ascunse din pricina încălțărilor uzate, și nădăjduind că vremea proastă le va grăbi plecarea. Fedia, ca întotdeauna, făcea curse între casă și cazinou, aducând uneori renglote, stru-

guri și alte fructe, udate de ploaie, ascunzându-le la spate, să-i facă o surpriză Annei Grigorievna; însă cel mai adesea cădea în genunchi dinaintea ei, numind-o îngerul lui, cerându-i iertare că o face nefericită; ea se oprea din cusut, stăpânindu-și oftatul se apropia tăcută de comodă și îi dădea cei din urmă friderici, cei din urmă guldeni sau franci – în aceste momente, când ea tușea ori strănuta, el o detesta și se supăra, pentru că erau banii ei, banii mamei ei, și ea i-i dădea lui fără să crâcnească, zdrobindu-l cu noblețea sufletului ei; el i se arunca din nou la picioare, zicând că îi fura banii, că ea trebuie să-l urască, dar asta nu făcea decât să-i sporească ura față de ea, dar și față de sine – ea strănuta înadins și tușea înadins și rămânea acasă toată ziua, ca o croitoreasă, și refuza să iasă cu el în oraș, ce dacă ploua, căci deocamdată încă aveau umbrele – rostea această frază, accentuând în mod deosebit pe cuvântul *încă*, de parcă nu din vina lui rămăseseră fără bani – pe urmă, când o vedea cu câtă osârdie, chiar scoțând puțin vârful limbii, își cârpea rochia ponosită, el se simțea năpădit de tandrețe și de milă, îi săruta mâinile și poala fustei, îngenunchea din nou – acum din toată inima – și îi mângâia umerii și ceafa descoperită de părul strâns într-un coc greu ce o făcea să pară mai în vârstă și, poate, mai înțeleaptă; întotdeauna, chiar și când nu ieșea din casă, Anna Grigorievna își prindea părul cu o eșarfă de dantelă, subțire și transparentă, neagră, ca și cum purta doliu; el o ruga mereu să-și scoată eșarfa, dar ea și-o scotea fără tragere de inimă; el o mângâia, cufundându-și mâinile în părul ei, ea îl privea ușor încruntată, și el îi zicea

„bosumflata“, însă ea nu se putea uita altfel nici măcar la el; lăsând lucrul deoparte, sprijinindu-și bărbia în palmă, Anna Grigorievna ofta și îl mângâia gânditoare pe cap, ca și cum știa ceva ce nu știa el și încerca să-l ferească să afle. El nu mai câștiga aproape deloc, nici cu *pair*, nici cu *impair*, nici cu *passe*, nici cu *manque*, deși, în ciuda ploii și vântului, izbutea să se încadreze în cei 1457 de pași; intra în cazinou, înmâna portarului pălăria și umbrela udă, apoi urca scara și, intrând în sala de joc, cu inima bătând nebunește, îl căuta cu privirea pe necunoscut, dar necunoscutul, din fericire, lipsea, și el răsufla ușurat, pentru că nu era sigur că o să aibă curaj să-l îmbrâncească; lumina galbenă a candelabrului cădea pe fețele jucătorilor și ale chibiților care se înghesuiau în jurul mesei, el își făcea loc spre masă și pentru o clipă se simțea cuprins de un sentiment pe care îl încercase cândva, în tinerețe, când se așeza la o masă aranjată la un mare restaurant, la Dominique sau la Lerch, pe Nevski Prospekt, într-o companie veselă; începea să se simtă bine și plin de însuflețire mai cu seamă după cel de al doilea pahar de șampanie, când se gândea la ce îl mai aștepta în continuare: toasturile vesele, icrele negre servite în butoiașe de argint, râs și distracție, și poate chiar o vizită la „fete“; fracul îi venea impecabil, cămașa apretată îi răcorea plăcut corpul, și el se simțea centrul atenției și pândea momentul când o să rostească un toast deosebit de spiritual, prin care să-i cucerească pe toți. Însă, odată, când încă lucra la departamentul de geniu, el și cu vreo cinci-șase colegi au hotărât, cu un oarecare prilej, să pună mână de la mână și să meargă împreună

la restaurant; era cu ei și șeful de birou, superiorul direct, un individ mărginit, cu o familie numeroasă, întotdeauna strâmtorat și, pe deasupra, sub papucul nevestei, care îi lua toți banii până la ultima copeică; s-a întâmplat ca acesta să fie în birou când au hotărât să meargă la restaurant și s-a arătat dornic să participe, dar nu și-a depus contribuția, spunând că aduce pe urmă banii; nimeni însă nu l-a crezut, deoarece știau din experiență că n-o să plătească; l-au admis mai mult din malițiozitate, nu din alte motive. Fedia era în seara aceasta într-o dispoziție excelentă – chelnerul i s-a adresat lui când a venit să ia comanda; din separeul vecin se auzeau voci vesele și râsete de femei, și, dacă te ridicai puțin, puteai să vezi coafurile înalte ale femeilor, fețele lor și chiar umerii dezgoliți; paharul de șampanie băut îi dăduse mai multă siguranță și el avea în minte un toast sclipitor cu care intenționa să-i uimească pe comeseni, însă șeful de birou, care până atunci nu scosese o vorbă, spuse pe neașteptate că dorește să rostească un toast; roșu la față de emoție, acesta se ridică și începu un discurs lung și plicticos despre serviciul în folosul patriei, în timp ce convivii schimbau priviri între ei, făcându-și cu ochiul; când toată lumea își goli paharul, Fedia, înciudat că nu fusese lăsat să-și rostească toastul, dar încă foarte bine dispus, glăsui: „Este ușor să ții toasturi când nu te costă nimic“, – zisese asta în treacăt, adresându-se, parcă, mai mult vecinului, un tânăr blond, apatic, coleg cu el și subordonat al aceluiași șef de birou; nu dăduse atenție cuvintelor rostite până când vecinul lui, prinzând un moment prielnic, îi spuse: „Ce ți-a

venit să spui asta?" – însă Fedia nu sesiză în vocea lui nici un reproș, ci dimpotrivă, se convinse o dată în plus de umorul său care era atât de subtil, încât nici nu și-a dat seama, dar ceilalți pricepuseră numaidecât tâlcul vorbelor lui; mâine, aceste vorbe de duh neobișnuite vor circula prin tot departamentul; a doua zi, șeful îl chemă la el și începu să-l critice pentru nu știu ce desen incorect executat; Fedia încercă să-i demonstreze cu multă ardoare că desenul este bine făcut; șeful ședea la biroul său imens, roșu la față, de parcă numai ce băuse șampanie, privind cu aer tâmp desenul din fața lui, însă când Fedia, socotindu-se învingător în această dispută, se îndreptă spre ușă, acesta, fără să ridice capul, roșu ca racul, îi spuse: „Așteaptă o clipă" – vocea îi tremura răgușită. „Ieri, după reflecția aceea a dumitale, n-am știut cum să reacționez. Trebuia să-ți trag o pereche de palme, dar n-am făcut-o." Fedia stătea în fața lui, mut de uimire, simțind cum îi bate inima și sângele îi năvălește în față, de parcă tocmai ar fi fost plesnit peste obraji; masiv, lat în spate, șeful de birou ședea cu capul plecat, ca un taur gata să împungă, și ochii lui mici și negri, precum cărbunele, aruncau scântei, și Fedia își aduse aminte cum acesta povestea că în neamul lui avea cerchezi sau, poate, georgieni, de la care a moștenit sângele fierbinte și răzbunător, însă nimeni nu credea așa ceva, toți socoteau că singura lui trăsătură caracteristică este tâmpenia, și iată, acum, poate prima oară în viața lui dădea dovadă de caracter. Pentru o clipă lui Fedia i se făcu milă de el, când se gândi ce trebuie să fi simțit acesta ieri, dar totodată își dădu seama

că încearcă fără să vrea un sentiment de respect și un soi de teamă în același timp; el bâigui un fel de scuză, cum făcuse cu câteva zile în urmă la cazinou cu necunoscutul. „Poți să pleci, ești liber", îi spuse șeful de birou, și Fedia, poate pentru prima oară de când lucra la departament, își dădu seama că acest bărbat mătăhălos, obtuz și trecut de tinerețe este *șeful lui* și de atunci viața lui la departament deveni insuportabilă. De obicei, el câștiga primele două jocuri, iar uneori chiar trei, atunci, cunoscutul carusel al jucătorilor și chibiților pornea să se rotească în jurul lui ca un vârtej, și el începea din nou să urce panta abruptă spre piscul drag cu palatul de cleștar, iar undeva, jos, figurile cunoscute învârteau hora lor jalnică, însă pe urmă începea să piardă, și pierdea cu atât mai mult, cu cât încerca să joace după un anumit sistem; însă pierdea și când renunța la orice sistem; apoi fugea acasă după bani, să mai încerce o dată, dar numaidecât pierdea totul și, din nou, dădea fuga acasă după bani – asta semăna cu ceea ce în medicină se numește slăbiciune irascibilă, când orice încercare stârnește un eșec și mai mare și, în același timp, dorința irezistibilă de a repeta încercarea; când scurta perioadă a ploilor luă sfârșit și soarele necruțător încingea iarăși casele din cărămidă roșie cu acoperișuri ascuțite și caldarâmul străzilor, viața soților Dostoievski la Baden-Baden începu să semene cu o noapte de insomnie, când ai ațipit și ești gata să adormi, simți cum trece timpul și nu poți să-ți dai seama când noaptea va lua sfârșit. La început, Fedia își puse amanet verigheta, pe urmă amanetă broșa și cerceii de aur ai Annei Grigorievna, pe care i le

dăruise la nuntă; când îl văzu plecând cu bijuteriile, Anna Grigorievna izbucni în hohote de plâns, poate pentru prima oară de când erau aici, și chiar începu să-și frângă mâinile, ceea ce nu-și îngăduia în prezența lui Fedia – cel puțin așa scrie în *Jurnalul* ei; când pierdu banii primiți pe cercei și pe broșă, se mulțumi cu mantila de dantelă, dar nimeni nu voia să i-o primească; la început se duse la bijutier, însă acesta îi spuse că nu primește decât obiecte de aur și îi recomandă pe un oarecare Weismann, dar la acesta ușa era încuiată. Fedia se întoarse acasă ud leoarcă – asudase, dar îl și plouase, pentru că, deși se instalase din nou vremea însorită, uneori se mai abătea câte o ploaie scurtă, care stropea și răcorea străzile și copacii; după-amiază, Fedia merse din nou la Weismann, însă acesta îi spuse că nu primește astfel de obiecte, și îi dădu adresa unei Mme Etienne; prăvălia ei se afla într-o piață pe care Fedia o cunoștea, dar nu fu în stare s-o găsească și tot timpul nimerea într-o străduță pe care se afla baia publică; până la urmă nimeri totuși în piață, din pricina ploii, hârtia în care era învelită mantila se rupsese și Fedia ducea pachetul sub braț să nu se vadă ce conține. Mme Etienne nu era în prăvălie, însă o cucoană care ieși din ușa ce ducea în camerele din spate îi spuse că ea este soră cu Mme Etienne și îl roagă să treacă mâine; se întoarse acasă în fugă, pentru că astăzi trebuia neapărat să câștige, și din nou se aruncă la picioarele Annei Grigorievna; ea îi dădu inelul de logodnă și el îl lăsă zălog la Weismann, care după spusele Annei Grigorievna era evreu; cu banii obținuți, Fedia câștigă o sută optzeci de franci; se

întoarse cu cele două inele amanetate și cu un buchet de flori, însă aceasta era ultima gură de oxigen înainte de agonia care se făcea simțită. Fedia se zbuciuma între casă și cazinou, abătându-se pe la casele de amanet ori pe la poștă, cu speranța că i-au sosit bani de la Kraevski; îmbrăcat în costumul negru cumpărat la Berlin, făcea niște mișcări ciudate: metamorfozat în jongler, strâns într-un tricou negru, cu joben negru pe cap și cu mănuși albe din piele de căprioară, el arunca abil în sus inelele de logodnă, rochiile și scurta de blană ale Annei Grigorievna, prinzându-le din zbor cu aceeași abilitate, uneori adăugând în această vâltoare de obiecte și jobenul lui negru; ori, preschimbându-se în balerin, îmbrăcat tot în tricou negru, executa pași și figuri de balet complicate pe fundalul caselor din cărămidă roșie ale Baden-Badenului; făcea piruete, întinzând mâinile când spre aer, când spre Anna Grigorievna; răspunzând la chemarea lui, ea venea dintr-o parte, ca și cum ar fi ieșit din culise, învăluită, precum Carmen, în mantila încă neamanetată, în vreme ce fusta lungă îi ascundea botinele scâlciate; când ea se arăta, el se lăsa într-un genunchi și, pocnind din degete, ori poate din castaniete, interpreta un fel de serenadă. Anna Grigorievna, smulgându-și șiragurile de mărgele, i le arunca lui – el le prindea din zbor, continuându-și serenada în acompaniamentul asurzitor al castanietelor; ea îi arunca mantila, apoi, pocnind din tocurile botinelor scâlciate în ritmul castanietelor, își scotea rochia și i-o întindea lui; el se ridica în picioare și arunca în sus mărgelele, rochia, mantila, jonglând cu iscusință, iar ea, în vremea

asta, își împreuna mâinile deasupra capului și executa mișcări cum fac de obicei dansatoarele orientale; obiectele azvârlite în sus nu mai reveneau la el, aruncă jobenul, și dispăru și acesta, apoi își scoase tricoul, care de fapt era costumul lui berlinez, aruncându-l și pe el undeva, în sus – nu plătiseră gazdei de patru zile, și ea putea foarte bine să nu le mai trimită prânzul, și Marie, când Anna Grigorievna îi ceruse de dimineață apă clocotită, îi spusese că lemnele de foc costă bani – Marie, fetișcana, care striga cât o ținea gura „*Ja*", gata oricând să facă un serviciu cu mult zel! De altminteri, servitorii sunt întotdeauna mai sinceri decât stăpânii lor, și numai după privirea pe care ți-o aruncă secretara poți să-ți dai seama, fără să greșești, ce părere are șeful despre tine. Se întorceau acasă pe Lichtentaler Allee după plimbarea de rigoare, pentru că altceva nu le mai rămăsese, decât să se plimbe ori să se prefacă măcar că se plimbă. Anna Grigorievna nu voia să meargă la plimbare pe această alee în rochia ei de toate zilele, aproape singura ce rămăsese neamanetată, însă Fedia insistase, și ei i se părea că toată lumea o privește; soarele cobora spre asfințit, luminând muntele precum și Castelul Vechi și Castelul Nou, și Fedia se opri să admire priveliștea, și o rugă și pe ea să se oprească, să se bucure de acest peisaj; pentru că era un moment foarte rar când lumina soarelui cădea în același timp pe cele două castele și pe vârful muntelui acoperit de verdeață; nu va trece un minut și cele două castele se vor cufunda în umbră și acest triunghi însorit va dispărea, însă Anna Grigorievna își urma drumul, de parcă nici n-ar fi

existat acest triunghi însorit, format de cele două castele crenelate și de vârful muntelui, mergea repede, ușor aplecată înainte, însă când el strigă: „Ania!", ea iuți pasul; el se repezi după ea: voia să se întoarcă măcar pentru câteva clipe, cât nu era încă prea târziu, când unghiul sub care cădeau razele soarelui încă nu se schimbase, însă, de bună seamă, era prea târziu – momentul trecuse, și el, din cauza ei, nu putuse să se delecteze cu această priveliște neobișnuită; alerga în urma ei pe alee, gâfâind, ciocnindu-se de trecătorii ieșiți la plimbare; ea o coti pe o alee laterală și pentru o clipă dispăru din vedere, însă pe urmă îi zări silueta printre arbori și i se păru că își ține fața în palme de parcă plângea. Ajunseră acasă aproape în același timp, totuși separat; ea intră în casă gâfâind, cu capul plecat, temându-se să n-o întâlnească pe proprietăreasă, pe Marie sau pe Tereza – cealaltă servitoare; el intră ca o furtună, stăpânindu-și cu greu furia; când ajunseră în apartamentul lor, o apucă de braț, vrând s-o tragă afară, dar ea se smulse și se aruncă pe pat așa cum era, în rochie și fără să-și scoată încălțările, cu fața îngropată în palme – întotdeauna îi strica momentele cele mai prețioase din viață: oare era atât de greu să se oprească măcar pentru o clipă și să privească muntele luminat de soarele ce cobora spre asfințit? – venind lângă pat, el îi desfăcu mâinile de pe față cu forța și văzu că nu plângea, avea ochii închiși, chipul ei avea un aer absent, distant, parcă era de piatră – aha, nici nu voia să-i răspundă! El începu să strige, ea își astupă urechile cu degetele, clătinând din cap, la dreapta și la stânga, apoi, de-abia

deschizând gura, începu să gângăvească înadins ceva de neînțeles, parcă să-l zădărască; el umbla încoace și-ncolo între pat și fereastră, ba luând-o de mâini, încercând să i le desprindă de la urechi, ba strigând că se aruncă pe fereastră, dar ea nu voia să știe de nimic și clătinând din cap, cu ochii închiși, continua să mormăie; atunci, scoțându-și redingota cumpărată la Berlin, el trase puternic de vestă, așa încât stofa pârâi și nasturii săriră pe dușumea – fără vestă nu-i mai primea costumul la casa de amanet, și asta îl înfurie și mai tare, astfel încât îi venea să facă un lucru ireparabil – s-o strângă de gât; îngenunche lângă pat și se uită la ea cu ură; era culcată pe spate, cu ochii închiși, cu palmele la urechi și cu buzele strânse, ca și cum voia să se izoleze de tot ce o înconjoară; din camera vecină bătu cineva la ușă – el sări în picioare, de parcă ar fi fost prins în flagrant delict și alergă să deschidă: era Marie – pesemne o trimisese proprietăreasa, ori venise din proprie inițiativă, dar, văzându-l pe chiriaș cu barba vâlvoi și cu vesta ruptă, deschise gura larg și o rupse la fugă; când Fedia reveni, Anna Grigorievna era culcată cu capul sub cuvertură, botinele scâlciate erau pe dușumea lângă pat – una se răsturnase pe o parte, și se vedea tocul pe jumătate tocit: Anna Grigorievna nu izbutise să le ducă la reparat; el se simți copleșit de un val fierbinte de tandrețe și duioșie, se lăsă din nou în genunchi lângă pat și începu să sărute marginea cuverturii care îi acoperea fața, apoi, ridicând-o cu grijă, văzu că doarme: fața ei era liniștită și senină, culoarea galbenă datorată stării ei de gravidă îi cuprinsese fruntea și chiar obrajii; el își

petrecu tot restul serii plimbându-se încoace și-ncolo prin camere, după ce aprinse lumânarea de pe biroul lui; din când în când se apropia de Anna Grigorievna și îi aranja cuvertura – pesemne reflecta la articolul său despre Belinski, care până la urmă n-a văzut lumina tiparului, dar mai degrabă îl preocupau alte probleme, pentru că a doua zi, dis-de-dimineață, însoțit de urările de drum bun ale Annei Grigorievna, se furișă din casă, ținând în mână pachetul cu rochia ei liliachie; trecând cu bine de ușa gazdei – pentru că nici ea și nici servitoarele nu trebuiau să-l vadă cu acest pachet –, el ieși în stradă și, ușor aplecat, ținându-se pe lângă case, ca un țigan hoț de cai, o luă la picior pe străzile orașului, care tocmai se trezea, spre prăvălia lui Weismann. Cei cinci taleri luați pe rochia Annei Grigorievna îi pierdu chiar de la cea dintâi mizã, și cu toate că asta era ceva nou, deoarece primele două-trei de obicei le câștiga, el nu fu surprins și nici măcar necăjit – acum se rostogolea spre poalele muntelui din ce în ce mai repede, și în căderea lui vertiginoasă, care îți tăia răsuflarea, se izbea de tot ce-i cădea în cale, fără măcar să simtă loviturile; ieșind de la cazinou, se îndreptă orbește spre hotelul Europa, fără să-și dea seama ce face; cunoscutul portar al hotelului îi bară calea cu pieptul său impunător, spunându-i că domnul Turgheniev este plecat; el nu-l crezu și încercă să-l ocolească, țintind să ajungă la scara largă de marmură, așternută cu covor roșu; portarul își desfăcu larg brațele ca să-i stăvilească trecerea, ca și cum ar fi vrut să prindă o găină, și tocmai în

acest moment apăru Goncearov: cobora pe trepte agale, deplasându-și greoi trupul voluminos, sprijinindu-se într-un baston cu măciulie de argint; zărindu-l pe Dostoievski, se opri pe ultima treaptă și îi întinse alene mâna grăsuță – de sus în jos –, privindu-l indolent cu ochii săi spălăciți, de pește; portarul se retrase fără tragere de inimă, ca un câine, alungat de stăpân în cușcă. Goncearov ascultă fără să scoată o vorbă ceea ce îi spunea Dostoievski cu înflăcărare și gesticulând agitat, apoi scoase punga, gâfâind de parcă urca scara, luă din ea trei galbeni și îi întinse musafirului. Salutându-l scurt pe Goncearov, vizitatorul ieși repede din vestibul și o rupse la fugă spre cazinou. Pierdu numaidecât cei trei galbeni, chiar cu un soi de înfrigurare, de parcă era torturat de dorința nepotolită de a pierde sau parcă juca„ cine pierde câștigă" – rapiditatea căderii îl fascina din ce în ce mai mult: incapabil să treacă de o limită când urca spre culmi, oare acum, rostogolindu-se la vale, va întâlni și aici o limită, o frontieră dincolo de care nu îi era dat să treacă? – căci aici nu existau circumstanțe exterioare de nici un fel, era suficient să te lași în voia acestei mișcări, a acestei stihii, și el, cu ochii închiși, se rostogolea în jos – chipurile familiare ale celor ce se învârteau în horă rămăseseră acum undeva sus, din nou îl arătau cu degetul, făcându-și cu ochiul și râzând: Turgheniev cu ținuta lui maiestuoasă, cu coama sa leonină și cu lornionul îndreptat spre el; Goncearov, gâfâind balonat, după un mic dejun din șase feluri; Belinski și Nekrasov, care discutau cu pasiune ceva cu totul

aparte; Panaev cu mustățile sale umede, pleoștite, și cu o privire de om beat; iar undeva mai departe – încă niște personaje, cunoscute și necunoscute, toate se priveau și își făceau cu ochiul, arătând spre el cu degetul, însă, lucru ciudat, hora lor era deplorabilă – ei nu vor cunoaște niciodată căderea amețitoare în voia căreia se lăsase el; umilitor era numai ceva mediocru, care ținea de cumpătare și de prudență – tocmai așa erau ei; doar o idee, o idee dominantă și copleșitoare poate să-l descătușeze pe om, să facă din el un ins liber și îl așază deasupra tuturor lucrurilor, chiar dacă pentru realizarea acestei idei este nevoie de crimă; toți acești domni erau incapabili nu doar să accepte o astfel de idee, dar chiar să o și înțeleagă, fiind ocupați să calculeze, să cântărească, să se supună unor considerații mercantile; ajuns acasă, el se aruncă la picioarele Annei Grigorievna, acuzându-se vehement pentru că pierduse iar la joc, însă nici o clipă nu se simți părăsit de acea fascinantă senzație de cădere care îi dădea un sentiment de superioritate și chiar de milă asupra celor din jurul său; o jumătate de oră mai târziu, mergea grăbit pe străzile încinse de soarele dogoritor ale Baden-Badenului, ținând în mână un pachet voluminos, în care, de data aceasta se afla costumul lui berlinez, pe care Anna Grigorievna îl curățase și îl călcase în lipsa lui; Weismann nu era acasă, atunci el dădu fuga la Josel, dar suma pe care i-o propuse acesta era derizorie, și se întoarse din nou la Weismann; peste o jumătate de oră, împingându-i pe jucători și pe curioși – acum îi era indiferent, ba chiar voia să fie îmbrâncit

și insultat, își făcea loc spre masa de joc; din cei doisprezece franci obținuți pe costum, pierdu dintr-o dată trei – senzația familiară de cădere vertiginoasă îl cuprinse din nou: să vadă toți cu cât ușurință și chiar bucurie pierde el la joc! – ei, care tremurau pentru fiecare creițar, care își calculau fiecare gest; mizâ încă trei franci pe *passe* și pierdu din nou – miza cu o ușurință extraordinară și la fel de ușor împingea cu dosul palmei banii pierduți; cunoscutul carusel se învârtea în jurul lui – niște personaje cu chipuri de ceară, vârându-și degetele în buzunarele jiletcilor, pipăiau pe fundul lor câteva centime prăpădite sau câțiva creițari, privind cu invidie cu cât dezinvoltură își pierdea el francii. În vremea asta, pe una dintre aleile laterale, evitând Lichtentaler Allee, aglomerată de perechi elegante, Anna Grigorievna, îmbrăcată în rochia ei cârpită, mergea cu pași hotărâți, aproape alergând; de dimineață tradusese din franceză, notând într-un caiet special semnele stenografice pe care numai ea le înțelegea; trebuia să se pregătească să-și câștige singură pâinea, și iat-o instalată la masa din sufragerie, scoțând cu sârguință vârful limbii, uneori acoperindu-și urechile cu palmele, când zgomotul ciocanelor din fierărie făcea să tresalte masa la care lucra ea, dar acum se impuneau măsuri grabnice și decisive: după un examen atent al rochiei recondiționate, punându-și pălăria împodobită cu o floricică și aruncând o privire fugară în micuța oglindă, unde întâlni o privire încruntată, tocmai potrivită, după opinia ei, pentru ceea ce intenționa să întreprindă, ieși în stradă furișându-se neauzită pe lângă ușa gazdei; apropiindu-se

de cazinou, încetini pasul, străduindu-se să adopte un aer ferm, detașat; urcând pe scară, intră direct într-una din sălile laterale, știind că Fedia, în prima jumătate a zilei, de obicei juca în sala mare; scoțând din pungă un franc, pe care îl păstra pentru zile negre, dacă, să zicem, proprietăreasa îi dădea afară din casă, fără să stea prea mult pe gânduri, mizâ pe *rouge* și câștigă, apoi pe *noir* și câștigă din nou – fu cuprinsă de o senzație asemănătoare cu aceea pe care o încearcă un om ce se hotărăște greu să intre în apă, dar odată intrat simte numaidecât plăcerea scăldatului; câștigase zece franci, însă asta era prea puțin, și mizâ încă o dată și încă o dată, iar grămăjoara de monezi care se afla dinaintea ei pe postavul verde începu să se micșoreze; începuse să piardă – o cucoană într-o rochie de culoare deschisă și pălărie cu voaletă reușea să pună miza înaintea Annei Grigorievna, ceea ce o împiedica să se concentreze – poate că se contaminase de la Fedia pe care necontenit îl deranja cineva de la joc. În vremea asta, Fedia, care juca în sala din mijloc, câștigă pe neașteptate cu *manque*, pe urmă cu *rouge* și chiar cu *zero*, și, cu cât juca mai nechibzuit și mai nebunește, cu cât continua să joace, „cine pierde câștigă", cu atât mai mult norocul era de partea lui; la un moment dat chiar îi trecu prin gând că, poate, tocmai în asta constă sistemul: să joace fără nici un sistem, dar gândul acesta îi licări ca un fulger și îl uită numaidecât; chipurile jucătorilor și ale curioșilor începură din nou să se învârtească în jurul lui, deși acum aproape că nu le observa – acesta era un *adevărat* carusel, care se rotea cu iuțeală nebună, astfel

încât fețele jucătorilor și curioșilor se contopeau într-o fâșie galbenă compactă, însă el simțea cum le atârnau fălcile de mirare și cu câtă invidie, invidie *adevărată*, se uitau cum aduna mizã după mizã, trăgând neglijent spre el banii câștigați – cât de departe erau acum de el! – el urca din nou spre vârf, și chipurile cunoscute, care continuau să-și joace hora, acum se aflau undeva jos, iar în vârful muntelui acoperit de nori se contura cunoscutul palat de cleștar. Mizã pe *zero* și dintr-odată pierdu aproape jumătate din suma câștigată; mizã pe *rouge* și pierdu din nou – dintr-odată totul se întunecă în jurul lui, pe fețele celor din jurul său se citea o bucurie cu greu disimulată, caruselul se învârtea acum doar în virtutea inerției – se rostogolea din nou în jos, lovindu-se rău, simțind că nu are de ce se prinde – teoria lui referitoare la cădere nu făcea două parale, el o scornise pur și simplu pentru a face mai puțin dureroase loviturile, prezentându-le altora și sieși sub aureola unei idei mărețe și a spiritului de sacrificiu. De altminteri, nu facem toți la fel, amăgindu-ne permanent, inventând teorii care să facă loviturile sorții mai puțin dureroase ori să justifice eșecurile și slăbiciunile noastre? Oare nu aici se află explicația așa-zisei cotituri care s-a produs cu Dostoievski la ocnă? Amorul lui propriu bolnăvicios n-ar fi putut niciodată să se împace cu umilințele la care a fost supus acolo, nu exista decât o singură ieșire: să considere aceste umilințe meritate. „Îmi port crucea, pe care o merit", spune el într-o scrisoare, dar pentru asta trebuia să-și considere toate concepțiile dinainte, pentru care suferise, ca fiind greșite și chiar criminale, și el a făcut asta, inconștient desigur; instinctul de conservare al psihicului uman, mai ales al psihicului unui om cu un moral nu destul de puternic, ce nu era în stare să-l pălmuiască pe Krivțov, cum a făcut-o unul dintre deținuți, sau să se răzbune pe cei ce-l umileau, acest instinct a funcționat, a făcut asta în locul lui nu numai fără să țină seama de argumentele rațiunii, ci modificându-le radical, adaptându-le, și numai din când în când, în clipele extreme ale vieții lui, ca un arc voltaic în întuneric, se aprindeau imagini și figuri șterse, care aruncau o lumină necruțătoare pe tablouri și scene din viața lui de ocnă și de surghiun, atunci el tresărea și intra mental în luptă corp la corp cu ofensatorii lui, dar și acum se dovedea învins; exact același sentiment de vinovăție salvator pentru conștiința lui îl încercase la ruletă din momentul incidentului cu individul necunoscut; într-o măsură mai mică asta se referea la relațiile lui cu cercul lui Panaev, dar și aici, căutând uneori să fie pe placul lui Turgheniev și chiar admirându-l, făcea asta neintenționat, sincer, apărându-și inconștient orgoliul și mândria, însă aici era mai simplu pentru că lupta putea să aibă loc în sfera intelectuală și morală, în domeniul lui, însă chiar și aici viziunile și imaginile amorului său propriu batjocorit nu-l părăseau. Dincolo de fereastra acoperită cu un strat fin de nea de culoare gri-murdar, îmi sări în ochi o serpentină roșie de neon: „Uzina din Ijorî". Ijorî însemna aproape Leningrad, suburbiile lui, casele de vacanță, periferiile populate de finlandezi cu părul bălai, cu fețe palide, inexpresive. „Fiind aproape de Ijorî..." Ori de câte ori trec

prin acest loc îmi vine în minte, acest vers de Pușkin și apoi, nu știu de ce, îmi trecu prin cap gândul că Pușkin mânca aici cotlet *à la* Pojarski, pesemne din pricina consonanței dintre „Ijorî" și „Pojarski", dar poate, într-adevăr, mânca aici cotlete Pojarski, în așteptarea cailor de schimb, flirtând cu fata căpitanului de poștă, în timp ce pe drumul cel mare ce ducea la Petersburg, în amurgul ce se lăsa, viscolul mătura ninsoarea; curând, o troică își face apariția, sunând din zurgălăi, cu vizitiul cocoțat pe capră, șfichiuind caii care alergau cu vioiciune; zăpada scârțâie sub tălpicile saniei, și în sanie, sub o cuvertură de blană, Aleksandr Sergheevici Pușkin gonește spre Petersburg bine dispus de vinul băut, de frumusețea fetei căpitanului de poștă, de balurile ce aveau să vină și de apropiata întâlnire cu vreuna dintre frumoasele mondene cu care încă din ajun înnodase o idilă; și în capul lui se cristalizează versuri și strofe care pe urmă vor fi retipărite dintr-o ediție într-alta a operelor complete, și zeci de pușkinologi vor analiza ritmul și măsura celor câteva strofe și vor stabili, în dezbateri furibunde duse până la epuizare în seminarii de istoria literaturii, data exactă, motivațiile și destinatarul dedicației acestor versuri. Ah, Pușkin, Pușkin! Cât de adânc ai pătruns în inimi și în cugete – Pușkin copil, un negrișor cu păr cârlionțat, cu ochi albaștri, ușor bulbucați (în ceea ce privește culoarea părului, discuțiile între specialiști nu s-au potolit nici astăzi), apoi, Pușkin la maturitate, cu părul inele, cu fața ce se subția spre bărbie, încadrată de niște favoriți nu prea bogați, care îi năpădeau figura, dându-i un aspect neîngrijit, și, în sfârșit, Pușkin

cel din portretul care atârnă în casa de pe Moika – o față palidă, vlăguită, cu șuvițe de păr lipite de fruntea brobonită, semănând cu un animal hăituit – pesemne că așa era în ultimele luni de viață, sau poate chiar în ultimele zile dinaintea duelului. Ah, acest Pușkin care a murit din pricina soției lui, o femeie rece și calculată, care nu se rușina să-și strângă corsetul în prezența lacheilor și chiar de față cu librarul, pe care îl chemase în budoarul ei să se târguiască pentru poeziile soțului, cerându-i cincizeci de galbeni în plus! Ah, Pușkin, Pușkin! Acest don juan zeflemitor, înflăcărat, duelist, trăgând cu pistolul în pielea goală într-o cameră de hotel la Chișinău, plimbându-se apoi prin oraș cu un fes roșu pe cap; Pușkin, care lăsase să-i crească unghia la degetul cel mic, ca un petrecăreț târâie-brâu sau ca un slujbaș de rând; Pușkin, care ajungea până la jumătatea urechii fermecătoare a soției sale, ceea ce nu-l împiedica s-o îmbortoșeze în fiecare an și să fie cumplit de gelos și nu întotdeauna fără motiv; dacă eram pictor, plăsmuiam un tablou pe care l-aș fi intitulat: *Nunta lui Pușkin cu moartea*, unde Pușkin ar fi fost reprezentat în stil realist, iar Natalia Goncearova sub formă de linii capricios arcuite, fiecare simbolizând anumite părți ale corpului: brațele, picioarele, capul sau torsul – o îmbinare ingenioasă care denaturează cu totul ideea noastră despre proporțiile corpului omenesc; am văzut astfel de tablouri în atelierul unei pictorițe moderniste pasionată să picteze asemenea figuri feminine, foarte asemănătoare între ele, menite să reprezinte un principiu drăcesc sau chiar satanic; liniile reprezentând brațele și picioarele,

încolăcite în jurul unui cap și corp la fel de abstracte, terminate sub formă de tentacule sau pur și simplu împletite între ele, nu pot fi urmărite decât cu ajutorul creatoarei acestor tablouri care ține în mână o baghetă, aidoma unui profesor de geografie care arată evoluția izotermelor sau a izobarelor; și n-ar fi rău dacă în timpul ceremoniei nupțiale, Goncearova ar înlănțui gâtul lui Pușkin cel real cu una dintre cumplitele sale linii – acesta ar fi aproape Pușkin în brațele unei caracatițe; de altfel, totul poate să pară extrem de naiv, însă după ce am vizitat atelierul pictoriței, ideea unui astfel de tablou începuse să mă obsedeze, și la următoarea vizită am încercat să-i sugerez această temă, dar ea mi-a zis că Pușkin o pasionează prea puțin, ca și pe mine, de altminteri, și asta mi-a plăcut, deoarece aproape că nu mai întâlnesc oameni care să nu-l socotească pe Pușkin idolul lor, mai cu seamă femeile și, în primul rând, poetele, începând cu Marina Țvetaeva, care a scris despre el: „Spaima soților, deliciul soțiilor", care i-a dedicat o carte întreagă și era în secret îndrăgostită de el, și sfârșind cu Bella Ahmadulina care l-a cântat în versurile ei somnambulești, însă cu greu s-ar putea găsi un admirator mai pasionat și mai fanatic decât Dostoievski, pentru care Pușkin era, poate, acel vis-antiteză inaccesibil, ca și Stavroghin, personificând armonia spiritului (poate aparentă), simțul onoarei (oare știa Dostoievski cu câtă slugărnicie l-a salutat Pușkin pe contele Orlov când s-au întâlnit într-o zi la Mariinka?), forța și tăria de caracter (știa oare Dostoievski că decembriștii nu prea aveau încredere în Pușkin, considerându-l inconsecvent și

gură-spartă?) și, în sfârșit, sângele rece al seducătorului care avea întotdeauna succes (aici – nimic de adăugat în paranteză), deoarece perfecțiunea lui Pușkin în acest domeniu era într-adevăr indiscutabilă; de altminteri, este posibil ca antiteza să constea și în altceva: prozatorul Dostoievski era, poate, poetul și romanticul cel mai pasionat al timpului său, în vreme ce poetul Pușkin era, poate, realistul cel mai lucid, esențialul însă consta, pesemne, în faptul că au trăit în epoci diferite, și astfel Dostoievski a avut norocul să evite vreo epigramă usturătoare, care, nu încape nici o îndoială, l-ar fi așezat pe Pușkin în același rând cu inamicii lui Dostoievski, sau, poate, chiar pe un loc special. Pierzând aproape totul, doar cu vreo câțiva franci în buzunar, Fedia părăsi sala principală și intră în cea vecină, mai mică, unde spre uimirea lui o văzu pe Anna Grigorievna jucând; la început crezu că se înșelase, dar nu, era ea, cu pălăria ei liliachie; alături stăteau niște bărbați străini în frac și câteva cucoane; dând din coate, își croi drum spre masa de joc, se apropie de Anna Grigorievna însă ea, probabil că numai ce mizase, fiindcă urmărea cu neliniște și încordare cum se rostogolea bila; el o luă de mână, și mâna ei era rece. Anna Grigorievna tresări și, văzându-l, se făcu palidă, însă lui acest lucru i se păru nostim și se înveseli dintr-odată. „Soția mea joacă la ruletă", își zise el amuzat, simțindu-se copleșit de duioșie – s-a hotărât să facă și pasul ăsta, numai să îndrepte, să salveze situația lor; ținând-o de mână, o trase la o parte de lângă masa de joc – lacrimi de ciudă și de rușine îi umpluseră ochii, dar ea îl privea încruntată, ca întotdeauna – „bosum-

flata" – el îi mângâie mâna cu tandrețe; ieșiră din cazinou și, fără să se înțeleagă între ei, o apucară pe o alee laterală în direcția muntelui – ea, sprijinindu-se de brațul lui, el, privind-o mereu în ochii unde se uscaseră lacrimile și acum licărea un zâmbet; el repetă de mai multe ori: „Vai, soția mea joacă la ruletă!" și începu și ea să râdă; ieșiră la poalele unui povârniș și începură să urce agale în direcția Castelului Vechi; când o apucară pe treptele ce duceau spre vârf, Fedia, începu să țopăie și să tropăie într-un anumit fel, zicând că astfel își nivelează tocurile care se tociseră în mod inegal; ajunși sus, când porniră în direcția castelului, el începu să numere pașii dintre băncile întâlnite în drum și când ajungea în apropierea unei bănci lungea pasul sau, dimpotrivă, mergea repede cu pași mărunți; trebuia neapărat să se încadreze într-un anumit număr, și numărul acesta nu-i ieșea, ceea ce nu prevestea nimic bun, dar Anna Grigorievna nu știa asta și credea că pur și simplu el se maimuțărește; după năzbâtia cu băncile, trecu la altceva: se lăsă într-un genunchi și începu să fluture din mână ca și cum ar fi salutat pe cineva, – se așezase în această poză auzind huruitul unei trăsuri – cine știe ce voia să spună prin asta –, însă trăsura era goală, doar vizitiul moțăia sus, pe capră. Fedia și Anna Grigorievna râseră îndelung de această scenă, apoi începură să urce pe o scară îngustă în spirală până ajunseră pe platoul cel mai înalt al castelului. Simțindu-se obosită, Anna Grigorievna se așeză pe o bancă de unde se deschidea o priveliște minunată spre Rin și spre Baden-Baden; Fedia se apropie de marginea platoului și strigă:

„Rămâi cu bine, Ania, mă arunc în prăpastie!" – în vale, departe, șerpuia pitoresc Rinul albastru, Baden-Badenul își etala bisericile gotice cu acoperișurile de țiglă ascuțite și verdeața bogată a grădinilor și parcurilor; mai la stânga de biserica din cărămidă roșie, din marea de verdeață răsărea clădirea albă a cazinoului, unde sub lumina galbenă a lustrelor, în fumul de tutun se mizau și se pierdeau bani și mâini tremurânde se întindeau și îi adunau cu lăcomie, însă toți jucătorii semănau mai mult cu niște marionete: un păpușar invizibil trăgea niște sfori invizibile, și marionetele în fracuri, cu figuri galbene cum e ceara, se mișcau ciudat, executând niște gesturi mecanice – cât de puțin semăna totul cu imensa întindere ce se deschidea privirii lui de pe marginea platoului! – aproape la același nivel cu el se zbenguia un stol de rândunici, iar undeva, și mai sus, la nivelul stâncilor ce străjuiau deasupra castelului, planau niște păsări mari – poate vulturi de munte, sau, poate, ulii, iar deasupra lor, cerul era atât de albastru, încât părea că se transformă într-un întuneric cosmic și se crea impresia că din clipă în clipă or să apară stelele, și el simți o stranie dorință să se desprindă de platoul pe care stătea și să zboare acolo, sus, spre cerul acela negru-albastru, să se contopească, să fie una cu el, să se confunde cu alte universuri care de-abia se nășteau ori se născuseră și erau populate de o omenire care își trăia veacul de aur. Anna Grigorievna stătea alături de el, ținându-l strâns de mână, și fața ei era palidă; el o conduse la o bancă și, aruncându-se în genunchi la picioarele ei, începu să-i sărute mâinile: cum a putut să uite

de ea și de Mișa sau de Sonia, obligând-o să urce atât de sus și speriind-o cu strigătele lui stupide? La întoarcere trecură pe la poștă să întrebe de scrisori; venise o scrisoare pe numele Annei Grigorievna, care conținea o sută de ruble, de la fratele ei Vania; acum puteau să-i plătească proprietăresei datoria și să nu se mai ferească de ea și, de asemenea, să răscumpere broșa, cerceii, inelele de logodnă și celelalte lucruri, și apoi să plece odată din acest loc blestemat. Hotărâră că vor pleca a doua zi, și, când sosiră acasă, Anna Grigorievna se apucă să facă bagajele, iar Fedia plecă să schimbe banii și să răscumpere broșa, cerceii și verighetele, dar când geamantanele erau aproape gata și Anna Grigorievna hotărî să iasă înaintea lui Fedia, băgă de seamă că îi lipsește conciul – ieri și-l pusese, doar astăzi, mergând la cazinou, hotărâse să nu și-l pună, pesemne mizerabila Marie i-l furase, ori îl ascunsese înadins; într-o zi se petrecuse o poveste asemănătoare cu chiloții – îi căutase peste tot și i-a găsit tocmai în ultimul sertar al comodei, unde, nu încape îndoială, îi vârâse Marie; acum această ticăloasă i-a ascuns conciul, să se răzbune pe ea și pe Fedia, fiindcă, într-o zi, îi dăduseră Terezei pere, iar ei nu, și asta se mai întâmplase o dată; Anna Grigorievna o chemă pe Marie, dar Marie îi spuse că văzuse conciul în ajun, și, probabil, Anna Grigorievna îl pierduse; când Anna Grigorievna o rugă să-i dea și ei fierul de călcat, Marie îi răspunse că tocmai calcă și ea; Anna Grigorievna înghiți fără să scoată o vorbă această jignire, și tocmai în acel moment sosi și Fedia – era palid și, căzând ca de obicei în genunchi,

îi spuse că pierduse la ruletă banii pe care Anna Grigorievna îi dăduse pentru răscumpărarea broșei, a cerceilor și inelelor. Trebuia să salveze banii ce mai rămăseseră, și Anna Grigorievna, cu o forță neobișnuită, îl ridică pe Fedia în picioare și îi spuse că se vor duce numaidecât la Weismann împreună, pentru că în el nu mai are încredere; vinovat, Fedia nu îndrăzni să protesteze; porniră spre Weismann, aproape alergând pe străzile Baden-Badenului, temându-se că n-o să-l mai găsească, dar el era încă la prăvălie, și ei recuperară costumul, cerceii, broșa și verighetele și se întoarseră, fără să se mai grăbească, acasă; gândul la conci stăruia în mintea Annei Grigorievna; acasă, căzu iar în genunchi și îi ceru zece franci, numai zece, să mai încerce o dată, o singură dată, ultima dată – niciodată n-o să mai aibă ocazia, căci mâine pleacă, și acum, ultima oară, el trebuie să câștige măcar o sumă mică – măcar zece franci, cât îi cerea el Annei Grigorievna, dar să câștige neapărat, fără pierderi – atunci ar putea să plece cu inima împăcată că el a avut ultimul cuvânt, că a dat ultima lovitură, și atunci totul ar căpăta forma unui triunghi isoscel, chiar și cu unghiurile laterale foarte ascuțite și cu vârful obtuz, totuși un vârf, altfel totul ar semăna cu o banală linie orizontală; căpătând cei zece franci, mai-mai să se împiedice de pragul micuț al ușii, el porni în fugă pe străzile întunecate, apoi, gâfâind din pricina grabei și emoției, ieși în Lichtentaler Allee, pustie la această oră, și se îndreptă spre clădirea cazinoului; în vremea asta, Anna Grigorievna reașeza lucrurile dintr-un geamantan, unde trebuiau să mai încapă trei farfurii, o

ceaşcă şi o tăviţă, apoi continuă căutările conciului. Fedia se întoarse cu un aer de falsă pocăinţă şi cu o pungă mare de caise, pe care o ţinea la spate – câştigase de prima dată, apoi, mizând pe *passe*, câştigase din nou, – şi nu mai jucase, pusese punct; ochii lui radiau linişte şi bucurie, astfel încât, la început, nu acordă atenţie povestirii Annei Grigorievna despre conciul pierdut, despre bănuielile ei, care se îndreptau spre Marie, şi despre grosolănia acesteia, dar când o pofti pe Anna Grigorievna să guste din caisele pe care le spălase cu grijă şi le aşezase pe o farfurie, iar ea refuză şi se apucă din nou să caute afurisitul conci, trăgând de sertarele comodei, el simţi brusc cum îl năpădeşte un val de iritare, ca atunci când este chinuit de arsuri la stomac – trebuia neapărat ca ea să-i strice acest moment de bucurie, acest triumf, modest, lipsit de importanţă, totuşi triumf, şi din pricina unui nenorocit de conci nu putea acum să savureze pe deplin bucuria vieţii; pentru aceste caise mersese până la celălalt capăt al Baden-Badenului, pentru că toate prăvăliile erau închise, şi abia îl convinsese pe un neamţ care îşi încuia prăvălia să-i vândă aceste caise pentru soţia bolnavă – *„für meine liebe kranke Frau"*, aşa îi spusese, vrând să-l înduioşeze pe neamţ, umilindu-se astfel în faţa lui, iar ea nici nu-l întrebase unde găsise caise la o oră aşa de târzie şi căuta întruna acel conci afurisit, – el începu să-i strige că este meschină şi întotdeauna îi strică totul, că numai fetele bătrâne poartă conci. Anna Grigorievna se opri din căutat, se îndreptă din şale şi se uită la el fără să clipească, încruntată, dar în ochii ei nu erau lacrimi,

şi nici măcar o umbră de reproş, ci doar sfidare şi disperarea de gheaţă a omului care a luat o hotărâre. „Plec mâine dis-de-dimineaţă, singură, iar dumneata faci ce poftеşti", spuse ea cu o voce de nerecunoscut, şi, apropiindu-se de geamantane, aplecându-se deasupra lor, începu să scoată din ele lucrurile lui – costumul, lenjeria, batistele – şi să le pună pe pat; felul cum făcea asta nu lăsa nici o îndoială cu privire la hotărârea ei – n-o mai văzuse niciodată astfel: părea o străină, o femeie tânără cu faţa obosită, aproape istovită, care nu se ştie cum se afla în aceeaşi cameră cu el – nu, de bună seamă, toate acestea i se năzăriseră lui, căci femeia din faţa lui trebuia să devină mama copiilor lui, copiii lor, şi încă astăzi, cu puţine ceasuri în urmă, ea se apropiase de el când stătea pe marginea prăpastiei, îl luase de mână cu fermitate şi delicateţe, îndepărtându-l de acea margine ca şi cum el, într-adevăr, se pregătea să se arunce în hău – deci îl iubea. Cu aceeaşi linişte pe faţă, ea continua să scoată din geamantan lucrurile lui; într-o clipă, el îşi închipui că ea pleacă şi el rămâne singur în aceste două camere mobilate cu zgârcenie de proprietăreasă, asurzit de plânsul copiilor care veneau de undeva de sus şi de loviturile de ciocan pe nicovală ce răzbăteau din curte; se văzu cum se întoarce de undeva şi intră în camerele goale, şi nimeni nu se bucură de venirea lui şi nu se grăbeşte să-i ofere ceai; noaptea, când se trezeşte şi se duce să-i spună noapte bună, pipăind cuvertura îşi dă seama că patul e gol. Ea mai scoase din geamantan câteva lucruri, apoi se apropie de comodă fără să-l învrednicească măcar cu o privire. „Ania, ai înnebunit!"

El căzu în genunchi și se târî spre ea, o apucă de mână și o duse la buze; mereu calmă, Anna Grigorievna își retrase mâna, și calmul acesta lui îi dădea fiori, – sări în picioare, încercă să-i întoarcă fața spre el, s-o privească în ochi, însă, brusc, dușumeaua i se clătină sub picioare, și în loc să vadă fața ei, cum se aștepta, deoarece își amintea bine că îi luase capul în palme, el văzu o ciudată pată albă, fără contururi – pierzându-și albeața, pata începu repede să se mărească și să devină azurie, trecând apoi în albastru, chiar un albastru-închis, precum cerul pe care îl văzuse astăzi de pe marginea prăpastiei – da, era un cer aproape nocturn, înstelat, dar stelele erau imense, semănau cu soarele, deși la ele te puteai uita, pentru că nu te orbeau, însă fiecare dintre ele emana împrejurul ei un nimb auriu; desprinzându-se de pământ, el zbura printre ele, dar, îndată ce se apropia de o stea, aureola dispărea și privirii lui se deschidea priveliștea unui ținut stâncos și pustiu, atât de pustiu, încât nici măcar nu se sfârșea cu o linie a orizontului; și pe îngrămădiri de stânci și bolovani, ce căpătaseră contururile neclare ale unor foste orașe, erau risipite cranii și oseminte umane; dinspre aceste pustiuri de piatră se degaja un iz ciudat – așa miroase ozonul după furtună; el continua să zboare, ușor, fără efort, precum păsările pe care le văzuse astăzi de pe platoul castelului, însă pe toate stelele, ori încotro ar fi zburat, nu vedea decât unul și același lucru: rămășițele unei vieți trecute, ale unei civilizații trecute – totul era mort; giganticele stele începură să se micșoreze, și pe fondul cerului negru se arătă o lună plină galbenă, strălucitoare, și din

ea ieși un scut, pe care scria de două ori cu litere slavonești: „Da, da"; acest scut luminos traversă cerul, de la un capăt la altul, de la răsărit spre apus, ceea ce făcea aluzie la menirea mesianică a Rusiei, și el zbura în urma acestui scut cu atâta ușurință, încât nu-și mai simțea greutatea corpului, parcă se contopise cu ceva inaccesibil care, acum, parcă devenise parte din trupul lui – el era culcat într-o rână între pat și perete, pe carpeta unde îl târâse, gâfâind, Anna Grigorievna; ea îi pusese o pernă sub cap, convulsiile se potoliseră, dar pe buze mai avea spumă, și ea i-o ștergea; el deschise ochii încet și se uită la ea fără să o recunoască. „*Comme ça*", spuse el pe franțuzește. „Sunt aici, Fedia, sunt aici cu tine", spuse ea, așezându-se în genunchi lângă el, și își lipi obrazul de fruntea lui rece, brobonită de sudoare. „Sunt aici, cu tine", și această repetiție sună ca un suspin plin de tristețe și duioșie.

Trenul pleca din Baden-Baden la orele două după-amiază, însă era de neconceput să plece fără conci, astfel încât căutările reîncepură dis-de-dimineață cu o forță nouă: rând pe rând, fură chemate Marie și Tereza, iar Anna Grigorievna și Fedia le supuseră unui interogatoriu încrucișat. Fedia, care după criza de epilepsie era într-o dispoziție foarte proastă, se enerva și chiar striga; încă de dimineață când se trezise și nici nu deschisese ochii bine, avusese neplăcuta viziune a unui triunghi cu vârful bont; încordându-și memoria, încercă să-și amintească ce ar putea să însemne asta, și numaidecât își aduse aminte: conciul pierdut, da, tocmai asta făcea triunghiul imperfect – ei nu puteau să plece până nu-l găseau; Marie

și Tereza îl căutară prin toate colțurile, pe urmă Tereza plecă, iar Marie se apucă să caute în patul Annei Grigorievna și în patul lui Fedia și, în sfârșit, îl găsi după patul lui; Fedia spuse că de dimineață căutase și el în acel loc și nu găsise nimic, iar acum conciul apăruse, deci Marie îl pusese acolo. Cu lacrimi în ochi, Marie dădu fuga la proprietăreasă, care intră în cameră ca o furtună și începu să strige, lovindu-se cu pumnul în pieptul plat, că ea nu ține în casă hoațe, că la ea în casă sunt numai oameni cinstiți. Anna Grigorievna o poreclise Mme Thénardier, după eroina lui Victor Hugo, din romanul *Mizerabilii*, femeie rea cu râs zgomotos și apucături grosolane, dar, cum se bătea așa cu pumnul în piept și striga ca o apucată, lui Fedia îi aducea aminte de o persoană cunoscută – ah, da, își aminti el – de Katerina Ivanovna din *Crimă și pedeapsă*, când aceasta, la praznicul de pomenire, cu pete roșii pe față și pe gât, cu pieptu-i tuberculos tresăltând agitat, încerca să demonstreze pătimaș originea ei aristocratică în râsul tuturor celor prezenți și mai ales al proprietăresei Amalia Ivanovna, o nemțoaică proastă și încrezută, – cât de bine creionase tipul Katerinei Ivanovna, deși în scena de față totul era tocmai invers, însă atmosfera scandalului gata să izbucnească era cât se poate de veridică! – din noiembrie anul trecut nu mai scrisese nimic: mai întâi căsătoria, pe urmă ruleta asta care îi scosese totul din cap, încât nici articolul despre Belinski nu putuse să-l isprăvească, însă toate aceste gânduri îi licăriră prin minte doar așa – printre altele, vocea proprietăresei răsuna acum de afară, povestea conciului se terminase; el ședea la birou, cu bărbia sprijinită în palme, cu

ochii închiși, în fața privirii lui lăuntrice apăru din nou triunghiul cunoscut, cu vârful retezat – câștigurile de ieri le realizase din două încercări, trebuia să mai facă o încercare, dar pe un număr impar, mai cu seamă „trei", care putea să pună punctul final – până la plecarea trenului mai erau două ore și ceva, în vremea asta putea să câștige o avere – pierdea ultima posibilitate, ultima șansă, șezând fără rost la birou, în timp ce acolo, undeva foarte aproape, la capătul cunoscutei Lichtentaler Allee, într-o clădire albă cu etaj, cu turnuri terminate cu vârfuri ascuțite, cu ferestre înalte acoperite cu draperii verzi, pe mesele învelite în postav verde, sub lumina lustrelor ce răzbătea prin fumul de tutun, străluceau grămăjoarele de galbeni, precum ferecăturile icoanelor din biserică în lumina pâlpâitoare a lumânărilor. Jurând Annei Grigorievna că este pentru ultima oară și că de data asta nu va face decât să privească, dar pentru orice eventualitate o roagă să-i dea un gulden, doar atât, el porni spre cazinou. Anna Grigorievna, din spirit de economie, hotărî să împacheteze toate cărțile în rochia sa cea neagră și apoi în pardesiul lui Fedia, să poată lua pachetul în vagon ca bagaj de mână; în afară de asta, trebuia să mai inspecteze încă o dată toate sertarele comodei și paturile, să se asigure că n-au uitat nimic. Între timp, Fedia se întoarse și, îngenunchind, spuse că pierduse totul, că este un ticălos, fiindcă amanetase iar verigheta; acum nu mai aveau bani de călătorie, și porniră amândoi spre Moppert, care locuia aproape, după colț, să amaneteze cerceii – grămezile de galbeni continuau să-și trimită misterioasele sclipiri, precum făcliile în biserică, și, când mai rămăsese un ceas și jumătate

până la plecarea trenului, Fedia, cu cinci franci în buzunar, se îndreptă din nou spre cazinou – adineauri, când pierduse și zălogise inelul, se înfierbântase rău și jucase a șaptea încercare (șapte, număr impar) pe *zero*, sperând că „șapte", o să-i poarte noroc, dar pierduse totul, și crupierul pusese banii lui în grămada comună, apoi o netezise cu palma, distrugându-i vârful – acum, el voia pur și simplu să mai privească o dată grămăjoara de monezi de lângă crupier, s-o vadă în momentul când se va sfârși cu un vârf ascuțit; în picioare, în spatele jucătorilor și al chibiților, ridicându-se pe vârfuri, încercând să urmărească printre capetele lor grămăjoara de galbeni de lângă crupier, care ba se micșora, ba se mărea în funcție de mersul jocului, strângând în palmă moneda de cinci franci, el aștepta cu strângere de inimă momentul când grămăjoara se va ascuți și va căpăta un vârf bine definit; simțea că acest moment trebuie să devină hotărâtor în viața lui; când grămăjoara de galbeni, unde crupierul adăuga necontenit noi porții de monezi pierdute de către jucători, deveni atât de mare, încât părea că este pe cale să se năruie și să-și piardă forma de con, el, fără să-și dea seama ce face, se strecură spre masa de joc și, îndată ce crupierul invită jucătorii să facă jocurile, el mizâ pe impar moneda sa de cinci franci – bila porni ca turbată și aproape numaidecât sări și se opri la *zero*; concomitent, din toate părțile răsunară exclamații de bucurie și de disperare: câțiva jucători câștigaseră sume frumoase, alții poate pierduseră averi întregi; el se strecură prin mulțimea de vizitatori ai cazinoului cu capul între umeri; pierduse la joc și ultima monedă, iar odată cu ea se spulberase și ultima lui

speranță; acum se rostogolea în jos definitiv și irevocabil, fără să încerce măcar să se agațe de ceva; când ajunse acasă, palid și răsuflând din greu, Anna Grigorievna parlamenta cu gazda, care pretindea încă unsprezece guldeni, – furioasă, proprietăreasa se bătea din nou cu pumnul în piept și striga că ea are mai mulți guldeni decât Anna Grigorievna și decât Fedia; apoi ceru să i se plătească pentru servitoare și pentru lemne; Anna Grigorievna îi întinse doi guldeni, dar ea îi spuse că nu e de ajuns, iar când Anna Grigorievna îi mai adăugă unul, stăpâna casei începu din nou să se bată cu pumnul în piept și să strige că la ea în casă nu există oameni necinstiți; când, în sfârșit, ieși, Fedia plecă să caute o birjă, dar ea reveni și ceru optsprezece creițari pentru o oală spartă – în vremea asta Fedia se întoarse cu trăsura, nădușit leoarcă, încât Anna Grigorievna se temu să nu răcească – proprietăreasa intra și ieșea din cameră necontenit, cerând de fiecare dată ceva și bătându-se cu pumnul în piept. După ce mâncară în grabă franzelă cu jambon, cumpărate de Fedia când ieșise după birjă, ieșiră din cameră și coborâră scara; proprietăreasa ieși să asiste la plecarea lor, iar Marie care stătea pe palier, nici măcar nu întoarse capul înspre ei – această fetișcană ingrată, căreia îi dăduseră de atâtea ori fructe și alte mărunțișuri, nici măcar nu voia să-și ia rămas-bun de la ei! – în stradă, lângă trăsura care îi aștepta, dădură peste plozii murdari ai fierarului, care urlau tot timpul și nu-i lăsau să doarmă. Când urcară în trăsură, la fereastră apăru Marie și proprietăreasa – aceasta striga ceva și îi amenința, încât o clipă crezură că vor fi bombardați cu pietre; trăsura se urni din loc, copitele cailor

țăcăniră pe caldarâm – drumul lor trecea pe străzile cunoscute ale orașului, străjuite de salcâmi, pe lângă casele cunoscute cu acoperișuri de țiglă, cu obloanele trase la această oră a unei după-amiezi foarte călduroase, chit că era sfârșitul verii. Fedia, în costumul său negru cumpărat la Berlin, acum destul de ponosit, ședea aplecat, ținând pe genunchi bocceaua în care erau legate cărțile; Anna Grigorievna era îmbrăcată în rochia liliachie peste care își pusese mantila, ce izbutiseră să o răscumpere, iar acum acoperea tocmai bine ponoseala rochiei; pe cap avea pălăria cu voaletă, iar Fedia – pălăria sa neagră, pe care și-o scotea întruna să-și șteargă sudoarea. Privind casele și străzile cunoscute, mai ales Lichtentaler Allee, pe lângă care tocmai treceau, Anna Grigorievna avea impresia că trăiseră aici vreme îndelungată, o veșnicie și că, poate, în afară de asta, în viața lor nu mai existase nimic; o urmărea teama să nu se întâmple ceva în ultima clipă care să-i împiedice să plece de aici și se uita tot timpul la ceasul din turnul primăriei, ce se vedea din toate colțurile orașului, dar, slavă Domnului, sosiră la timp; în vreme ce hamalul se ocupa de bagaje, Fedia se duse după bilete – trenul era gata de plecare. Anna Grigorievna ședea pe o bancă lângă bocceaua cu cărțile, când, brusc, o zări pe Tereza, care alerga pe peron, uitându-se în toate părțile; Anna Grigorievna simți că i se face inima cât un purice, fiindcă ea presimțise că se va ivi ceva care să-i împiedice să plece de aici; văzând-o pe Anna Grigorievna, Tereza se opri și, gâfâind, începu să spună ceva repede-repede: Anna Grigorievna plecase cu cheia de la apartament; răsuflă ușurată și, scotocind în poșetă, găsi cheia – într-adevăr, avea

acest obicei prost să ia cu sine cheile de la apartament; odată cu cheia îi dădu Terezei și câțiva creițari, Tereza îi mulțumi și îi ură drum bun – era omul cel mai bun din Baden-Baden, o ființă oropsită, supusă, și îi era rușine de felul cum se purtase proprietăreasa cu ei. În vagon era o căldură înăbușitoare, însă când trenul se puse în mișcare se mai răcori puțin; prin dreptul ferestrei defilau casele de cărămidă roșie cu acoperișuri de țiglă, în depărtare se zăreau munții cu păduri verzi, și pe unul dintre ei se aflau Castelul Nou și Castelul Vechi și stâncile ce atârnau deasupra lor; acum, când plecau pentru totdeauna, ea vedea ca în ziua sosirii lor frumusețea acestui orășel și a munților din jurul lui; în depărtare sclipeau apele albastre ale Rinului, și pentru o clipă se simți copleșită de tristețe. „A pleca înseamnă a muri puțin", scria Țvetaeva chiar când părăsea cele mai nesuferite locuri, pe mine, de asemenea, mă cuprinde tristețea, pesemne fiindcă știu că nu voi mai reveni niciodată. Fedia cumpărase niște struguri roșii, dulci și parfumați, din păcate prea puțini, pe care îi mâncară în vagon; trenul străbătu Pădurea Neagră și pădurea Turingiei, pe urmă opririle deveniră foarte dese și pasagerii se schimbau unii cu alții în compartiment: mai întâi – două bătrâne și o cucoană cu baston, care mergea la Basel; apoi o cucoană răscoaptă, cu figură serioasă, care – cum hotărâse, nu se știe de ce, Anna Grigorievna –, dorea să se mărite, pe urmă – un neamț tinerel, care o călcă pe Anna Grigorievna pe picior și se scuză politicos, foarte vorbăreț, din care pricină Fedia se retrase numaidecât în colțul canapelei, de unde îi fulgeră, în tăcere, pe Anna Grigorievna și pe neamț cu o

privire mânioasă care nu prevestea nimic bun; urmă o cucoană în doliu, care voia să știe dacă în Rusia mai există pașapoarte – acte de identitate și o luă pe Anna Grigorievna drept nemțoaică, ceea ce însemna o jignire; în sfârșit, o pereche de tineri căsătoriți; într-o gară, Fedia coborî să cumpere sandvișuri, dar, cum nu avea mărunțiș, îi dădu vânzătorului zece franci, iar acesta îi dădu restul mai puțin cu un franc; când Fedia îi spuse de francul lipsă, făcu pe surdul, ocupându-se de alt cumpărător; în acest moment, mecanicul locomotivei slobozi cel de al treilea semnal sonor, și Anna Grigorievna se neliniști, fiindcă biletele erau la Fedia; auzind cel de al treilea semnal, Fedia strigă atât de tare că vrea înapoi francul său, încât acoperi șuieratul locomotivei; când ajunse în compartiment, ciufulit, roșu și extrem de agitat, povesti totul neamțului cel vorbăreț, adăugând cu glas tare că nicăieri nu sunt atâția escroci ca în Germania; cele două bătrânele protestară între ele cu voce tare, zicând că nu-i adevărat, dar neamțul cel tânăr, din politețe, fu de acord cu el, așa că Fedia, se simți, fără îndoială, răzbunat până la un anumit punct pentru pățania lui cu sandvișurile și pentru curtea fățișă pe care neamțul i-o făcea Annei Grigorievna; afară apăru din nou Rinul, larg, cu apa verde-albastră, barat de grupuri de stânci, și Anna Grigorievna se bucură ca de o veche cunoștință.

A doua zi, dimineața, sosiră la Basel. În gară era puhoi de lume, iar Anna Grigorievna și Fedia nu știau dacă trebuie să-și aștepte bagajele, dar neamțul cel vorbăreț, care, curios, se afla tot lângă ei, le spuse că vor primi bagajele la Geneva. Anna Grigorievna

și Fedia, care ținea bocceaua cu cărțile, precum prințul Mîșkin când a sosit în casa familiei Epancin, urcară într-un mic omnibuz, și Fedia, în trecere, călcă o englezoaică pe picior, apoi dădu bocceaua Annei Grigorievna și alergă la gară să afle ce-o să fie cu bagajele lor; se întoarse după câteva minute și o călcă din nou pe englezoaică; omnibuzul porni pe străzile marelui oraș, apoi intră pe un pod peste o apă mare, și Anna Grigorievna fu plăcut surprinsă când află că era tot Rinul; pe pod, lângă parapet, câțiva bătrâni chercheliți discutau, gesticulând, ceea ce o duse pe Anna Grigorievna cu gândul la caracterul iluzoriu al libertății în Elveția; pe urmă, soții Dostoievski sosiră la Hotel Goldenes Kopf, unde recepționerul și băieții de etaj erau și ei chercheliți, în consecință, crezând că Anna Grigorievna, Fedia și englezoaicele formează o singură familie, voiau să-i instaleze în aceeași cameră.

După ce se instalară, soții Dostoievski plecară să viziteze orașul, în primul rând catedrala și muzeul. Era o zi mohorâtă, și tablourile erau prost luminate, mai ales cele din catedrală. La muzeu, deși era mai bine luminat, tablourile, cu excepția unuia singur, nu atraseră în mod deosebit atenția cuplului Dostoievski. Acest tablou, aparținând lui Holbein cel Tânăr și pe care Anna Grigorievna îl numește *Moartea lui Isus Christos*, deși titlul exact este *Christos mort*, avea forma unui dreptunghi alungit și, spre deosebire de tablourile obișnuite, în care Christos martirizat, sau mort, este reprezentat cu o nuanță de romantism, înfățișa un cadavru, întins pe un cearșaf alb, ca la morgă, cu nasul ascuțit, cu trupul tor-

turat și atins de primele semne ale descompunerii, vizibile mai cu seamă pe față și pe tălpile exagerat de mari, încât Anna Grigorievna se uita îngrozită la acest tablou, în vreme ce Fedia era entuziasmat. Zărind un scaun lângă perete, se apropie de el cu pași repezi și hotărâți și, așezându-l aproape în mijlocul sălii, se urcă pe el și își pironi ochii asupra tabloului; o copie a acestui tablou lung, pe orizontală, atârna deasupra unei uși din casa lui Rogojin din strada Gorohovaia, da, era tocmai potrivit acolo, și prințul Mîșkin, care văzuse tabloul în Elveția, trebuia să spună tocmai ceea ce gândea acum bărbatul care se urcase pe scaun: „Un astfel de tablou te poate face să-ți pierzi credința", deși nici el nu știa atunci cum arată figura negustorului cu ochi mici și focoși, mistuit de pasiune pentru o femeie decăzută, dar mândră – eroina eternă a lui Dostoievski, care îi atâța în mod dureros simțurile și fiind astfel incapabilă să i le satisfacă –, nici fizionomia prințului, acest Cavaler al Tristei Figuri, jumătate Christos, jumătate Don Quijote, suferind de aceeași boală ca și bărbatul care urcase pe scaun, nici figurile, și nici numele altor personaje ce urmau să le poarte în roman, nici evenimentele și scenele ce trebuiau să se petreacă, dar tabloul era un detaliu foarte distinct – primul cristal separat dintr-o soluție suprasaturată; restul, încă învăluit într-o ceață groasă, trebuia să vină de la sine; își lipi privirea de tablou cu o intensitate sporită, însă pentru câteva momente el își pierdu culorile, părea chiar că se dizolvă, și în locul lui își făcură apariția fețele bine-cunoscute: cea roșie cu privire de linx, cea plată cu ochi bulbucați, apoi fețele celor care jucau în horă și pe urmă, așezându-se

pe vârful muntelui în amfiteatru, arătau cu degetul spre el și, chicotind, își făceau cu ochiul unul altuia, încât el avea de gând să coboare de pe scaun, dar în clipa următoare dispărură toți, și el văzu din nou limpede chipul și trupul lui Christos mort și auzi fraza despre pierderea credinței spusă de altcineva – și această cugetare trebuia să devină punctul central al romanului; atunci, din ceață, începură să se ivească niște obiecte, scene și imagini nedeslușite: un cuțit scânteietor – un țăran îl înfige în altul, rostind: „Doamne Isuse Christoase, iartă-mă", și își ridică ochii spre cer; un soldat își vinde cruciulița de cositor, zicând că-i de argint; cuvintele adresate lui Dumnezeu de o tânără țărancă la vederea celui dintâi zâmbet al pruncului ei; apoi schimbul de cruci între două personaje principale ale romanului; Grădina de Vară neobișnuit de pustie, cu nori de furtună deasupra orizontului; și iar cuțitul, scânteind în coridorul întunecos al unui hotel ieftin de lângă podul Liteinîi din Petersburg, și privirea scurtă a ochilor mici, strălucitori, ai ucigașului, și din nou cuțitul sclipind în bezna nopții când este înfipt în pieptul femeii mândre și decăzute, – supraveghetorul muzeului se apropie și îl trase de mânecă pe vizitatorul cocoțat pe scaun, alături se afla și Anna Grigorievna, care se scuza pentru comportarea ciudată a soțului ei, se temea că vor fi amenințați, el coborî ascultător, ca un somnambul, ca și cum nu-l interesa că fusese obligat să coboare; mergea alături de Anna Grigorievna, mai întâi prin muzeu, spre ieșire, apoi pe străzile orașului, pe care circulau trăsuri și omnibuze, pe lângă clădiri înalte cu vitrine sclipitoare, încrucișându-și calea cu trecători grăbiți,

fără să observe nimic din toate acestea: se afla în vârful muntelui, vârful acelui munte care mai demult i se părea inaccesibil, și de pe această culme lui i se deschidea priveliștea întregii planete, cu orașele și fluviile, cu satele, oceanele și bisericile sale, cu viața ei agitată și plină de contradicții tragice; pesemne, acum se afla în acel palat de cleștar după care tânjea cu atâta dor, încercând mereu să ajungă în vârful muntelui; se întoarseră la hotel și dejunară, seara mai făcură o plimbare, iar noaptea, înotară departe, dincolo de orizont – mișcările lor erau ritmice și respirau amândoi deodată, se cufundau în apă, apoi, zvâcnind puternic, ieșeau la suprafață, și curentul potrivnic nu-i mai împingea în altă direcție – dincolo de ferestrele acoperite cu o peliculă fină de zăpadă se succedau încet niște halouri ceţoase: erau luminile de pe peronul gării Moscova; pasagerii nerăbdători se înghesuiau pe coridor cu valizele și genţile lor; ușa de la capătul vagonului era deschisă, lăsând să pătrundă în vagon valuri de aer rece; trenul se opri – cu geamantanul în mână, coborâi și eu în urma celorlalți pe peron, îndreptându-mă împreună cu călătorii și cu cei veniți să-i întâmpine spre clădirea gării care se contura confuz prin vălul de ceață rece; pe peronul de vizavi se afla un furgon încărcat cu genți mari de sport bleumarin pline cu crose de hochei: echipa Dinamo Moscova, care jucase astăzi cu Zenit Leningrad, se întorcea acasă cu Săgeata Roșie.

* * *

Piața din fața gării Moscova era aproape pustie, cea mai mare parte a călătorilor dispăruse la metrou,

ceilalți se îndreptară spre stația de tramvai, care se afla în stânga pieței, de fapt pe strada Ligovka, și doar un mic grup de temerari încercau să prindă vreunul dintre taxiurile care se apropiau din când în când de clădirea gării – în jurul fiecărei mașini libere se isca o adevărată bătălie; se apropia de miezul nopții, în lumina felinarelor și proiectoarelor care iluminau piața se zăreau plutind fulgi rari de nea, din pricina gerului ți se lipeau nările, omătul scârțâia sub picioare; la capătul pieței începea Nevski Prospekt, pustiu, cu două șiruri de felinare, unindu-se într-unul singur, care se pierdea în negura nopții înghețate, și cu luminile șovăitoare ale celor din urmă troleibuze; ocolind piața, traversă mai întâi Ligovka: undeva, dincolo de stația de tramvai, în bezna străbătută numai de un lanț de felinare, lângă piața Kuznecinîi, se află o clădire obișnuită, cenușie, cum sunt multe în Petersburg, în care și-a trăit ultimii ani ai vieții și unde a murit pe canapeaua sa de piele, sub o reproducere a *Madonei Sixtine* ce i-o dăruise un prieten de ziua lui, și undeva, în aceeași direcție, într-un cartier cunoscut, mergea cu trăsura, alături de o femeie sulemenită, eroul din povestirea lui Bunin *Urechi clăpăuge*, pe care criticii literari o consideră o antiteză la *Crimă și pedeapsă*; traversând Nevski, ajunsei în strada Insurecției, fostă Znamenskaia – pe strada asta, de asemenea, el trecea adesea, când mergea în vizită la Maikov, care locuia aici, sau întorcându-se de la redacție ori de la tipografie, care se aflau pe Nevski, când mergea spre casa lui Slivceanski, unde a locuit și el o vreme, ori spre casa lui Strubinski de lângă biserica greacă, în

care de asemenea a locuit. Când veneam la Leningrad, trăgeam întotdeauna la o prietenă a familiei noastre, care locuia pe Znamenka încă dinainte de război. Zăpada scârțâia sub picioare, valiza nu era prea grea, mergeam fără să mă grăbesc, respirând cu plăcere aerul rece al nopții, privind șirurile de felinare, drepte și egale ca și pe Nevski, unindu-se, la fel, într-un singur șir și dispărând în depărtare; la o intersecție mă oprii, lăsând să treacă un tramvai, care lua cotul cu un zgomot asurzitor – două sau trei vagoane, cu geamurile brumate, prin care de-abia se deslușeau siluetele câtorva pasageri întârziați; blocul în care locuia prietena mamei se afla chiar după intersecție, intrai în holul murdar, unde întotdeauna mirosea a pisici, iar pe jos era plin de cioburi de la sticlele de vodcă sparte de beți după ce erau golite în trei sau chiar de unul singur, și începui să urc la etajul al doilea pe o scară abruptă de piatră cu treptele tocite, luminată cu zgârcenie de unul sau două beculețe; în fața ușii înalte, înnegrită de vreme, sunai, răsucind maneta soneriei vechi; cum nu se auzea nici o mișcare, mai răsucii o dată de manetă – în ultima vreme, Ghilda Iakovlevna devenise cam tare de ureche; în sfârșit, se auziră niște pași ușori și cheia răsucindu-se în broască, și în cadrul ușii înalte apăru o bătrânică micuță, Ghilda Iakovlevna, în halat, cu fața plină de riduri, cu gropiță în bărbie și cu părul negru; își vopsea părul pesemne de când o știu eu, și, astfel, în ochii mei nu a fost niciodată o femeie bătrână, a fost doar Ghilia, cum îi spuneam eu în copilărie, când locuiam în același oraș, și ea era cea mai bună prietenă a mamei; aplecându-mă,

o sărutai pe obrazul moale și zbârcit, la rândul ei, îmi aplică un sărut scurt. „Ai venit cu tramvaiul? Eram sigură că trenul o să întârzie. Am și sunat la gară. Cum e vremea la Moscova?“ turui ea, trăgând zăvorul la ușă, fără să asculte răspunsurile mele, urmându-mă în cameră, unde intrasem ca la mine acasă. „Ți-am pregătit patul. Să-ți încălzesc clătitele, sau îți plac reci? Am pateuri de la Eliseev. Mama ta mai ține regim? Încearcă și friptura de pui, a făcut-o Anna Dmitrievna. Mâine la prânz avem supă cu găluște și șnițel de vițel. Ieri am fost la piață. Voi, la Moscova, târguiți de la piață?“ Micuța masă rotundă era așternută și bucatele servite; vechiul fotoliu-pat era pregătit cu grijă, iar pe perna albă ca zăpada odihnea și un puișor. „Ghilia, de ce te-ai dus la piață pe frigul ăsta? Și puteai să mă aștepți pe mine să facem patul, de ce să te lupți singură cu fotoliul ăsta greu?“ Mă prefăceam că o cert, iar ea îmi răspundea pe un ton exagerat de tăios: „Ah, lasă-mă!“ și amândoi ne simțeam bine; scena se repeta de fiecare dată când veneam la Leningrad. Apoi, deschideam valiza și scoteam o cutie cu bomboane de ciocolată asortate și banane, care îi plăceau foarte mult. „Ești nebun!“ exclama ea, neputând să nu remarce că bananele nu sunt îndeajuns de coapte. Mama, care o cunoștea pe Ghilia „ca pe propriile buzunare“, cum îi plăcea ei să spună, ținea să mă asigure de fiecare dată că ciocolata și bananele vor ajunge la „Tania cea mică“, nepoțica unei prietene foarte bune a Ghiliei, care murise de cancer și care, spunea Ghilia, cândva, făcuse foarte mult pentru ea, sau la „Tania cea mare“, fata nepotului Ghiliei, care

divorțase de soție, și Ghilia se simțea vinovată, pentru că soția nepotului era nepoata fostului șef al Ghiliei, academicianul, iar Ghilia își dăduse toată silința ca această căsătorie să se încheie, sau la altcineva dintre protejații Ghiliei, rude și cunoscuți, deși, ca să fim drepți, trebuie să spunem că o parte din banane Ghilia o oprea pentru sine, iar bomboanele de ciocolată le dăruia medicului ei curant. Luându-mi prosopul, călcând în vârful picioarelor să nu trezesc vecinii, intrai în baie – o cameră mare, înțesată cu mobilă veche, cu albii și lighene, unde baia propriu-zisă ocupa doar o parte din încăpere și era separată de un paravan, pe care se aflau permanent rufe la uscat, ca și pe numeroasele sfori întinse prin cameră, astfel încât semăna mai degrabă cu fundalul unei scene de teatru; în acest apartament locuiau numai femei: două surori în vârstă, Haia și Țilia Markovna, amândouă grase și cu părul vopsit roșcat, pe care eu nu le puteam deosebi una de alta, cu atât mai mult cu cât pe la ele venea deseori o a treia soră, care locuia undeva la periferie; toate găteau tot felul de bunătăți – jumări, știucă umplută, plăcinte și ștrudele cu aromă de scorțișoară; apoi Lera, fiica uneia dintre cele două surori, o domnișoară planturoasă, răscoaptă, care dorea nespus să se mărite, dar, mândră, ascundea cu grijă acest lucru, și, în așteptarea norocului, lucra ca asistentă medicală pe o ambulanță; ea ori dormea, ori lipsea de acasă, și prin ușa deschisă de la camera ei se vedea patul mereu în dezordine, cu o pernă uriașă de puf și o plapumă albastră; și, în sfârșit, Anna Dmitrievna, o bătrânică

uscățivă, cândva frumoasă și bine făcută, acum însă îi tremurau capul și mâinile; ea o ajută pe Ghilia la gospodărie; cândva, stăpânise întregul apartament, împreună cu soțul ei, fost ofițer alb, împușcat de multă vreme; fuma cât e ziulica de mare ordinarele țigări Belomor în odăița ei, în fața televizorului veșnic deschis, nu refuza un păhăruț de vodcă și era extrem de devotată puterii sovietice, ceea ce o enerva întotdeauna pe Ghilia, care îi zicea că e proastă de dă în gropi; văzându-mă că mă îndrept spre baie, Ghilia, care știa că îmi place să fac duș în fiecare zi, îmi propuse să facă focul la cazan, pentru că Anna Dmitrievna scosese lemne din magazie încă din timpul zilei, dar refuzai categoric, pentru că era foarte târziu și nu voiam să deranjez. După cină, de obicei, mă culcam pe un fotoliu-pat, care era cam scurt, și picioarele îmi atârnau puțin, perna-sul mă incomoda, însă, dacă o dădeam la o parte, capul îmi venea prea jos; învelit în pătura pregătită de Ghilia, răsfoiam un volum de Dostoievski din ediția de opere dinainte de revoluție, care împreună cu alte ediții la fel de vechi, cu coperți cenușii sau bleumarin, gravate cu aur, erau aranjate în rafturile bibliotecii; restul cărților, care supraviețuiseră în timpul blocadei, precum și o întreagă bibliotecă, adăpostind cărți de urologie ce nu mai interesau pe nimeni se aflau în camera vecină, unde Ghilia se pregătea de culcare. Ea păstra cu sfințenie aceste cărți, care aparținuseră lui Mozea – Moisei Ernstovici – răposatul ei soț, și cu aceeași evlavie se ducea la mormânt de ziua lui de naștere sau de ziua morții lui, ori așa – pur și simplu;

murise în patul Ghiliei cu peste douăzeci de ani în urmă, venind acasă cu acea femeie pe care Ghilia o numea „ea", și al cărei nume nu-l știu nici azi; „ea" aproape că nu ieșea din casă și dormea pe canapeaua lui Mozea ce se afla vizavi de patul Ghiliei; camera aceasta mai avea o ușă care dădea în hol, astfel încât această femeie putea să vină fără s-o deranjeze pe Ghilia, care le cedase camera, și ea locuia în sufragerie, o cameră mică și îngustă, în care de obicei eram găzduit eu, și dormea pe acest fotoliu-pat deteriorat. În familia noastră Moisei Ernstovici era numit Mozea, pentru că așa îi spunea Ghilia – aici era, se vede, o influență germană: Moisei–Mozes–Mozea, căci își făcuse studiile în Germania încă înainte de revoluție, ca toți evreii, și poate chiar tatăl său suferise o influență germană, doarece „Ernst" era un nume pur german. Mozea era un bărbat înalt, îngrijit și punctual ca un german, chel cu desăvârșire, cu o mustăcioară subțire și cu ochi negri ironici, deasupra cărora atârnau niște sprâncene stufoase; era profesor de urologie la facultate, dar avea și clienți particulari, în tinerețe era un strălucit jucător de șah și primise chiar titlul de maestru al sportului, în general era socotit un om chibzuit și chiar zgârcit. Pe Ghilia o înșela, se pare, de multă vreme, și chiar cu mătușa mea, pe care am pomenit-o la început și de la care am luat *Jurnalul* Annei Grigorievna; în orice caz, la noi în familie se povestea mereu cum în tinerețe plecaseră toți trei în concediu – Mozea, Ghilia și mătușa mea – și cum au locuit toți trei într-o singură cameră; din pricina asta, mama o numea

pe Ghilia masochistă. În 1937, Mozea a fost arestat, dar, datorită unei intervenții, a fost curând eliberat. Ghilia povestea adesea cu amănunte captivante această istorie: cum a fost arestat, cum a stat la închisoare și cum s-a întors – într-o seară, târziu, s-a auzit soneria, ea s-a dus să deschidă, crezând că veniseră s-o aresteze și pe ea, dar era Mozea; ea s-a aruncat în brațele lui, nevenindu-i să-și creadă ochilor, iar, odată cu ea, Elza, cea mai bună prietenă a ei, care făcuse pentru ea atât de multe și care locuise cu Ghilia aproape tot timpul cât Mozea a stat la pușcărie, și apoi, în cinstea Ghiliei, își numise fiica Ghilda; Elza era prietena devotată a familiei, și Mozea i-a pus cel dintâi diagnosticul de cancer la sân, deși era urolog; femeia pe care Mozea o adusese acasă și pe care Ghilia o numea „ea" era o colaboratoare de la catedră – asistentă sau laborantă; de câteva ori el se mutase la ea pentru mai mult timp, și atunci Ghilia venea la noi, la Moscova, și discuta îndelung cu mama situația creată; odată, Mozea a trecut pe la noi și mama l-a luat la refec pentru toate, la care Mozea i-a zis: „Dumneata n-o cunoști pe Ghilia", și această frază era citată deseori la noi în familie – cu indignare de către mama și pe un ton filozofic de către mătușă-mea, care avea idei mai largi despre viață și îi plăcea să repete adeseori cuvintele lui Tolstoi: „Oamenii sunt ca fluviile"; în perioada peregrinărilor lui de la Ghilia la această femeie și înapoi, Mozea a făcut două infarcte, după al treilea – a venit să moară acasă, dar această femeie nu voia să-l părăsească, și Ghilia gătea pentru

toți, și doar în ziua morții lui „ea" a plecat undeva și nu s-a întors seara; peste noapte lui i s-a făcut rău, se sufoca, și a rugat-o pe Ghilia să-l ajute să se ridice ca să facă doi-trei pași prin cameră, crezând că după asta se va simți mai bine. Ghilia l-a ajutat, și, sprijinindu-se de ea, a făcut vreo câțiva pași spre biroul său, pe care și astăzi se află cărțile și fotografia lui, în care aduce a profesor german, cu mustăcioara îngrijită și cu privirea lui pătrunzătoare; în timpul acestor ultime minute din viața lui, el și Ghilia erau împreună în casa lor, ca în vremurile de odinioară, și, pentru o clipă, Ghilia a crezut că n-a existat nici o altă femeie și că această perioadă din viața ei nu era decât un vis urât, iar acum ea îl ajută pe soțul ei bolnav să se plimbe prin cameră, ceea ce este, bineînțeles, firesc, și altfel nu putea să fie, dar el se simțea tot mai rău și a rugat-o să-l conducă la pat. Ghilia l-a ajutat să se întindă, fruntea lui s-a acoperit de broboane de sudoare rece, respirația i s-a oprit, și Ghilia i-a închis ochii cu mâna ei în locuința lor, pe patul ei, în absența acelei femei, care nu se știe cu ce drept locuia aici și profita de serviciile Ghiliei, care nu a alungat-o ca să nu-l necăjească pe Mozea – pe scurt, a murit în brațele soției sale așa cum se cade unui soț legitim, ceea ce i-a adus puțină consolare în anii de văduvie, astfel încât ei chiar îi făcea plăcere să povestească la toți cum a murit Mozea în brațele ei. Lumina lămpii de birou cu abajur verde, fosta lampă a lui Mozea, așezată permanent pe biroul lui, cădea pe paginile cărții pe care o citeam – Ghilia

îmi aducea această lampă și o punea pe marginea mesei, dar lumina nu ajungea pe carte, drept care eu așezam lampa pe un scaun, la capul fotoliului-pat, așezând sub ea un teanc de cărți – lampa nu avea stabilitate, și îmi era teamă că o să cadă și abajurul verde o să se spargă, deși eram sigur că Ghilia n-o să-mi spună nimic; cercul de lumină ce cădea pe carte se mișca ușor la trecerea tramvaielor, iar blocul vibra – deși vechi, era destul de solid; în camera de alături, Ghilia bea cu înghițituri mici un somnifer, apoi stingea lumina de la capul patului. „Încă te mai pasionează Dostoievski?" mă întreba ea și, fără să aștepte răspunsul, adăuga numaidecât: „Numai să nu le spui asta la alde Brodski". Brodski era fostul ei șef, și, cu toate că ea nu mai lucra de mult, continua să întrețină relații amicale cu el și cu întreaga lui familie, în special cu soția lui, Dora Abramovna, o femeie uscățivă și energică, care conducea nu doar numeroasa ei familie, ci se ocupa și de chestiunile organizatorice ale sectorului de care răspundea Brodski. Familia Brodski respecta toate sărbătorile evreiești, nu mânca bucate interzise și de mulți ani se pregătea să plece în Israel, dar băieții lui Brodski lucrau într-un domeniu secret, și chiar el, ca academician, se temea de scandalul care s-ar fi iscat în jurul numelui său. În această noapte, întins pe fotoliul-pat din care îmi atârnau picioarele, legănat de zgomotul tramvaielor de noapte care întorceau lângă blocul Ghiliei și porneau apoi în viteză pe strada viscolită, clătinându-se dintr-o parte în alta, cum

se întâmplă întotdeauna cu vagoanele goale mergând în viteză, undeva, în depărtare, unde în bezna geroasă a nopții se contopeau șirurile felinarelor, în noaptea asta, eu răsfoiam la lumina pâlpâitoare ce cădea de la becul de sub abajurul verde, penultimul volum al lui Dostoievski, care cuprindea *Jurnalul scriitorului* pe anul 1877 sau 1878, până ce am dat peste articolul dedicat special evreilor – chiar așa se și intitula: *Chestiunea evreiască*; n-am fost surprins când l-am descoperit, pentru că el trebuia undeva să-i concentreze la un loc pe toți jidanii, jidănașii, jidănuții și puii de jidani pe care i-a presărat cu atâta dărnicie prin romanele sale; așa este, de pildă, Liamșin din *Demonii*, care face pe saltimbancul și urlă de frică; apoi arogantul și, în același timp, fricosul Isai Fomici din *Amintiri din Casa morților*, care nu se sfiește să împrumute bani tovarășilor de ocnă cu dobânzi exorbitante; așa este pompierul din *Crimă și pedeapsă*, cu aerul lui de „veșnică tristețe și ursuzenie, care s-a imprimat pe chipurile tuturor celor din neamul evreiesc", și cu pronunția lui ce stârnea râsul, reprodusă în roman cu o plăcere deosebită; pe urmă jidanul care răstignește copilul unor creștini după care îi taie degetele și se delectează cu suferințele bietului copilaș (povestirea Lizei Hohlakova din *Frații Karamazov*); cel mai adesea, aceștia sunt cămătari anonimi, precupeți sau pungași, care nici măcar nu sunt descriși, ci pur și simplu sunt numiți jidani, dar cel mai adesea sunt nume comune, substantive care denumesc trăsăturile josnice

și cele mai ticăloase ale firii umane; nu este deloc surprinzător că autorul acestor romane s-a pronunțat în legătură cu această temă, expunându-și, în sfârșit, teoria – de fapt, nu era o teorie propriu-zisă, erau doar niște argumente și mituri antisemite arhicunoscute (dar care nici astăzi nu sunt perimate): transferul aurului și briliantelor în Palestina, evreimea mondială care a cuprins cu tentaculele ei rapace aproape toată lumea, exploatarea nemiloasă a rușilor de către evrei, evreii care îi împing pe ruși la băutură, ceea ce face imposibilă acordarea de drepturi egale evreilor, altfel rușii vor fi definitiv distruși etc. Citeam și tremura inima în mine, sperând să văd măcar o rază de lumină în aceste reflecții pe care le puteai auzi din gura oricărui extremist reacționar, măcar o îndoială ori o încercare de a privi problema cu alți ochi; evreii aveau voie să-și profeseze religia și nimic altceva; mi se părea neverosimil de ciudat că un om atât de sensibil în romanele sale la suferințele oamenilor, acest apărător devotat al celor umiliți și obidiți, care propovăduia cu multă energie și chiar cu frenezie dreptul la existență al tuturor făpturilor de pe pământ, care înalța imnuri de laudă fiecărui muguraș, fiecărui firicel de iarbă, că acest om n-a găsit nici măcar un cuvânt întru apărarea sau justificarea unor oameni persecutați în decursul câtorva milenii – era oare atât de orb? sau poate orbit de ură? Pentru el, evreii nu erau un popor, îi numea trib, de parcă erau niște sălbatici din insulele polineziene – și din acest „trib" făceam parte eu și numeroșii mei cunoscuți ori prieteni cu care discutam

probleme de mare subtilitate ale literaturii ruse, și tot din acest „trib" mai făceau parte Leonid Grossman, și Dolinin (el este și Iskoz), și Zilberstein, și Rozenblum, și Kirpotin, și Kogan, și Fridlender, și Bregova, și Borșcevski, și Hozenpud, și Milkina, și Hus, și Zundelovici, și Șklovski, și Belkin, și Bergman, și Sorkina Dvosia Lvovna, și numeroși alți evrei critici și istorici literari care aproape dețin monopolul studierii moștenirii literare a lui Dostoievski; era ceva enigmatic și chiar împotriva firii, la prima vedere, în această pasiune și osârdie plină de evlavie cu care ei au despuiat și despoaie și astăzi jurnalele, însemnările, bruioanele, scrisorile și chiar faptele cele mai mărunte referitoare la omul care disprețuia și detesta poporul din care ei făceau parte; asta te ducea cu gândul la un act de canibalism săvârșit împotriva căpeteniei unui trib inamic; s-ar putea însă ca în această atracție insolită a evreilor pentru Dostoievski să se ascundă și altceva: dorința de a se adăposti în spatele lui, ca și cum ar fi constituit pentru ei un permis de liberă trecere – ceva cum ar fi convertirea la creștinism sau crucea zugrăvită pe poarta casei unui evreu în timpul unui pogrom; de altminteri, nu trebuie exclus aici nici dinamismul evreilor care se remarcă mai ales când e vorba de cultura rusă și de păstrarea spiritului național rus, ceea ce, de altfel, se potrivește cu ipoteza precedentă; afară, tramvaiele nu se mai auzeau, stinsesem lumina de mult, după ce așezasem lampa lui Mozea pe masa de sufragerie; în camera de alături, Ghilia sforăia delicat: zece respirații și un sforăit scurt, ușurel, de parcă

nu sforăia, ci suspina; picioarele mele depășeau lungimea fotoliului, afară se lăsase o noapte adâncă de iarnă, noapte de Petersburg, și, cu toate că era foarte târziu, până în zori mai era o veșnicie, puteam să stau liniștit în pat și să nu mă gândesc că trebuie negreșit să adorm, pentru că în curând se va lumina de ziuă, – o figură singuratică în pantaloni strâmți, în carouri, cu joben negru și redingotă neagră cu buzunarele doldora de sandvișuri, cu pulpanele fâlfâind, alerga pe peronul unei gări aflate între Baden-Baden și Basel, sărea, țopăia, făcând niște pași de dans caraghioși, și striga ceva despre un franc ce nu i-a fost înapoiat; trenul plecase de mult și se întunecase, dar bărbatul continua să fugă, țopăind, prins în lumina puternică a unui proiector, care îl urmărea pas cu pas, de parcă totul se petrecea pe scena unui teatru; în fasciculul luminii puternice se învârteau și cădeau încet fulgi de nea, acoperind fața și barba omului cu o pojghiță albă; peronul se sfârșise, și acum el fugea pe o sârmă întinsă sub cupola unui circ, și pojghița albă ce îi acoperea fața era o mască de arlechin de sub care ieșeau smocuri din barba lui căruntă; scoțându-și jobenul, îl arunca în sus și îl prindea din zbor, țopăind și executând pași de dans neverosimili; de jos, din rândul întâi, un om cu capul mare, cu coamă leonină și barbă îngrijită urmărea, prin lornionul său cu reflexe reci, figura ce dansa pe sârmă, urmărit în lumina reflectorului; bărbatul cu mască de arlechin, dansând și jonglând cu jobenul, făcea totul pentru spectatorul din rândul întâi; oprindu-se pe sârmă,

el ridica, pe rând, când un picior, când altul, ca o dansatoare de operetă, aruncând în aceeași clipă jobenul sus de tot, chiar sub cupola circului; căderea dansatorului pe sârmă părea inevitabilă, dar fața celui care îl urmărea rămânea impenetrabilă, și doar în fundul ochilor, prin lentilele reci ale lornionului, scăpărau uneori scântei entuziaste, care însemnau încurajare; numai când dansatorul căzu de pe sârmă și zbură în jos, descriind în aer niște piruete disperate, pe fața omului cu capul impunător și coamă leonină apăru un surâs radios, fermecător, seniorial, puțin arogant – luându-și lornionul de la ochi, el începu să râdă și să aplaude; omul care căzuse de pe sârmă alerga din nou pe peronul înzăpezit, însă acum nu mai era gara dintre Baden-Baden și Basel, ci gara din Tver, între Moscova și Petersburg; bărbatul care fugea pe peron, cu pulpanele redingotei fâlfâind se repezea spre niște demnitari care coborâseră din expres să se mai dezmorțească și să respire aer curat, alerga de la unul la altul, îi lua de mână, se uita în ochii lor, îi ruga cu umilință ceva și făcea plecăciuni; demnitarii dispăreau în vagonul de clasa întâi, și acum el alerga din nou în urma trenului – peronul se prefăcea în scara ce ducea în sălile de joc ale cazinoului, el urca treptele scării de marmură așternută cu covor fără să se grăbească, privind cu dispreț spre niște polonezi și ovreiași care se agitau în fața ochilor lui – pentru el nici măcar Rothschild nu însemna nimic, pentru că în câteva minute el va fi, poate, mai bogat decât însuși Rothschild, acest jidan zgârcit, care își agonisise mi-

lioanele prin camătă în timp ce el le va câștiga printr-un concurs de împrejurări fericite, pe care le poate prevedea, și apoi, pentru el, nu milioanele erau importante, ci ideea; el își croi disprețuitor drum prin mulțimea curioșilor și jucătorilor, acești măscărici lacomi și vrednici de milă, privind cu aroganță chipurile lor îngălbenite și uscate de o pasiune bolnăvicioasă; chiar de la cea dintâi mizâ câștigă o jumătate de milion, apoi încă un milion, însă brusc cineva îl trase de mânecă: omul cu fața plată și cu urechile clăpăuge îl privea cu insolență, și sub căutătura acestor ochi bulbucați și spălăciți el se lăsă brusc pe dușumea, apoi se târî în patru labe spre ieșire, se rostogoli pe scară, lovindu-se de trepte, fără să simtă durerea, pierzându-și jobenul; se apropie de oglinda imensă din vestibulul cazinoului să-și aranjeze ținuta, dar în locul său în oglindă văzu figura lui Isai Fomici, despuiat, jigărit; se trase îndărăt, ceea ce făcu la rândul său și Isai Fomici; atunci, el începu să azvârle în Isai Fomici sandvișurile cu care își umpluse buzunarele în gara aceea, unde începuse să strige disperat că primise restul cu un franc mai puțin, striga ca un cămătar jefuit, acoperind cu vocea lui șuieratul locomotivei, dar, cu cât îl bombarda mai mult pe Isai Fomici cu sandvișuri, figura lui devenea tot mai vie și mai clară. Când mă trezii, încă nu se luminase, dinspre ușa ce dădea în coridor mirosea plăcut a fum de țigară – era Anna Dmitrievna care, trează, ca de obicei, de la ora șase dimineața, își savura, în camera ei, cea dintâi țigară; apoi se auzi ușa de la intrare trântită cu grijă:

pesemne, Lera pleca la serviciu ori se întorcea după tura de noapte; în clădirea de peste drum, aproape toate ferestrele erau luminate și dincolo de perdele se agitau umbrele oamenilor care se sculaseră și se grăbeau la muncă, în bucătării se foiau gospodinele; afară, tramvaiele de dimineață parcă zăngăneau altfel la cotitură, pe urmă, zgomotul se potolea pe măsură ce se îndepărtau pe străzile drepte, pierzându-se în întuneric, unde șirurile felinarelor deveneau unul singur; casa vibra și se clătina ca o navă ancorată la debarcader, în camera de alături Ghilia sforăia delicat. Când mă trezii a doua oară, se luminase de-a binelea, dar era o zi cenușie, și afară ningea încetișor cu fulgi mari; din coridor se auzeau pașii grijulii și chiar vocea Ghiliei, care, de bună seamă, îi dădea Annei Dmitrievna indicații gospodărești; întinsei mâna spre scaun să mă uit la ceas – era zece și jumătate, o dimineață petersburgheză târzie; după ce îmbrăcai treningul, mă dusei la fereastră – jos, în stradă, circulau tramvaie și autobuze acoperite cu zăpadă, tramvaie cu câte trei vagoane și niște autobuze curioase, semănând mai mult cu autocarele turistice sau cu cele de distanță lungă; pe trotuarul de vizavi se vedeau trecători grăbiți, mai ales gospodine cu sacoșe în mână, îmbrăcate în haine de blană jerpelite și înfofolite în broboade; în imobilul de peste drum, la fel de vechi ca și cel în care locuia Ghilia, la câteva ferestre mai ardea lumina, pentru că în toiul iernii la Petersburg nu poți zice că există zi ca lumea, o dimineață târzie trece pe neobservate într-un amurg timpuriu. În cameră intră Ghilia

în halat și în papuci, fără ciorapi, avea picioare albe cu pulpe plinuțe, care, probabil, în tinerețe îi plăceau mult lui Mozea. „Cum ai dormit?... Ce vrei să mănânci la micul dejun?... Poate vrei să faci un duș?... La ce oră te scoli la Moscova?...“ Mă copleșea cu întrebări la care nu pridideam să răspund – de altfel ea nu asculta răspunsurile mele; în drum spre baie, aruncai o privire în camera Lerei prin ușa întredeschisă și zării patul cu perne înfoiate și plapumă de puf, Lera dormea, probabil, după noaptea de gardă la spital; treningul se mula perfect pe corpul meu și îmi venea foarte bine – mă spălai fără grabă deasupra căzii, sperând s-o întâlnesc în hol; din bucătărie veneau mirosuri apetisante și se auzeau voci: nu-ți dădeai seama cine vorbea – Țilia sau Haia Markovna, sau poate amândouă, inclusiv Anna Dmitrievna; bucătăria din acest apartament era foarte mare chiar și pentru patru gospodine; în colțul din fund se afla o ușă care dădea pe scara de serviciu și care, pe timp de noapte se închidea cu un cârlig enorm, care semăna, fără îndoială, cu cel de la ușa apartamentului bătrânei cămătărese din *Crimă și pedeapsă*; pe urmă, eu și Ghilia ne așezarăm la masă pentru micul dejun – bucatele erau servite în veselă fină de porțelan, pâinea era tăiată în felii subțiri, pe farfurii se afla cașcaval și jambon. Ghilia mă îndemna necontenit să mănânc, Anna Dmitrievna intra una-două în cameră cu țigara între buze, din ce în ce mai gârbovită în ultima vreme, ținând în mâinile tremurânde o tigaie albă cu omleta pregătită special pentru mine, ori ibricul cu cafea. „Ce te-a

mai așteptat Ghilda Iakovlevna", zise ea, cu vocea-i groasă de fumător înrăit, și aruncă o privire vicleană spre Ghilia, care se agita în jurul mesei. „S-a dus singură la piață după carne de vițel, și pe un ger ca ăsta, în mine n-a avut încredere!" – capul ei tremura, ceea ce accentua și mai mult aerul mustrător. „Ah, sfârșește, Anna Dmitrievna! Eu mă duc întotdeauna la piață. La prânz preferi cartofi prăjiți sau piure?" „Prăjiți, firește!" „Așa mă gândeam și eu", zise Ghilia pe un ton semnificativ, ca și cum îmi ghicise dorința pe care eu o ascundeam cu grijă. Anna Dmitrievna, cu un surâs indulgent, care semnifica devotamentul ei nețărmurit pentru Ghilia, dând de înțeles că totuși are o altă părere, la care nu poate renunța, cu țigara între buze, strânse vasele goale și, fără să se grăbească, ieși din cameră; după micul dejun, de obicei, eu și Ghilia ne așezam la taifas: Ghilia mă întreba despre munca mea, despre cunoscuți comuni, îmi povestea despre fostul ei șef, despre relațiile dintre nepoata lui și nepotul ei, care, după ce divorțase, se recăsătorise și, cu toate că ea, Ghilia, nu avea nimic cu noua lui soție, nu pusese piciorul în casa lor și nici nu-i primea în vizită, cu atât mai mult cu cât această femeie fusese prietena bună a primei lui soții, adică a nepoatei șefului Ghiliei, și literalmente nu ieșea din casa lor, și ea a fost cea care s-a agățat de gâtul lui; Ronia (așa o chema pe nevasta dintâi a nepotului Ghiliei) nu observa nimic, și era de mirare, fiindcă toată lumea, dar absolut toată lumea, vedea cum punea gheara pe soțul ei; în ochii buni, cândva căprui, acum decolorați, ai Ghiliei scă-

părau pe neașteptate scântei de mânie, vocea ei devenea aspră, își schimba intonația și vocabularul – încă puțin, și părea că Ghilia o să înceapă să vorbească, mai bine zis să strige, în idiș, limba în care vorbeau odinioară părinții ei de lângă Kiev, unde se născuse și ea, dar mult mai interesant Ghilia povestea despre blocada Leningradului, cum mâncau câini și pisici, cum schimbase două splendide cupoane de stofă pe o pâine rotundă, și cum Mozea, care aproape nu se mai scula din pat de slăbiciune, a prins puteri văzând cu ochii, după ce a mâncat pâinea asta și două fripturi din carne de cal, pe care le obținuse de la magazinul special pentru oamenii de știință, după ce așteptase zile și nopți întregi la coadă; apoi, cum pe Nevski Prospekt și pe Podul Kirov, pe care ea trecea zilnic, pentru că institutul unde lucra se afla în insula Petrograd, oamenii cărau cu săniile cadavre înghețate și cum oamenii cădeau pur și simplu, înghețând numaidecât, iar cadavrele lor erau ridicate, sau nu erau ridicate și, înghețând pe trotuar ori pe caldarâm, rămâneau acolo până la venirea primăverii; cele mai intime și mai plăcute discuții ale noastre aveau loc de obicei seara, după cină, când afară amurgea ușor, ca înainte de ploaie, dar nu se făcea întuneric, deoarece era vremea nopților albe, și felinarele inutile rămâneau aprinse până dimineața, toată noaptea, de care îți dădeai seama că s-a lăsat numai pentru că nu se mai auzea zgomotul tramvaielor; însă aceste conversații păreau deosebit de agreabile în lungile seri de iarnă, când până în zori mai era cale lungă, iar afară se zbuciuma

viscolul, făcând aproape invizibile felinarele străzilor, și undeva, jos, la colțul străzii, scrâșneau și zăngăneau tramvaiele, sub tavan se legăna abajurul de mătase, abia luminat de lampa de birou a Ghiliei, așezată pe o măsuță veche cu incrustații înnegrite de vreme. Stăteam întins într-o rână pe canapeaua lui Mozea, Ghilia ședea lângă mine și povestea curgător și amănunțit – avea o memorie formidabilă – tot felul de întâmplări din trecutul ei: cum a fost arestat șeful ei dintâi, un chimist renumit, cum a fost deportat într-un lagăr special, unde lucrau oameni de știință folositori țării, și cum, pe urmă, cu puțin înainte de război, a fost pus în libertate cu ajutorul lui Romain Rolland, care intervenise pentru el aproape până la Stalin; însă după câteva luni, acest reputat chimist a fost arestat din nou și a dispărut fără urmă; în continuare, Ghilia trecea la povestea arestării lui Mozea, cum a fost interogat de un anchetator cu nume get-beget evreiesc, vestit prin cruzimea lui în tot Leningradul și chiar dincolo de hotarele lui, cum s-a întors Mozea acasă într-o seară, târziu, și cum a rămas ea cu gura căscată când l-a văzut, la fel ca și prietena ei Elza, care a locuit cu ea în această perioadă grea când Mozea a stat la pușcărie; acum de asemenea amurgea, scurta zi de iarnă se apropia de sfârșit, era ora să ne așezăm la masă, și în cameră își făcu din nou apariția Anna Dmitrievna, cu țigara între buze, aducând și ducând în mâinile-i tremurânde, supiera, tigăile, farfuriile, iar Ghilia se agita de colo-colo, ajutând-o, uitând să mai mănânce, însă nu era nevoie de ajutorul ei.

„Ghilia Iakovlevna, de ce nu stai cu musafirul dumitale? Doar l-ai așteptat atâta...", zicea Anna Dmitrievna cu blândă ironie, clătinând mustrător din cap și îndreptând spre Ghilia o privire plină de devotament; apoi, spre sfârșitul dejunului, în cameră își făcu intrarea triumfală Haia, sau poate Țilia Markovna, aducând pe o tavă o prăjitură cu o cremă nemaipomenită, pe care o așeză pe placa de marmură a vechiului bufet și, pe urmă, se retrase fâstâcită; mai târziu, când Ghilia, obosită de toate emoțiile gospodărești, se întinse să se odihnească pe canapeaua cândva a lui Mozea, îi spusei că vreau să fac o mică plimbare. „Ce vrei să mănânci la cină?" tresări ea brusc, dar peste câteva minute răsună respirația ei delicată, alternând cu mici sforăituri la fel de delicate. Afară era frig, omătul scârțâia sub picioare, la semafoare așteptau șiruri de tramvaie, oamenii, luminați de felinare și de ninsoare, se înghesuiau în stațiile de tramvai și autobuz, mergeau pe trotuare; grupuri mici de bărbați stăteau lângă magazinul alimentar din colț, încercând să formeze triplete ca să cumpere împreună o sticlă de vodcă; ceva mai departe, la câțiva pași de magazin, puteau fi văzuți indivizi cu fețele livide, scofâlcite – rezemați de pereți, alunecând încet pe trotuar, cu hainele mânjite de var, zăcând acolo până erau culeși de mașinile speciale cu cruce roșie. Mergeam spre Nevski Prospekt, care, de departe, strălucea precum Neva în timpul marilor sărbători – de fapt, el, Nevski Prospekt, era un râu mare, care, undeva, departe, se vărsa în Neva, era afluentul ei drept și larg, care împărțea întregul cartier

în două părți: una, odinioară aristocratică, unde se aflau fostele străzi Serghievskaia, Nadejdinskaia, Basseinaia, Kirocinaia și Voskressenski Prospekt, cu edificii desăvârșite prin rigoarea și sobrietatea lor, cu Piața Artelor, care pare ireală prin proporțiile de neconceput ale ansamblurilor ce o înconjoară; cu Câmpul lui Marte, unde plutește o atmosferă de tristețe și solemnitate, și foarte aproape de el Castelul Inginerilor, cu turnurile lui ascuțite și curțile și acareturile interioare inaccesibile, care tăinuiesc secrete cumplite; cu cheiurile Fontanka și Moika, străjuite de clădiri, dintre care cele mai multe sunt marcate de plăci memoriale; cu biserica Mântuitorul Însângerat, a cărei cupolă roș-aurie se vede din cele mai neașteptate locuri; cu strada fostă Millionnaia, mărginită de case aristocratice cu mai multe etaje, cu cornișe ornamentale și ferestre uriașe, această precursoare a Splaiului Englezesc, dar pe care s-au construit palate ce se reflectă în apele părând necuprinse în acest loc ale Nevei; Splaiul Englezesc se continuă cu Splaiul Palatului, cu Palatul de Iarnă – vechea inimă a Rusiei, disecată și transformată în obiect de muzeu; și cealaltă parte, odinioară populară, cu străzi care nu se supuneau întotdeauna exigențelor liniei drepte și uneori se prefăceau în străduțe și fundături, intersectate de canalul Ekaterininski, strâmt și întortocheat; toate aceste străzi și străduțe, formate din blocuri de trei și patru etaje cu apartamente de închiriat – un întreg labirint, care se proptea brusc în gardul de fier al canalului Ekaterininski, și care făcea să crească neliniștea mea de a nu încurca

strada sau casa, ce trebuiau să intre în obiectivul aparatului meu de fotografiat, când, presat de timp, de capriciile vremii din Leningrad ori de teama de a nu fi reținut pentru fotografierea unor obiective cu probleme, eu cutreieram aceste locuri, fotografiind „casa lui Raskolnikov", sau „casa bătrânei cămătărese", sau „casa Sonecikăi", sau casele în care a locuit autorul lor, pentru că anume aici Dostoievski a locuit în perioada cea mai neagră și mai subterană din viața sa, în primii ani după întoarcerea din surghiun (aici, într-o clădire care dădea spre canalul Ekaterininski, venea la el o femeie cu fața ascunsă sub voaletă, cu care pe urmă a călătorit în aceeași cabină pe vapor, necutezând să se atingă de ea), înainte de apariția Annei Grigorievna, care s-a prezentat la el într-unul din imobilele situate în acest labirint încâlcit de străzi, intersectate de canal; întrecând-o pe colega ei, Anna Grigorievna urcase pe scara îngustă și întunecoasă la etajul întâi, se așezase, cu privirea modest plecată, la măsuța rotundă din cabinetul lui și începuse să stenografieze *Jucătorul*, simțind asupra ei privirile lui, auzindu-i pașii în jurul ei până când, încet-încet, a cucerit-o. Când ieșii în Nevski Prospekt, acesta avea aspectul Nevei în timpul marilor sărbători: pe toată lungimea lui, prin ceața rece, răzbăteau sute de lumini roșii, verzi și portocalii, reflectate de asfaltul acoperit cu polei argintiu, și pe malurile-trotuare mergea mulțime de oameni, luminați de vitrinele strălucitoare, dispărând în valurile de aburi ce se revărsau pe ușile deschise ale magazinelor și restaurantelor; sus, deasupra tuturor,

ardeau și dănțuiau reclamele multicolore, uneori învăluite și ele în rotocoale de aburi reci, care ajungeau până la ele; la semnalul semafoarelor luminile ce alunecau pe bulevardul înghețat se opreau pentru o clipă – atunci mulțimile de pe trotuare se revărsau pe la locurile de trecere în partea opusă; traversând Nevski, intrai pe o stradă laterală, care după dezmățul luminilor de pe Nevski mi se păru întunecoasă și liniștită – numai două rânduri de felinare, care se pierdeau departe în întuneric; o placă fixată pe o clădire mă informă că mă aflam pe strada Marat, fostă Nikolaevskaia; pe aici, undeva nu prea departe de Nevski, poate chiar în locul unde mă aflam eu, un bețiv, în cojoc, l-a lovit cu pumnul în ceafă – asta s-a întâmplat cu aproape doi ani înainte de a muri, se întorcea acasă după plimbarea de seară obișnuită; el a căzut, căciula i s-a rostogolit pe caldarâmul acoperit de zăpadă – era sfârșitul lui martie, și de pe străzi încă nu se topise omătul –, în jurul lui s-au strâns trecătorii și l-au ajutat să se ridice, fața îi era plină de sânge; între timp apăruse și un vardist, și, împreună cu vreo câțiva martori l-au dus pe bețiv la secția de poliție; peste câteva zile, agresorul a fost judecat și condamnat la o amendă de șaisprezece ruble; prezentă la judecată, victima l-a rugat pe judecător să aibă milă de agresor și să-l ierte; l-a așteptat pe acesta afară și i-a vârât în mână șaisprezece ruble; în această perioadă scrisese foarte mult despre chestiunea slavă, insistând asupra mesianismului poporului rus, chemat să elibereze Europa; această vocație mesianică se baza, după opinia lui,

pe originalitatea și unicitatea spiritului și caracterului național rus, fapt care, printre altele, era argumentat prin folosirea unor cuvinte obscene, care, rostite în diferite moduri și diferit nuanțate, nu serveau câtuși de puțin oamenilor din popor să profereze insulte și injurii, ci să exprime sentimentul delicat, profund și chiar neprihănit ce sălășluiește în sufletul oricărui rus adevărat; de-a lungul trotuarului pe care mergeam, viscolul troienise zăpada, scârțâitul omătului sub pașii puținilor trecători era acoperit de zgomotul mașinilor, care stârneau vârtejuri de nea; ajunsesem la capătul străzii, însă eu mergeam la noroc, condus parcă de instinct, mai întâi la stânga, pe urmă la dreapta și din nou drept înainte pe niște străzi la fel de liniștite și troienite de zăpadă, pe care se aflau blocuri de trei și patru etaje, cu apartamente de închiriat, cu ferestre slab luminate, cu intrări boltite, întunecate ca niște puțuri adânci, important era să merg paralel cu Ligovka, fără să o iau în altă direcție; pe neașteptate, dinaintea mea răsări o clădire scundă cu etaj, cu poarta încuiată, la dreapta se înălța colosul alb al unei catedrale, ale cărei cupole se pierdeau în înaltul cerului negru, în fața mea se afla piața Kuznecinîi, iar la dreapta și în spate – biserica Vladimirskaia; ieșisem exact în locul pe care îl căutam, și inima îmi tresăltă de bucurie și de încă un sentiment nelămurit; la stânga de piața Kuznecinîi, pe cealaltă parte a străzii, în colț, se vedea un bloc cu trei etaje și demisol, cenușiu, dar care părea negru din pricina întunericului – colțul casei însă nu era ascuțit, ci retezat, cum au multe case

pe colț din Petersburg, și pe această latură a colțului retezat, unele peste altele, se rânduiau ferestrele și balcoanele; jos se afla o ușă spre care trebuia să cobori câteva trepte și care dădea în vestibulul situat la demisol, prevăzut cu garderobă și o măsuță; la măsuță ședea o femeie care vindea bilete de intrare la muzeu, bilete ce le puteai păstra ca amintire, pentru că nu le controla nimeni; în plus, femeia îți mai oferea un pliant cu prospectul muzeului, în care erau reproduse destul de modest portretul scriitorului și imaginea cabinetului său de lucru, însoțite de câteva fraze și de un citat din Saltîkov-Șcedrin; de asemenea, femeia îți dădea și o insignă dreptunghiulară de metal pe care era gravată fața lui cu proeminențele frunții; de pe scară se intra direct într-o sală mare, unde se țineau conferințe, se proiectau filme, sau actori citeau din operele lui; la etajele întâi și doi, într-un șir lung de camere cu parchetul impecabil lustruit, mirosind ușor a ceară, ca într-o biserică, era aranjată o expoziție literar-memorială – sub cristalul măsuțelor, pe pereți, în vitrine fixe ori mobile, erau expuse fotocopii ale scrisorilor lui, ediții princeps ale operelor, portrete și fotografii ale scriitorului, ale membrilor familiei și ale contemporanilor lui, tăieturi din ziar cu articole despre evenimente din Petersburgul acelor vremuri, fotocopii cu imagini din Petersburg, ale fortăreței din Omsk, precum și cu vederi din Florența, Roma și Geneva – orașe legate de călătoriile lui în străinătate –, ilustrații la romanele lui, fotografii ale unor scene din spectacole realizate după operele lui și numeroase alte documente;

în sălile muzeului domnea o liniște de catedrală, tulburată doar de șușoteala evlavioasă a două-trei perechi care se rătăciseră pe aici ori de foșnetul filelor unui carnet în care un tinerel cu fața plină de coșuri scria ceva cu multă osârdie, sau de sfârâitul tuburilor de neon, pe care, preventiv, le aprindeau supraveghetoarele între două vârste, întrerupându-și pentru o clipă tricotatul când vreunul dintre vizitatori se afla într-un loc unde era nevoie de lumină, însă uneori liniștea muzeului era tulburată pe neașteptate de o voce sonoră care explica plină de siguranță ceva: se apropia un grup de școlari conduși de un ghid; grupul urma conștiincios itinerarul vizitei, indicatorul ghidului aluneca repede peste exponatele ce prezentau un interes secundar, dar zăbovea îndelung asupra obiectelor care în ochii ghidului aveau valoare instructivă; școlarii care se aflau mai departe de ghid se trăgeau unul pe altul de mânecă, se uitau încolo și-ncoace și chicoteau; ghizii coborau de obicei de la etajul al doilea, unde se afla și direcțiunea; directoarea – cu prenume tătăresc și numele de familie al unui general cunoscut, a cărui soție era –, o femeie încă tânără, frumoasă, cu fața rotundă, cu ochi negri, strălucitori și migdalați, era permanent ocupată în cabinetul său cu reprezentanții unor instituții administrative, pe care îi năucea cu câte o întrebare metafizică, dacă nu le vorbea de starea sănătății sale; în biroul de alături, colaboratorii muzeului, fete și băieți tineri, cu fețe de intelectual, care te făceau să te gândești fără să vrei la originea lor evreiască, schimbă cu însuflețire între

ei ultimele bârfe literare sau vorbesc la telefon, după care unul dintre cei ce telefonaseră povestește, spre amuzamentul celorlalți, cum un actor cunoscut (și el cu nume evreiesc), care citea adeseori în sala de conferințe a muzeului din povestirile lui Dostoievski, își petrece jumătate din zi în baie, iar nevastă-sa spune tuturor celor ce îl caută că nu este acasă; unul dintre colaboratori propune să telefoneze și să întrebe dacă încă nu s-a înecat, ceea ce stârnește râsul celorlalți, apoi pe neașteptate intră directoarea, tinerii îi spun și ei povestea; era limpede că ar fi vrut să râdă și ea cu ei, dar, afișând un aer sever, se adresează cuiva cu o problemă de serviciu; i se răspunde, însă nu tocmai serios, și este atrasă într-o discuție pe una dintre temele metafizice preferate, însă mai mult în glumă, sub formă de reflecții și fraze, pe care toți le știau ca fiind calul ei de bătaie; ea încerca să rămână serioasă, dar până la urmă nu se mai putea abține și râdea împreună cu ei; și aici, la etajul al doilea, se afla apartamentul lui; la intrare se afla un suport special care adăpostea o umbrelă cu mânerul de lemn, încovoiat, cu pânza neagră ușor decolorată – se presupunea că o lua când ieșea la plimbare; în cuier atârna o pălărie cu boruri mari: era, într-adevăr, a lui? – în prima încăpere, s-ar părea că era salonul, în care se aflau niște dulapuri vechi cu cărți și două sau trei măsuțe cu incrustații înnegrite – ca măsuța Ghiliei –, și pe una dintre ele era așezată o foaie de hârtie ruptă dintr-un caiet, cu câteva propoziții cu slove scrise stângaci de un copil și semnate „Liuba"; pe pereți atârnau fotografii de familie

cu Anna Grigorievna – una și cu copiii Liuba și Fedia; într-una dintre fotografii, făcută la scurtă vreme după moartea tatălui, Liuba, în vârstă de unsprezece ani, arată ca o fată matură pe deplin formată, ceea ce subliniază părul ei revărsat pe umeri și rochia lungă ce îi acoperea cizmulițele; la numai câțiva ani după moartea tatălui ei a plecat de acasă și s-a mutat singură; deschisese un fel de salon literar și ducea o viață foarte liberă, astfel încât Anna Grigorievna, văzând într-o zi cum scoteau din biserică sicriul unei fetițe, a exclamat: „Ah, de ce nu este fata mea în acel sicriu!" Peste câțiva ani, Liuba a plecat în străinătate, unde s-a cufundat definitiv în boemă, ceea ce se explică și prin dezechilibrul ei sufletesc profund sau poate chiar printr-o boală psihică; totuși, în intervalele dintre accesele de depresie psihică, ea a izbutit să așternă pe hârtie amintirile despre tatăl său, pe care dostoievskologii le privesc cu precauție, considerând numeroase fapte prezentate de ea ca neconvingătoare, iar judecățile – superficiale și subiective; mai cu seamă încercarea ei de a-l include pe Dostoievski printre descendenții normanzilor este socotită pur și simplu o obsesie maniacală – aceasta este, în special, părerea lui Gornfeld, care a scris prefața la cartea de amintiri a fiicei lui Dostoievski; cea mai mică îndoială că Dostoievski ar aparține nației ruse este considerată de Gornfeld un sacrilegiu, aproape ca o jignire personală; cât despre fiul Fedia, în această fotografie aduce cu un licean sârguincios, dar cam prostănac, cu forma craniului puțin degenerată,

părând a fi caricatura craniului tatălui său; pe urmă venea o altă cameră, care, pesemne, aparținea Annei Grigorievna, de asemenea cu fotografii, chiar cu niște tablouri și cu un birou micuț, apoi încă o cameră, de trecere, obișnuită, și, în sfârșit, cabinetul lui de lucru cu biroul pe care se aflau cărți și manuscrise, precum și o cutie de tutun și foițe pentru făcut țigări, două lumânări, un serviciu de scris și un calendar deschis la data morții lui; lângă birou se afla o etajeră cu cărți, care, potrivit versiunii Annei Grigorievna, expusă în *Memorii*, a jucat un rol fatal în declanșarea hemoragiei pulmonare, când Dostoievski a vrut în plină noapte să o deplaseze pentru a lua tocul cu peniță care se rostogolise după ea; hemoragia, care se oprise repede, se pornise și mai violentă a doua zi ca o consecință, cum spune Anna Grigorievna, a faptului că pe Feodor Mihailovici îl enervase cumplit unul dintre vizitatorii lui obișnuiți, un om foarte cumsecade, dar vorbăreț nevoie mare, amator de discuții în contradictoriu; în *Memoriile* sale, Anna Grigorievna trece însă sub tăcere vizita, în aceeași zi, a Verei Mihailovna, sora lui preferată, care venise special de la Moscova pentru o chestiune de moștenire – era sora care locuia cândva cu familia pe Staraia Basmannaia pe care ea și Fedia o vizitase de lăsata secului la scurtă vreme după căsătoria lor, când veniseră la Moscova și poposiseră la hotelul Dusseau, de unde se deschidea o priveliște magnifică spre cupolele bisericilor din Moscova și se vedea strada pe care circulau echipaje și sănii trase de câte o troică de cai; urcând într-o astfel de

sanie, învelindu-se cu o velință de blană, porniseră prin Moscova, oprindu-se la toate bisericile, pe care Fedia i le prezenta ca un cunoscător; el cobora din sanie, făcea o plecăciune și, scoțându-și căciula, se închina, iar Anna Grigorievna făcea la fel; pe urmă, în salonul Verei Mihailovna, ea suporta cu stoicism privirile dușmănoase ale stăpânei casei și ale familiei ei, care îi hărăziseră lui Fedia pe o rudă a lor; ea înfrunta aceste priviri și ironii sarcastice fără să clipească, încruntată, și, cu un aer vădit indiferent, își netezea pliurile fustei, însă degetele îi tremurau fără voie și mototoleau stofa – ea simțea că acel catarg salvator de care se agățase ca să nu fie azvârlită în mare era gata să-i alunece din mâini; suporta aceste priviri și aluzii sarcastice, lipindu-se și mai tare de catarg, dar n-a putut să uite niciodată această primă întâlnire cu neamurile lui de la Moscova, care de altfel semănau perfect cu rubedeniile de la Petersburg: Pașa, fiul vitreg, cu rânjetul lui impertinent, și Emilia Feodorovna, soția lui Mihail, fratele lui răposat, cu ochii negri mici și batjocoritori – amândoi chiar de la început s-au purtat dușmănos cu Anna Grigorievna, privind-o ca inoportună, socotind că Fedia este obligat să-i ajute toată viața pe ei, deși Emilia Feodorovna avea copii mari care puteau prea bine s-o întrețină; Pașa era un puturos, nu-i plăcea să muncească, ci doar să-l compromită pe Fedia și să-l facă să-i fie rușine cu fiul său vitreg ori de câte ori îl aranja în vreo slujbă; Fedia îl ajuta mereu – chiar înainte de plecarea în străinătate, când Pașa și Emilia Feodorovna pur și simplu îl asaltau

fizic, ținându-i calea când ieșea din cameră și cerându-i bani, silindu-l să-și amaneteze unicul palton; grație mamei Annei Grigorievna, înger păzitor, care le-a dat bani, ea și Fedia au izbutit să se smulgă atunci din Petersburg și să-și salveze căsnicia; când s-au întors din străinătate, când toată averea lor a fost pusă sub sechestru pentru datoriile răposatului său frate după falimentul fabricii de tutun, Fedia a plătit atunci zece mii de ruble pentru polițe, parte dintre ele false, după care s-a dus pe copcă și afacerea cu editura, începută tot împreună cu fratele său, și Fedia era gata-gata să ajungă la închisoarea datornicilor; aici, e drept, Anna Grigorievna a luat lucrurile în mâinile sale și a început răfuiala cu lipitorile de creditori, dar nu s-ar fi descurcat fără ajutorul financiar al mamei; în afară de Emilia Feodorovna și de Pașa, Fedia îl mai ajuta și pe fratele său Nikolai, bolnav și alcoolic, căruia îi vărsa cincizeci de ruble în fiecare lună – de fapt, Fedia nu refuza pe nimeni, dădea bani tuturor cerșetorilor, uneori aceluiași de câteva ori pe zi, iar o dată, la Staraia Russa, Anna Grigorievna și copiii, ascunzându-și fața sub niște basmale, au ieșit în calea lui Fedia: „Dragă domnule, a spus ea când Fedia a ajuns în dreptul lor, am bărbatul bolnav și doi copilași de hrănit", și Fedia i-a întins numaidecât soției sale niște bani; ea a izbucnit în râs, dar el s-a înfuriat cumplit, considerând asta un sacrilegiu. „Asta-i la fel ca și cum ai pune o piatră în mâna întinsă a unui sărman, striga el când se întorceau cu toții spre casă, numai că este invers, dar nu-i vorba de asta, ci că astfel îți bați joc de cele

mai frumoase sentimente umane, înțelegi?" Lumea de pe stradă se uita la ei, dar Anna Grigorievna nu se simțea câtuși de puțin vinovată, pentru că, în ultimii ani, Fedia se ruina pur și simplu cu milosteniile sale, dădea chiar și celor care nu cereau nimic, și râdeau de el chiar cei ce profitau de bunătatea lui; în asta era ceva nefiresc, excesiv, ca și cum voia să-și spele niște păcate vechi sau încerca să înăbușe un sentiment contrar, poate chiar un instinct – până la urmă, totul aducea a sminteală, mai ales că el azvârlea cu banii în stânga și-n dreapta fără să-l intereseze că Anna Grigorievna de-abia făcea față cheltuielilor casei, că mai rămăseseră datorii de plătit, și Anna Grigorievna, care se ocupa și cu vânzarea cărților soțului ei, lucra până în miez de noapte: lipea plicurile și scria adresele ca să expedieze comenzile clienților, ținea socotelile și, în același timp trebuia să se ocupe și de gospodărie; apoi mai erau și copiii, cărora trebuiau să le lase ceva moștenire; singura luminiță care licărea la capătul lungului tunel era moștenirea de la mătușa lui Kumanina, de la Moscova, o proprietate de cinci sute de deseatine în gubernia Riazan, cu pădure bătrână, din care o parte trebuia să-i revină lui Fedia, și cu toate că pe el nu părea să-l intereseze prea mult, Anna Grigorievna i-a explicat că aceasta era singura garanție pentru viitorul lor și mai ales pentru viitorul copiilor; în mod surprinzător, el a recunoscut că avea dreptate, și uneori se vedea aproape moșier, care le arăta moșia prietenilor și cunoscuților și, poate chiar juca un rol economic ori social pe plan local, deși, în sine,

aceste gânduri erau deșarte, și el se străduia să alunge această ispită, și tocmai în această vreme aflară că Vera Mihailovna, sora lui preferată care trăia la Moscova, se pregătea să vină la Petersburg cu o misiune specială: să-l roage pe Fedia să renunțe la partea lui din moștenirea mătușii Kumanina în favoarea surorilor. Când Anna Grigorievna auzi una ca asta, luminița ce licărea la capătul lungului tunel se stinse, și când Fedia începu să spună ceva despre dragele lui surori, mai cu seamă despre Vera Mihailovna, pe care o îndrăgea încă din copilărie, ea se îngălbeni la față și, aruncându-i o privire de gheață, încruntată, rosti, articulând apăsat fiecare cuvânt: „Binefăcătorul omenirii – uitați-vă la el! Întotdeauna joci după cum îți cântă neamurile tale!" Se îngălbeni și el, și câteva zile după aceea se arătă rezervat față de Anna Grigorievna, aproape că nici nu-i vorbea; când Vera Mihailovna, care sosise la Petersburg, veni să dejuneze cu ei, el i se adresa numai ei, ca și cum Anna Grigorievna nici n-ar fi existat, o întreba despre neamurile de la Moscova, despre prietenii comuni, însă Vera Mihailovna era distrată, îi răspundea monosilabic, dar când fu servită supa, ea trecu numaidecât la subiect, explicându-i fratelui că asta va fi în avantajul lui, pentru că o să primească echivalentul în bani, și apoi, cum el este foarte ocupat, călătoriile în gubernia Riazan o să-i ia mult timp și multă cheltuială; el ședea și nu zicea nimic, cu capul plecat rostogolea un cocoloș de pâine și aproape că nu se atinse de supă, simțind asupra lui privirea neliniștită a Annei Grigorievna; când fu adus felul al

doilea, Vera Mihailovna lăsă brusc furculița și cuțitul și, scoțându-și batista, începu să-și sufle nasul, apoi izbucni în plâns și, plângând și tamponându-și ochii, spuse că un refuz din partea lui ar însemna o atitudine inumană față de surorile lui; fără să se uite la Anna Grigorievna, el simțea asupra lui privirea ei scrutătoare, și această privire i se părea apăsătoare și batjocoritoare. „Pentru Dumnezeu, lăsați-mă în pace!" strigă el, împingând farfuria din fața lui; sări de la masă, fără să-și scoată șervetul de la gât, și cu pași repezi se îndreptă spre cabinetul său; trânti ușa, apoi se așeză la birou, sprijinindu-și capul în palme, inima îi bătea să-i spargă pieptul, răsunându-i în urechi ca niște lovituri de ciocan; din sufragerie sau din salon se auzeau voci înăbușite care se îndepărtau încet-încet – pesemne Anna Grigorievna o conducea pe sora lui; întâlnirea cu Vera Mihailovna, dejunul în familie, pentru care el se pregătise cu înfrigurare, cumpărând dulciurile preferate de sora lui încă din copilărie – totul eșuase, așa le trebuie! Îi venea să trântească, să spargă ceva, ca totul să fie și mai rău; deodată, simți pe mâini un lichid lipicios – în cameră era aproape întuneric –, cu mâini tremurătoare aprinse una dintre cele două lumânări care se aflau pe birou, și, îngrozit; sări de pe scaun: amândouă palmele îi erau pline de sânge, ca și cum tocmai ar fi comis o crimă; cu un gest automat își trecu mâna peste barbă, vrând fără îndoială să se șteargă, dar pe mână îi apăru și mai mult sânge; smulse șervetul apretat de la gât – era umed și roșu precum fanionul acarului de la gară; nu-i

venea să creadă că lui i se întâmplă așa ceva, însă dându-și seama că era un lucru ireparabil, se repezi spre ușă, o deschise larg și strigă din toate puterile: „Ania!" – și cu toate că vocea lui răsună slab, ea îl auzi din celălalt capăt al apartamentului, din vestibul, unde o conducea pe Vera Mihailovna, scuzându-se pentru cele întâmplate; traversă în fugă camerele, neluând în seamă copiii, lovindu-se de mobile, deoarece simțea că se întâmplase ceva cumplit; cele două zile care îi mai rămăseseră de trăit, el nu părăsise canapeaua de piele neagră – acum izolată printr-o panglică de cealaltă parte a cabinetului, pentru că această canapea, deși nu era cea originală, fusese luată pentru muzeu de la un membru al familiei Dostoievski, și era așezată sub reproducerea *Madonei Sixtine*, pe care i-o dăruise un prieten, și Anna Grigorievna o agățase în cabinet de ziua lui; medicul chemat, care era medicul lui curant, îl consultă și spuse că viața bolnavului nu este în pericol, însă curând după venirea lui hemoragia se declanșă din nou și pentru un scurt răstimp bolnavul chiar își pierdu cunoștința – când își veni în fire, o rugă pe Anna Grigorievna, care stătea în genunchi lângă el, să cheme preotul ca să se spovedească și să-l împărtășească; preotul sosi neîntârziat pentru că biserica Vladimirskaia, ale cărei cupole se topiseră în cerul nocturn de iarnă, se afla foarte aproape. Anna Grigorievna își petrecu toată noaptea în cabinetul soțului, instalându-se inconfortabil în două fotolii, aproape fără să pună geană pe geană, ducându-se la căpătâiul bolnavului adormit să-i aranjeze pătura ori

să-i pună mâna pe frunte; în zori, el zise că se simte bine, iar medicul, care sosise din viul nopții, își exprimă speranța că într-o săptămână bolnavul va fi din nou pe picioare, astfel încât el regretă că se grăbise cu împărtășania; era o dimineață senină de iarnă, însă după semne imperceptibile se simțea apropierea primăverii: albastrul cerului, aproape la fel de albastru ca și în timpul verii, din care se vedea un colț prin fereastra cabinetului, strigătele negustorilor ambulanți, care se instalaseră în stradă, sub ferestre, dangătul clopotului de la biserica Vladimirskaia; pe urmă, el mâncă icre negre cu pâine albă, bău lapte și suc de răchițele, făcut special pentru el de mama Annei Grigorievna; în vremea asta Anna Grigorievna, dădu fuga la prăvălie și cumpără pentru el niște struguri clasa întâi, pe care la vremea asta nu-i găseai cu una, cu două; urcând în fugă pe scară, își aduse brusc aminte cum el a cumpărat pentru ea struguri la Baden-Baden, struguri negri, pe care i-au mâncat în tren când au plecat, și, nu știu de ce, își mai aduse aminte cum fugea el pe peron cu buzunarele doldora de sandvișuri, și trenul era gata-gata să pornească; așezată pe marginea canapelei, ea îi dădea bolnavului să mănânce, ținând farfuria deasupra unui șervet așezat pe pieptul lui, și i se părea că fiecare bob de strugure pe care îl înghițea îi insufla puteri noi, îl readuce la viață; în cursul zilei veniră numeroși vizitatori – de la redacție, de la cenzură, în legătură cu serata Pușkin, la care el trebuia să vorbească, sau pur și simplu oameni care se interesau de sănătatea lui; se încumetă chiar să-i

dicteze Annei Grigorievna niște scrisori; de câteva ori se și enervă, redevenind Fedia cel de altădată, și ea alerga fără să crâcnească să-i îndeplinească toate capriciile; când această zi amăgitoare se apropia de sfârșit, ea îi trimise pe ceilalți din casă mai devreme la culcare și stenografie câteva însemnări pentru jurnal, apoi își așternu o saltea pe dușumea lângă canapeaua bolnavului; se făcuse noapte, ultima lui noapte în această casă și în această lume – Anna Grigorievna se trezi de mai multe ori și, aprinzând lumânarea, se uită la fața lui: era palid, dar respira liniștit și regulat, atunci ea, liniștindu-se, adormi din nou; dimineața, când deschise ochii, el nu dormea; cu capul întors către ea, o privea – în privirea lui era ceva care o făcu să i se strângă inima. „Astăzi o să mor, Ania", rosti el încet, uitându-se la ea cu aceeași privire – ea se apropie de el, îi luă mâinile într-ale sale, încercând să-l convingă că totul va fi bine, că doctorii spun că nu este grav, însă el, îndepărtându-i mâinile, tot în șoaptă, fiindcă nu putea să vorbească tare, o rugă să-i dea Evanghelia, dăruită de soțiile decembriștilor la ocnă, de care nu se despărțise niciodată și care era plină de adnotările lui făcute cu creionul pe margine; deschizând-o la întâmplare, fără să se uite în ea, o rugă pe Anna Grigorievna să-i citească versetul al treilea, și ea citi: „Însă Isus i-a răspuns: Nu mă opri, căci numai așa se cuvine să facem ceea ce e drept", – „Iată, vezi, nu mă opri, înseamnă că o să mor", zise el și închise cartea. Anna Grigorievna, îngenunchind lângă el, îi luă din nou mâna în mâna sa, iar el îi duse mâna la

buze și i-o sărută, apoi adormi; răsuflarea îi era liniștită și regulată, Anna Grigorievna stătea în genunchi și nu îndrăznea să se miște de teamă să nu-l deranjeze din somn – când se trezi, dimineața era pe sfârșite, își întoarse singur ceasul, apoi ceru să-i aducă cele de trebuință să se spele pe dinți și să-l ajute să se îmbrace; când începu să se pieptene, căznindu-se să-și acopere chelia, și când Anna Grigorievna, de teamă ca el să nu facă un efort prea mare, îi luă peria din mână și încercă să facă ea această operație, el se enervă și strigă la ea că nu-i bine cum îi aranjează părul, astfel încât ea, deși se sperie că enervarea și strigătele ar putea să-i facă rău, se bucură totuși, căci această irascibilitate îi dădea speranța că se va însănătoși, fiindcă era o însușire care îl caracteriza, însă când cu ajutorul ei era aproape îmbrăcat și tocmai își trăgea șosetele, buzele și bărbia i se înroșiră iar de sânge; ea îl culcă numaidecât în pat și îi șterse buzele și barba cu prosopul – era culcat îmbrăcat pe canapeaua lui de piele neagră și nu mai încercă să se ridice; toată ziua, vizitatorii nu încetară să se perinde prin locuința lor, dar Anna Grigorievna nu le îngăduia să intre în cabinetul bolnavului; medicii veneau și plecau, îi luau pulsul și îl ascultau, apoi ridicau din umeri în semn de incertitudine ca răspuns la privirile întrebătoare ale Annei Grigorievna, care îi conducea până în anticameră; încă de dimineață era o zi posomorâtă, pe biroul lui ardeau tot timpul două lumânări, de parcă el lucra și plecase pentru scurtă vreme ori se lungise pe canapea să se odihnească. Anna Grigorievna

aproape că nu pleca de lângă bolnav, stătea în genunchi, ținându-i mâna în mâna ei – el aproape că nu mai putea să-și ridice capul de pe căpătâi; pe la amiaza acestei zile ce nu putea fi deosebită de noapte veni Pașa, și Anna Grigorievna îl auzi vorbind cu cineva, dincolo, despre notar – de bună seamă îl auzi și bolnavul, pentru că făcu un semn din cap spre ușă, dând de înțeles că Pașa se uită pe gaura cheii, dar el nu vrea să-l vadă, totuși, pe urmă, îi îngădui să intre, – Pașa intră tiptil, se apropie de tatăl vitreg și se aplecă să-i sărute mâna, dar bolnavul și-o retrase și clătină din cap, lăsând să se înțeleagă că nu voia să-l mai vadă pe Pașa, pe urmă, cu voce abia auzită, rugă să fie chemați copiii să-și ia rămas-bun de la ei. Anna Grigorievna aduse copiii în cameră, și, pesemne, au ținut minte toată viața lor atingerea bărbii aspre a tatălui, când, împinși înainte de Anna Grigorievna, zăpăciți și speriați, se apropiară de canapea și, după exemplul mamei se așezară în genunchi lângă căpătâiul lui, iar el, întorcând capul, îi sărută pe frunte, mai întâi pe Liuba, apoi pe Fedia, după care ridică mâna și făcu semnul crucii asupra lor; după ce ieșiră copiii, el închise ochii și rămase nemișcat, încât Annei Grigorievna i se păru că nu mai respiră. „Dormi?" întrebă ea încet, aplecându-se deasupra lui – el deschise ochii, și ea surprinse în ei aceeași expresie de dimineață, și înțelese că expresia aceasta însemna neliniște, spaimă și că el o să moară, – un nod amar, dureros, i se ridică în gât și, ca să nu izbucnească în hohote de plâns de față cu el, ea fugi în camera ei unde dădu frâu liber lacrimilor, sprijinindu-și capul pe masa de lucru

– părul ei, întotdeauna pieptănat impecabil, se revărsă pe masă, acoperindu-i brațele; nu știa să plângă, și, astfel, hohotele ei aduceau mai mult a râs sau păreau începutul unei crize de isterie; copiii o priveau înspăimântați, iar Maria bucătăreasa, o femeie în vârstă cu fața ciupită de vărsat, legată cu o basma sub bărbie, se învârtea buimacă lângă ușă, neștiind ce să facă; din vestibul și din salon se auzeau voci șușotind – erau prietenii, cunoscuții, vizitatorii, care, încet-încet, umpluseră apartamentul; alții, deschizând cu grijă ușa de la camera ei, intrau încetișor și, oprindu-se la oarecare distanță de femeia în lacrimi, șușoteau între ei; Anna Grigorievna își șterse lacrimile, își aranjă părul și se îndreptă aproape în fugă spre camera muribundului – cum a putut să-l lase singur chiar și pentru o clipă?! El era culcat tot pe spate, cu ochii în tavan, ca și cum se căznea să citească acolo ceva, uneori murmura ceva, dar vorbele lui nu aveau nici un șir: „Cât sunt de nedrepți! (probabil se referea la neamurile lui)... Să nu faci curent (probabil se adresa Annei Grigorievna)... O fi închis Maria ușa la sobă?... Sunt struguri de ajuns?... Cum vă duc eu la ruină..." – toate acestea, precum și venirea lui Grigorovici și alte lucruri, Anna Grigorievna, deși fragmentar, le-a notat în jurnalul ei, e drept, după moartea lui, dar în aceeași seară; de altfel, nu-și pierdu deloc capul și, cum se zice astăzi, nu lăsă lucrurile să-i scape de sub control: trimise după doctori, plăti vizitiilor, o trimise pe Maria după gheață, pe care, la prescripția medicilor, o înghițea bolnavul, interzise venirea notarului, în ciuda insistențelor lui Pașa, fiul vitreg, îi informă pe

vizitatori despre starea sănătății soțului și chiar semnă câteva hârtii; era în jurul orei șapte, seara, și ea tocmai înlocuise lumânările din sfeșnicele de pe birou, când buzele și bărbia bolnavului se înroșiră iar de sânge, ea îl șterse cu șervetul de pe spătarul scaunului și, cu ajutorul Mariei îi puse încă o pernă sub cap pentru a-l înălța mai sus, cum recomandaseră doctorii Koșlakov și von Bertzel, medicii lui curanți; stăteau lângă el, îi luau pulsul și îl ascultau cu stetoscopul, schimbând între ei priviri semnificative; o șuviță de sânge începu să-i curgă din colțul gurii, precum unuia ce fusese rănit în piept. Anna Grigorievna o șterse, dar, când luă șervetul, șuvița se afla în același loc, hemoragia pulmonară nu putu fi oprită, și puțin sânge se scurse pe pernă. Anna Grigorievna se afla din nou în genunchi lângă canapeaua lui, ținându-l de mână, ușor aplecată deasupra lui, semănând cu acele statui de femei îndurerate care se văd deasupra multor morminte; el zăcea cu ochii închiși, nu îi deschise nici când ea îl strigă pe nume, în șoaptă, dar clar – pesemne își pierduse cunoștința; în camerele de alături se auzeau vocile reținute ale vizitatorilor și zbârnâia necontenit, sfioasă, soneria la ușă; Anna Grigorievna îi mângâia mâna cu tandrețe, și din când în când i se părea că nu era decât un leșin, cum i se întâmpla lui adeseori, iar acum, peste o clipă, o să deschidă ochii, o s-o recunoască și o s-o roage să-l ajute să se scoale – alteori i se părea că visează și că o să se trezească numaidecât și o să-l audă cum se plimbă prin cabinetul lui, o să audă clinchetul linguriței în pahar, pentru

că el avea obiceiul să se plimbe ținând în mână paharul plin cu ceai tare, dar vocile din camerele de alături deveneau tot mai distincte – se auzea mișcare de pași care se apropiau tot mai mult, pesemne vizitatorii intraseră în cabinetul lui și ea își dădu seama cu groază că toate acestea se petrec aievea și că ea stă în genunchi lângă soțul ei muribund – soțul ei, Fedia, care venea în fiecare seară la ea să-i zică noapte bună, îi scria din Ems, unde mergea vară de vară la tratament; scrisori lungi, înflăcărate și lipsite de sens ori îi făcea scene de gelozie în timpul seratelor literare, când el citea din operele sale, dacă ea avea proasta inspirație să schimbe cu cineva vreun cuvânt sau i se părea lui că ea se uită la cineva, pe urmă, veneau acasă separat, dar el un rezista mult: o ajungea din urmă și îi cerea iertare, zicându-i că, de nu-l iartă, o să îngenuncheze în fața ei în plină stradă; ea îl ierta și mai departe făceau drumul împreună – el o ținea grijuliu de braț și se uita în ochii ei, apoi, lăsând-o câteva clipe singură, dădea fuga într-o prăvălie și cumpăra fructe și zaharicale: nuci, stafide, bomboane; ajunși acasă, se așezau să bea ceai, și el le oferea Annei Grigorievna și copiilor fructe și dulciuri, însă, dacă ea avea guturai, el se enerva și o ruga să nu mai tușească, ea se amuza, și până la urmă izbucnea și el în râs; vizitatorii intraseră în camera muribundului, îngrămădindu-se într-un semicerc respectuos în partea opusă a cabinetului, neîndrăznind încă să se apropie de canapeaua pe care zăcea el, însă femeia care stătea în genunchi, personificând durerea, simțea asupra ei răsuflarea acestor

străini, care, potrivit unei legi nescrise, dar implacabile, căpătau acum drepturi asupra soțului ei – de față cu ei, ea nici măcar nu-și putea permite să bocească, și, copleșită de neputința ei, își prăvăli fruntea pe mâna muribundului; cineva încercă să o convingă să se ridice și să se odihnească puțin, altcineva îi împinse un scaun și o ajută grijuliu să se ridice: în ferestrele cabinetului se reflectau flăcăruile pâlpâitoare ale celor două lumânări de pe birou și reproducerea *Madonei Sixtine*, plutind pe norul său cu pruncul în brațe, agățată deasupra canapelei pe care zăcea muribundul; afară era o noapte de iarnă ca la Petersburg, probabil aidoma celei de astăzi, cu aceleași străzi troienite și cu același cer întunecat în care se pierdeau cupolele bisericii Vladimirskaia – însă când Anna Grigorievna auzi niște pași ușori apropiindu-se de ea și o văzu pe mama ei, nu mai rezistă și izbucni în hohote de plâns, căzând cu capul la pieptul ei, și mama nu se putu abține, începu la rândul ei să plângă; lângă muribund stătea doctorul Koșlakov ușor aplecat, ținându-și degetul pe pulsul lui din ce în ce mai slab și uitându-se la ceasul lui mare de argint, ca și cum asta putea să schimbe ceva; lumina făcliilor cădea pe fața muribundului, albă, încât aproape se confunda cu fața de pernă, de n-ar fi fost umbrele negre din jurul ochilor și barba ce părea brună; el zăcea îmbrăcat în costumul în care Anna Grigorievna îl ajutase să se îmbrace de dimineață, ai fi zis că este un om care tocmai a fost rănit mortal; pieptul i se ridica spasmodic, și dinăuntru se auzea un hârâit continuu ce se înălța

spre gât și se scurgea pe gură și pe nas sub formă de spumă însângerată; Anna Grigorievna, care îngenunchease din nou lângă canapea, pentru un moment avu iar impresia că nu era vorba decât de o criză de epilepsie, pentru că după criză întotdeauna îi apărea spumă la gură și îi hârâia ceva în piept – totul va trece, și el va deschide ochii și o va chema, însă grupul vizitatorilor, așezați în semicerc, avansa inexorabil, având-l în frunte pe Grigorovici, bărbat înalt și cu părul cărunt, „franțuzul", cum îl botezase recent muribundul la o serată de lecturi publice, când l-a văzut pe Grigorovici sărutând mâna Annei Grigorievna; aceasta era una dintre scenele de gelozie pe care i le făcea Annei Grigorievna în ultimii ani de viață; nu l-a îndrăgit niciodată în mod deosebit pe Grigorovici, însă după această poveste a început să-l denigreze, îi zicea fanfaron și îl evita în mod fățiș; de altminteri aici putea fi vorba și de efectul unei vagi presupuneri mai vechi, al unei clarviziuni târzii – în acei ani îndepărtați, când cei din cercul lui Panaev îl defăimau, Grigorovici, care locuia împreună cu el și deținea rolul de protector și aproape de binefăcător al lui, care dusese manuscrisul *Oamenilor sărmani* lui Nekrasov, tocmai acest Grigorovici, cum s-a aflat pe urmă din memoriile soției lui Panaev, fiind un om sociabil și vorbăreț, a transmis „panaeviștilor" – lui Turgheniev, Nekrasov și Belinski – vorbele imprudente rostite la mânie de autorul *Oamenilor sărmani* ca o confidență binefăcătorului său, și, pe urmă, îi repeta lui Dostoievski frazele răutăcioase și batjocoritoare ale acelor

oameni despre el, semănând astfel și aprinzând vrajba; mama lui Grigorovici era într-adevăr franțuzoaică și, pare-se, chiar actriță sau dansatoare, și tânărul Grigorovici, înalt, cu picioare lungi și cam petrecăreț, era cunoscut organizator și animator de baluri, unde își punea în valoare talentul de excelent dansator, executând cu neobișnuită ușurință figurile cele mai complicate, fiind mereu în fruntea perechilor la cadril, punând genunchiul jos, în fața partenerei, cu neasemuită eleganță – și acum era un fel de dirijor: avansa încetișor la dreapta atrăgând după sine ceata vizitatorilor, ori, ridicându-se în vârful picioarelor, pe poante, ca balerinii, făcea câțiva pași ușori în direcția canapelei, iar vizitatorii, supunându-se semnului său, înaintau și ei; de fapt, asta putea să fie doar o simplă impresie a Annei Grigorievna, fiindcă ea stătea în genunchi lângă canapea, cu capul aplecat deasupra feței muribundului, și nu putea să vadă ce se petrecea în spatele ei – ea nu putea decât să simtă, să ghicească, și, în plus, dacă judecăm după însemnările succinte din jurnalul Annei Grigorievna, Grigorovici venise după-amiază, dar, la urma urmei, de ce un om atât de monden și sociabil, pe deasupra fost prieten al muribundului, să nu rămână să vadă totul până la sfârșit? Acum, mama Annei Grigorievna ședea pe scaun cu mâinile pe umerii fiicei în genunchi lângă canapea, din când în când își părăsea fiica pentru câteva minute, ducându-se să vadă ce fac copiii, care de trei zile fuseseră lăsați de capul lor, și atunci grupul compact al vizitatorilor se desfăcea respectuos în două, lăsând-o să treacă; acum, în fereas-

tra dincolo de care domnea bezna Petersburgului nu se mai reflecta decât Madona cu pruncul plutind în nori, lipsiți de sfinții admiratori tradiționali, pentru că grupul vizitatorilor avansase și acum ascundea lumânările ce ardeau pe birou și flacăra lor nu mai putea să se oglindească în geam; din când în când, doctorul Koșlakov, aplecându-se ușor deasupra canapelei, lua pulsul slab și neregulat al muribundului, însă o făcea mai mult pentru că așa îi dicta buna-cuviință, iar când veni și doctorul Cerepnin și, scoțând din buzunarul vestei un ceas de argint cu lănțișor tot de argint, la fel de mare ca al colegului său, puse mâna pe încheietura mâinii muribundului, pulsul aproape că nu se mai simțea, nu mai rămăsese decât un firicel abia sesizabil care îl mai lega de viață, dar și acesta slăbea din clipă în clipă – muribundul se cufunda ireversibil într-o prăpastie fără fund ce semăna cu un crater de vulcan, însă el avea impresia că se cațără pe cel mai înalt munte din lume – mult mai înalt decât munții ce i-a urcat sau a încercat să-i urce vreodată, impresia că înainta neobișnuit de ușor pe un drum de cleștar drept și luminos – suia cu atâta ușurință de parcă nu urca, ci, dimpotrivă, cobora, uneori i se părea chiar că zboară pe niște aripi nevăzute, și la capătul acestui drum, chiar în vârful muntelui, strălucea puternic soarele, reflectându-se în cleștarul pe care el aluneca, și când ajunse în vârf, iar soarele îl orbi pentru o clipă, văzu cât de mici și neînsemnați erau munții pe care se cățărase altădată, pur și simplu niște dealuri vrednice de milă;

și de pe vârful acestui munte fabulos se deschidea privirii lui nu doar pământul întreg cu forfota locuitorilor lui, ci întregul univers cu astrele lui gigantice, și pentru o clipă i se dezvăluiră tainele cumplite ale acestor planete îndepărtate, dar în același moment soarele se stinse, și muribundul se cufundă într-o beznă nemărginită, năprasnică; cercul spectatorilor se închise pe de-a-ntregul, și un suspin de ușurare aproape imperceptibil, și un murmur străbătură asistența, cum se întâmpla la teatru, când după punctul culminant al piesei urmează deznodământul; cea din urmă bătaie de inimă fu constatată de doctorul Cerepnin, care aplicase stetoscopul pe pieptul muribundului și apoi a păstrat acest stetoscop ca pe o relicvă de familie. După Anna Grigorievna, asta s-a întâmplat la ora opt și treizeci și opt de minute, seara; scriitorul Markovici, care se afla în grupul de privitori și care a publicat la ziar o notă despre ultimele clipe de viață ale lui Dostoievski, a înregistrat momentul sfârșitului la ora opt și treizeci și șase de minute; asistența se împrăștie cu expresii triste pe chipuri, cum se cuvine în astfel de momente, expresii ce se schimbau și se animau chiar pe măsură ce lumea se apropia de anticameră, tot așa cum șușotelile deveneau treptat conversație mondenă sau chiar discuții de afaceri; firește, în frunte se afla același Grigorovici, care executa pe scară sofisticații lui pași de dans, invitându-i parcă și pe ceilalți să-i urmeze exemplul. După plecarea vizitatorilor, făcură lumină în toate camerele, ca și cum în casă

era o sărbătoare, ușile erau deschise și întredeschise; în momentul când au început să scalde mortul, veni pe neașteptate și fratele Annei Grigorievna; sosise în dimineața aceea de la Moscova și nu știa de moartea cumnatului său; câteva clipe mai târziu, Anna Grigorievna plângea în hohote pe umărul fratelui; tot atunci veni și Suvorin, direct de la teatru, unde mersese să vadă o dramă de Victor Hugo împreună cu doamna Strepetova; el fu impresionat de albeața trupului mortului și de faptul că acest trup, acum doar un înveliș, fu întors și așezat pe niște paie, care la ocnă îi serviseră de culcuș acum fostului posesor al acestui trup; spre miezul nopții totul era gata – răposatul era întins pe o masă așezată în diagonală, cu chipul sever și împăcat, cum au toți morții și cum l-a înfățișat Kramskoi, care a venit în dimineața următoare cu șevaletul, cu pensulele și vopselele; la capul lui, sub o icoană ardea o candelă, iar în mâinile încrucișate pe piept îi puseseră lumânări; până la patru sau cinci dimineața lumina a ars în toate camerele – acum însă toate ferestrele imobilului în fața căruia stăteam erau întunecate de parcă nu locuia nimeni în el, doar în ferestrele din colțul casei, colț care simboliza, precum, probabil, toate colțurile caselor pe care le alegea să locuiască în ele, vârful spre care el năzuia necontenit, doar în aceste ferestre licăreau niște luminițe, pesemne reflexiile îndepărtate ale felinarelor de pe Nevski Prospekt, și la fel de întunecate erau și uriașele ferestre reflectorizante ale pieței Kuznecinîi și ferestrele mici zăbrelite ale bisericii Vladimirskaia, în care acum se afla nu știu ce atelier sau depozit; la intersecție, vântul

bătea din toate părțile, spulberând zăpada aidoma viscolului; mă apropiai de imobil – pe plăcuța de la colț scria: „Strada Dostoievski", dar aș fi preferat să se cheme ca înainte – „Iamskaia"; am pornit pe lângă acest imobil de pe Iamskaia, marcată de un șir drept de felinare destul de rare și palide, care se pierdeau undeva în depărtare, pe lângă alte imobile la fel sau aproape la fel, de trei sau de patru etaje, cu ganguri întunecoase, boltite, care duc în curți strâmte ca niște puțuri, tipice pentru Petersburg; chiar intrai într-una dintre aceste curți pentru a simți mai bine atmosfera – din această curte pustie, împrejmuită de cele patru ziduri interioare ale clădirii, printr-un gang boltit și întunecos se putea trece în curtea următoare, tot dreptunghiulară și pustie, cu același gang boltit care dădea într-o altă curte; mergeam pe Iamskaia aproape pustie cu troiene de zăpadă de-a lungul trotuarului, în jurul cărora se învârtejea viscolul; ghetele mele, luminate de reflexele zăpezii, îi întorceau petele de lumină, de parcă eram încălțat cu pâslari albi; mergeam pe lângă aceste clădiri cu ziduri groase, cu ferestre întunecate și tăcute sau luminate slab, ca și cum curentul avea căderi de tensiune, ori ardeau doar lămpi cu petrol ca în timpul războiului; la intrarea unui bloc se afla un afiș, bine fixat cu pioneze: „Închideți bine ușa, economisiți căldura", și îmi veni în minte Leningradul în timpul blocadei, așa cum mi-l închipuiam după cele citite din ziare sau din cărți și din povestirile martorilor, mai ales din povestirile Ghiliei – probabil acest oraș ducea și astăzi lipsă de căldură, sau amintirea acelei ierni cumplite mai dăinuia încă.

Strada Iamskaia se prelungea în linie dreaptă printr-o stradă asemănătoare, cu zăpada viscolită, cu același șir de felinare ce se pierdea în depărtare: de fapt ce căutam eu aici? de ce mă atrăgea și mă fascina viața acestui om care mă disprețuia, pe mine și pe semenii mei? oare nu din acest motiv am venit aici la adăpostul nopții, furișându-mă ca un hoț pe aceste străzi pustii și troienite de zăpadă? oare nu din acest motiv, când vizitam apartamentul-muzeu sau oricare alte locuri legate de numele lui, mă țineam deoparte sau mai la urmă, ca și cum venisem aici întâmplător și toate acestea nu mă interesau cine știe ce? și oare recentele mele viziuni nocturne de la Ghilia, în care el, în cele din urmă, se transforma în Isai Fomici, nu erau ele o încercare deplorabilă a subconștientului meu de a „legitima" pasiunea mea? Strada pe care mergeam, continuând să arunc pete de lumină cu ghetele mele ce păreau pâslari, putea să mă scoată prea departe, într-un cartier necunoscut, unde riscam să mă rătăcesc; o apucai pe o străduță laterală și în fața mea recunoscui strada Ligovka salvatoare, cu tramvaiele ei; străduța se numea, cred, Svecinoi, și numaidecât din ea pornea strada Borovaia; numele străzilor erau cele vechi de acum o sută de ani și îmi ziceam că el, de bună seamă, a trecut pe aici de multe ori; la bifurcația celor două străzi se afla un vechi paraclis, sau o bisericuță, ale cărei cupole fuseseră dărâmate, înconjurată de zăpadă albă, scânteietoare; aici era aproape lumină ca ziua, poate datorită apropierii de Ligovka, sau poate datorită zăpezii scânteietoare; o familie – mama și tatăl, prost și sărăcăcios îmbrăcați, și o fetiță de vreo

șapte-opt ani, într-un paltonaș destul de ponosit –, trecea pe lângă fostul paraclis, ori fosta biserică; aveau fețe albe, de finlandezi; tatăl, care venea mai în urmă, împleticindu-se, ajunse lângă soție și fetiță, și toți trei se prăvăliră într-un nămete de zăpadă; fetița se ridică prima și, scuturându-se de zăpadă, pe un ton vehement, începu să le spună ceva părinților, care nu izbuteau să se pună pe picioare, iar când se ridicară și plecară, văzui că și mama fetiței avea dificultăți cu mersul – fetița porni înaintea lor, ca o călăuză sau poate fiindu-i rușine cu părinții ei; în aureola felinarelor de pe străduța Svecinoi dănțuiau încet fulgi mari de nea; mă apropiam de Ligovka, undeva, în spatele meu, rămăsese o stradă semiîntunecată, dreaptă cât vedeai cu ochii, cu nămeți de zăpadă viscoliți de vânt, cu clădiri stereotipe și cu cea mai tăcută și mai întunecoasă dintre ele – clădirea pe colț.

Câteva minute mai târziu eram în tramvaiul care mă ducea acasă la Ghilia, iar peste o jumătate de oră ședeam amândoi de vorbă pe canapeaua lui Mozea, ea îmi povestea despre blocadă, despre soțul ei, despre anul 1937, iar afară era noapte, noapte de iarnă ca la Petersburg, și când jos, în stradă, treceau huruind tramvaiele, toată casa, iar odată cu ea și lampa lui Mozea, tresălta și se balansa ca o navă legată la țărm.

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului
literar ce se virează
Uniunii Scriitorilor din România,
Cont nr. RO44 RNCB 5101 0000 0171 0001,
B.C.R. Unirea, București

Tehnoredactor
MANUELA MĂXINEANU

DTP
EMILIA IONAȘCU

Corector
MARIA PĂDUREAN

Apărut 2007
BUCUREȘTI – ROMÂNIA

Lucrare executată la R.A. „MONITORUL OFICIAL"

În colecția **Raftul Denisei** au apărut

ARTHUR GOLDEN, *Memoriile unei gheișe*
SARAH HALL, *Michelangelo Electric*
KURT VONNEGUT, *Pianul mecanic*
STEFAN HEYM, *Relatare despre regele David*
JOHN FANTE, *Întreabă praful*
NICK HORNBY, *Turnul sinucigașilor*
L.P. HARTLEY, *Mesagerul*
SALMAN RUSHDIE, *Furie*
RAYMOND QUENEAU, *Florile albastre*
MARGUERITE DURAS, *Stăvilar la Pacific*
LAURA RESTREPO, *Delir*
ANAÏS NIN, *Incest*
NIKOS KAZANTZAKIS, *Zorba Grecul*
ALMUDENA GRANDES, *Castele de carton*
MITCH ALBOM, *Marți cu Morrie*
D.M. THOMAS, *Hotelul alb*
CHRISTOPHER ISHERWOOD, *Adio, Berlin*
KURT VONNEGUT, *Bufoniada*
ANTHONY BURGESS, *Portocala mecanică*
IRVIN D. YALOM, *Plânsul lui Nietzsche*
ANAÏS NIN, *Foc*
LEO PERUTZ, *Călărețul suedez*
JEANETTE WINTERSON, *Pasiunea*
NAGHIB MAHFUZ, *Akhenaton, cel ce sălășluiește în adevăr*

JIM CRACE, *În clipa morții*
ANTÓNIO LOBO ANTUNES, *Bună seara lucrurilor de pe-aici*
ERIC-EMMANUEL SCHMITT, *Milarepa*
ERIC-EMMANUEL SCHMITT, *Domnul Ibrahim și florile din Coran*
ERIC-EMMANUEL SCHMITT, *Oscar și Tanti Roz*
WILLIAM GOLDING, *Împăratul muștelor*
PASCAL QUIGNARD, *Vila Amalia*
ALMUDENA GRANDES, *Vârstele lui Lulú*
ISMAIL KADARE, *Palatul Viselor*
JESÚS DÍAZ, *Spune-mi ceva despre Cuba*
PAUL AUSTER, *Palatul lunii*
NICOLE KRAUSS, *Istoria iubirii*
CARLOS FUENTES, *O companie neliniștitoare*
ALESSANDRO BARICCO, *Castele de furie*
TAICHI YAMADA, *Străini*
INGEBORG BACHMANN, *Malina*

În pregătire

JONATHAN SAFRAN FOER, *Extrem de tare și incredibil de aproape*
YASUNARI KAWABATA, *Maestrul de go*
DAVE EGGERS, *Să te ții alergătură!*

Născut în 1922 într-o familie evreiască din Minsk, Leonid Țîpkin a avut de îndurat, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, persecuțiile naziste din teritoriile sovietice ocupate. După război și după terminarea studiilor de medicină, a avut de suportat rigorile politicii antisemite declanșate de Stalin, pentru ca în ultimii ani de viață să fie marginalizat de regim pentru că unii membri ai familiei sale fugiseră în străinătate. Un destin tragic, pe măsura destinului unei țări zdrobite de tăvălugul istoriei secolului trecut. Singura lui carte, romanul *Leto v Badene* (***O vară la Baden-Baden***), a fost scoasă pe ascuns din Uniunea Sovietică și publicată într-o revistă a diasporei ruse cu doar o săptămână înainte de moartea autorului. Recuperarea acestei mari valori literare se datorează în bună măsură celebrei eseiste Susan Sontag.

Una dintre cele mai importante voci ale dezbaterilor culturale postbelice, eseista și prozatoarea americană Susan Sontag (1933-2004) debutează în 1963 cu un roman experimental, *The Benefactor*, căruia îi vor mai urma alte volume de proză: *Death Kit* (1967) *I, Etcetera* (1977), *The Way We Live Now* (1991), *The Volcano Lover* (1992), *Alice in Bed* (1993), *In America* (1999), distins cu National Book Award. În paralel, publică volume de eseuri și monografii care marchează scena culturală internațională: *Against Interpretation* (1966), *Styles of Radical Will* (1969), *On Photography* (1977), *Illness as Metaphor* (1978), *Under the Sign of Saturn* (1980), *AIDS and Its Metaphors* (1988), *Where the Stress Falls* (2001), *Regarding the Pain of Others* (2003) și, postum, *At the Same Time* (2007).

16,06

Dostoievski și tânăra lui soție Anna Grigorievna își petrec vara lui 1867 în Germania. Va fi un anotimp zbuciumat, plin de suișuri și coborâșuri, de drame și de speranță. Un veac mai târziu, Leonid Țîpkin imaginează călătoria cuplului. Pe măsură ce narațiunea își subjugă naratorul, romanul își pierde aura biografică, revelându-ne taina vieții unui creator.

„Fără să stau pe gânduri, aș include acest roman printre realizările cele mai remarcabile și mai originale ale acestui secol. Originalitatea romanului constă în felul cum de la narațiunea autobiografică a povestitorului anonim, călător prin trista realitate sovietică, se conectează la povestirea călătoriei soților Dostoievski. Printre ruinele culturii prezentului răzbate cu înfrigurare, strălucitor, trecutul. Țîpkin călătorește la Leningrad, dar traversează în același timp sufletele personajelor sale, Fedia și Ania."

Susan Sontag

„O carte minunată."

London Daily News

„***O vară la Baden-Baden*** este o capodoperă emoționantă și misterioasă."

The Los Angeles Times Book Review

„Romanul lui Țîpkin ne demonstrează că spiritul uman este capabil să distileze disperarea în frumusețe, să găsească adevărul într-un noian de minciuni și să câștige nemurirea cu paginile unui manuscris."

The Washington Post Book World

ISBN 978-973-50-1595-4